

Конституційний
Суд
України

ЩОРІЧНА ІНФОРМАЦІЙНА ДОПОВІДЬ

2023

ЩОРІЧНА ІНФОРМАЦІЙНА ДОПОВІДЬ 2023

*Затверджено Постановою Конституційного Суду України
від 9 квітня 2024 року № 8-п/2024*

Київ
2024

Зображення Конституційного Суду України у виконанні художника Сергія Сметанкіна, 2023 рік

Художник написав картину на частині армійського ящика для бойового комплекту.

Сергій Сметанкін є Членом Національної спілки художників України, учасник більше ста колективних та персональних виставок в Україні та за її межами, переможець багатьох мистецьких конкурсів. Його ім'я внесене до книги-каталогу «Українське образотворче мистецтво початку 21 століття» та до Книги рекордів України в категорії «Мистецтво» як автора 190 творів на персональній виставці в Національній спілці художників України. Учасник вітчизняних на закордонних виставок. Твори зберігаються у фондах музеїв, приватних колекціях України та за кордоном.

ЗМІСТ

I. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ У 2023 РОЦІ	5
--	----------

II. ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ	13
---	-----------

2.1. Аналіз змісту звернень, що надійшли до Конституційного Суду України у 2023 році	14
2.1.1. Конституційні скарги	14
2.1.2. Конституційні подання	16
2.1.3. Конституційне звернення	16
2.2. Аналіз змісту актів, ухвалених Конституційним Судом України у 2023 році	17
2.2.1. Рішення за конституційними скаргами	17
2.2.2. Рішення за конституційним поданням	17
2.3. Моніторинг стану виконання та реалізації рішень Конституційного Суду України	58
2.4. Офіційне видання Конституційного Суду України	64

III. ПОЗАСУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	65
---	-----------

3.1. Події та заходи	66
3.2. Конституційний Суд України та громадянське суспільство	73
3.3. Міжнародне співробітництво	77
3.4. Наукові публікації суддів Конституційного Суду України	82

IV. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	87
---	-----------

4.1. Секретаріат Конституційного Суду України	88
4.2. Науково-консультативна рада Конституційного Суду України	92
4.3. Бібліотека Конституційного Суду України	92
4.4. Фінансове забезпечення Конституційного Суду України	93

V. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В ЦИФРАХ	95
---	-----------

I.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ
У 2023 РОЦІ

І. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ У 2023 РОЦІ

У 2023 році Конституційний Суд України діяв у складі 13 суддів:

ГОЛОВАТИЙ Сергій Петрович

Суддя Конституційного Суду України, 29 травня 1954 року народження, призначений на посаду 27 лютого 2018 року, склав присягу 2 березня 2018 року, з 18 вересня 2019 року по 18 вересня 2022 року – заступник Голови Конституційного Суду України, з 9 лютого 2021 року по теперішній час – виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України (відповідно до статті 33 Закону України „Про Конституційний Суд України“), доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України.

ГОРОДОВЕНКО Віктор Валентинович

Суддя Конституційного Суду України, 22 лютого 1968 року народження, призначений на посаду 13 листопада 2017 року, склав присягу 21 листопада 2017 року, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України.

ГРИЩУК Оксана Вікторівна

Суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 12 жовтня 1977 року народження, призначена на посаду 26 листопада 2021 року, склала присягу 19 травня 2022 року, доктор юридичних наук, професор.

КИЧУН Віктор Іванович

Суддя Конституційного Суду України, 19 червня 1968 року народження, призначений на посаду 18 лютого 2021 року, склав присягу 24 лютого 2021 року, кандидат юридичних наук, доцент.

КОЛІСНИК Віктор Павлович

Суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 19 липня 1960 року народження, призначений на посаду 26 січня 2016 року, склав присягу 27 січня 2016 року, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України.

КРИВЕНКО Віктор Васильович

Суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 6 серпня 1955 року народження, призначений на посаду 13 листопада 2015 року, склав присягу 27 січня 2016 року, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України.

ЛЕМАК Василь Васильович

Суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 15 лютого 1970 року народження, призначений на посаду 27 лютого 2018 року, склав присягу 2 березня 2018 року, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України.

МОЙСИК Володимир Романович

Суддя Конституційного Суду України, 18 серпня 1957 року народження, призначений на посаду 26 січня 2016 року, склав присягу 27 січня 2016 року, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України.

ПЕТРИШИН Олександр Віталійович

Суддя Конституційного Суду України, 30 квітня 1960 року народження, призначений на посаду 26 листопада 2021 року, склав присягу 21 вересня 2022 року, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України.

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ Олег Олексійович

Суддя Конституційного Суду України, секретар колегії суддів Конституційного Суду України, 31 січня 1972 року народження, призначений на посаду 20 вересня 2018 року, склав присягу 24 вересня 2018 року, кандидат юридичних наук, доцент.

СОВГИРЯ Ольга Володимирівна

Суддя Конституційного Суду України, 6 серпня 1980 року народження, призначена на посаду 27 липня 2022 року, склала присягу 2 серпня 2022 року, доктор юридичних наук, професор.

ФЛЮК Петро Тодосьович

Суддя Конституційного Суду України, 11 квітня 1961 року народження, призначений на посаду 30 жовтня 2019 року, склав присягу 5 листопада 2019 року, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України.

ЮРОВСЬКА Галина Валентинівна

Суддя Конституційного Суду України, секретар колегії Конституційного Суду України, 30 листопада 1961 року народження, призначена на посаду 29 жовтня 2019 року, склала присягу 5 листопада 2019 року, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України.

СКЛАД ПЕРШОГО СЕНАТУ Конституційного Суду України

1. Гришук Оксана Вікторівна
2. Кичун Віктор Іванович
3. Колісник Віктор Павлович
4. Кривенко Віктор Васильович
5. Петришин Олександр Віталійович
6. Совгіря Ольга Володимирівна
7. Філюк Петро Тодосьович

Перша колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України:	Друга колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України:	Третя колегія суддів Першого сенату Конституційного Суду України:
<p>Колісник Віктор Павлович – секретар колегії,</p> <p>Кичун Віктор Іванович,</p> <p>Філюк Петро Тодосьович.</p>	<p>Гришук Оксана Вікторівна – секретар колегії,</p> <p>Совгіря Ольга Володимирівна,</p> <p>Петришин Олександр Віталійович – тимчасово залучений суддя (Ухвала Першого сенату Суду від 22 грудня 2022 року № 36-у(І)/2022).</p>	<p>Кривенко Віктор Васильович – секретар колегії,</p> <p>Петришин Олександр Віталійович</p> <p>Філюк Петро Тодосьович – тимчасово залучений суддя (Ухвала Першого сенату Суду від 22 грудня 2022 року № 37-у(І)/2022).</p>

СКЛАД ДРУГОГО СЕНАТУ Конституційного Суду України

1. Головатий Сергій Петрович
2. Городовенко Віктор Валентинович
3. Лемак Василь Васильович
4. Мойсик Володимир Романович
5. Первомайський Олег Олексійович
6. Юровська Галина Валентинівна

Перша колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України:	Друга колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України:	Третя колегія суддів Другого сенату Конституційного Суду України:
<p style="text-align: center;">Юровська Галина Валентинівна – <i>секретар колегії,</i></p> <p style="text-align: center;">Мойсик Володимир Романович, <i>тимчасово залучені судді:</i></p> <p style="text-align: center;">Первомайський Олег Олексійович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 5 квітня 2023 року № 20-у(II)/2023) – до 5 липня 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Головатий Сергій Петрович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 5 липня 2023 року № 42-у(II)/2023) – до 5 вересня 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Лемак Василь Васильович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 6 вересня 2023 року № 55-у(II)/2023) – до 8 листопада 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Головатий Сергій Петрович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 8 листопада 2023 року № 75-у(II)/2023) – до 10 січня 2024 року.</i></p>	<p style="text-align: center;">Лемак Василь Васильович – <i>секретар колегії,</i></p> <p style="text-align: center;">Головатий Сергій Петрович, <i>тимчасово залучені судді:</i></p> <p style="text-align: center;">Городовенко Віктор Валентинович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 5 квітня 2023 року № 21-у(II)/2023) – до 5 липня 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Юровська Галина Валентинівна <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 5 липня 2023 року № 43-у(II)/2023) – до 5 вересня 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Первомайський Олег Олексійович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 6 вересня 2023 року № 56-у(II)/2023) – до 8 листопада 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Мойсик Володимир Романович, <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 8 листопада 2023 року № 76-у(II)/2023) – до 10 січня 2024 року.</i></p>	<p style="text-align: center;">Первомайський Олег Олексійович – <i>секретар колегії,</i></p> <p style="text-align: center;">Городовенко Віктор Валентинович, <i>тимчасово залучені судді:</i></p> <p style="text-align: center;">Юровська Галина Валентинівна <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 5 квітня 2023 року № 22-у(II)/2023) – до 5 липня 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Головатий Сергій Петрович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 5 липня 2023 року № 44-у(II)/2023) – до 5 вересня 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Лемак Василь Васильович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 6 вересня 2023 року № 57-у(II)/2023) – до 8 листопада 2023 року;</i></p> <p style="text-align: center;">Мойсик Володимир Романович <i>(Ухвала Другого сенату Суду від 8 листопада 2023 року № 77-у(II)/2023) – до 10 січня 2024 року.</i></p>

**Постійна комісія
з питань бюджету та кадрів:**

**Городовенко
Віктор
Валентинович –
голова комісії**

**Головатий
Сергій
Петрович**

**Гришук
Оксана
Вікторівна**

**Совгіря
Ольга
Володимирівна**

**Філюк
Петро
Тодосьович**

**Постійна комісія
з питань регламенту та етики:**

**Лемак
Василь
Васильович –
голова комісії**

**Мойсик
Володимир
Романович**

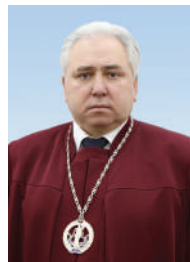

**Кичун
Віктор
Іванович**

**Постійна комісія
з питань наукового забезпечення:**

**Гришук
Оксана
Вікторівна –
голова комісії**

**Кривенко
Віктор
Васильович**

**Колісник
Віктор
Іванович**

**Петришин
Олександр
Віталійович**

**Постійна комісія
з питань міжнародних зв'язків:**

**Первомайський
Олег
Олексійович –
голова комісії**

**Городовенко
Віктор
Валентинович**

**Головатий
Сергій
Петрович**

**Юровська
Галина
Валентинівна**

**Постійна комісія
з правничої термінології:**

**Головатий
Сергій
Петрович –
голова комісії**

**Колісник
Віктор Павлович**

**Мойсик
Володимир
Романович**

**Городовенко
Віктор
Валентинович**

**Лемак
Василь
Васильович**

**Первомайський
Олег
Олексійович**

II.

ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

II. ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЗІ ЗДІЙСНЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

2.1. Аналіз змісту звернень, що надійшли до Конституційного Суду України у 2023 році

До Конституційного Суду України у 2023 році надійшло **416** звернень, з них: конституційних подань – **3** (розподілено суддям Суду); конституційних звернень – **1** (розподілено суддям Суду); конституційних скарг – **412** (**222** конституційні скарги розподілено між суддями Суду).

Суб'єктам права на конституційну скаргу повернули **190** конституційних скарг як такі, що за формою не відповідали вимогам Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII.

2.1.1. Конституційні скарги

До Секретаріату Конституційного Суду України станом на 31 грудня 2023 року надійшло **222** конституційні скарги, на які відповідно до пункту 6 частини другої статті 44 Закону України „Про Конституційний Суд України“ підготовлено попередні висновки.

Найчастіше в конституційних скаргах порушували питання щодо:

- розгляду справ судами системи судоустрою України, зокрема відсутності права на касаційне, а в деяких випадках й апеляційне оскарження судових рішень (переважно у малозначних справах у цивільному судочинстві та у справах незначної складності в адміністративному судочинстві) та окремих процесуальних ухвал, підстав та строків звернення до суду, сплати судового збору тощо;
- можливості оскарження у кримінальному процесі окремих процесуальних ухвал, зокрема слідчого судді;
- процедури припинення державної служби за ініціативою суб'єкта призначення, дискреційних повноважень суб'єкта призначення або керівника державної служби при вирішенні ними питання про переведення державного службовця на вакантну посаду у разі його звільнення під час реорганізації;
- застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;
- порядку реформування органів прокуратури, зокрема щодо законодавчо встановленої атестації прокурорів;
- обмеження пенсії максимальним розміром, порядку перерахунку пенсії різним категоріям громадян, зокрема працівникам прокуратури;
- підстав та порядку звільнення з посади прокурора.

Також конституційні скарги стосувалися:

- розгляду справ про адміністративні правопорушення (зокрема у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху);
- підстав звільнення від доказування та меж розгляду господарської справи судом касаційної інстанції;
- права на умовно-дострокове звільнення для засуджених до довічного позбавлення волі;

– відсторонення працівників від роботи роботодавцем у випадках, передбачених законодавством (зокрема через відсутність щеплення від COVID-19).

Аналіз змісту конституційних скарг вказує на те, що до Конституційного Суду України зверталися фізичні особи з клопотаннями переважно з питань реалізації права на перегляд судового рішення (зокрема в касаційному порядку у малозначних справах у цивільному судочинстві), оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів, перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами. Невелика кількість конституційних скарг стосувалася соціальних питань з метою захисту прав, встановлених у законодавчих актах, які зазнали змін, щодо соціального (пенсійного) забезпечення окремих категорій громадян, зокрема військовослужбовців, у тому числі тих, які брали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

Юридичні особи у конституційних скаргах порушували питання про відповідність Конституції України приписів законів, які стосуються, зокрема, питання нарахування пені за затримку зарахування виручки на валютний рахунок, строку подання заяв про перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами (після рішення Європейського суду з прав людини), відсутності касаційного оскарження у справах незначної складності, підстав відмови у відкритті касаційного провадження, окремі процесуальні питання у господарському процесі та інші.

З аналізу конституційних скарг убачається, що найчастіше суб'єкти права на конституційну скаргу оскаржували приписи законів України, які регулюють питання щодо:

1) здійснення судочинства, а саме:

Цивільного процесуального кодексу України, зокрема щодо неможливості оскарження у касаційному порядку судових рішень у малозначних справах (пункти 1, 5 частини шостої статті 19, пункт 2 частини третьої статті 389, пункти 1, 3 частини другої статті 394); щодо можливості апеляційного оскарження окремо від рішення суду, зокрема, ухвали суду першої інстанції щодо затвердження мирової угоди (пункт 11 частини першої статті 353); щодо можливості касаційного оскарження окремих ухвал суду першої інстанції (пункт 2 частини першої статті 389); щодо неможливості перегляду ухвали суду про відмову у відкритті касаційного провадження за виключними обставинами у зв'язку із визнанням неконституційним застосованого в ній закону (частина перша статті 423, частина друга статті 425);

Кодексу адміністративного судочинства України, зокрема щодо права на касаційне оскарження через неможливість оскарження у касаційному порядку судових рішень у справах незначної складності (частини друга, четверта, пункт 2 частини п'ятої статті 328); щодо унеможливлення касаційного оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень (стаття 383); щодо строків звернення до адміністративного суду (частини перша, друга, п'ята статті 122); щодо підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, зокрема після визнання Конституційним Судом України норми неконституційною (пункт 1 частини п'ятої статті 361); щодо наслідків пропущення строків звернення до адміністративного суду (частина

друга статті 123); щодо порядку касаційного оскарження, а саме підстав для повернення касаційної скарги (пункти 4, 6 частини першої статті 333);

Кримінального процесуального кодексу України, зокрема щодо зміни територіальної підсудності (направлення кримінального провадження з одного суду до іншого)(частина перша статті 34); щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (частина шоста статті 176); щодо відсутності окремого апеляційного оскарження ухвали суду, постановленою судом першої інстанції до ухвалення рішення (частина друга статті 392); щодо визначення строків тримання під вартою з вказівкою на подію (частина перша статті 115); щодо порядку звернення заяв до Єдиного реєстру досудових розслідувань (пункт 4 частини другої статті 307, пункту 1 частини третьої статті 407);

Господарського процесуального кодексу України, зокрема щодо інстанційної юрисдикції (стаття 24);

Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема щодо порушення принципу індивідуалізації юридичної відповідальності при розгляді справ про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі (частина перша статті 14², частина друга статті 33, частина п'ята статті 279¹).

2) цивільних відносин:

Цивільного кодексу України, зокрема щодо обтяження права на відшкодування шкоди (окремий припис частини першої статті 1175), щодо надання споживчих кредитів в іноземній валюті (частина друга статті 192, частина друга статті 524, частини друга, третя статті 533).

3) соціального захисту окремих категорій громадян:

Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI, зокрема щодо обмеження пенсії працівників прокуратури максимальним розміром (окремий припис статті 2);

Закону України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII, зокрема щодо обмеження пенсії працівників прокуратури максимальним розміром (абзац шостий частини п'ятнадцятої статті 86); щодо необхідного стажу для призначення пенсії працівникам прокуратури (частина перша статті 86);

Закону України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011–XII, зокрема щодо права на призначення одноразової грошової допомоги у зв'язку зі встановленням інвалідності (пункт 6 частини другої статті 16);

Закону України «Про внесення змін до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» від 29 червня 2021 року № 1584–IX, зокрема щодо розміру пенсійного забезпечення (окремі приписи пункту 2 розділу I);

Закону України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889–VIII у редакції Закону України „Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи“ від 14 січня 2020 року № 440–IX, зокрема щодо неконституційності дискреці-

йних повноважень суб'єкта призначення або керівника державної служби при вирішенні ними питання про переведення державного службовця на вакантну посаду у разі його звільнення із займаної посади під час реорганізації (абзац перший частини третьої статті 87).

4) порядку реформування органів прокуратури:

Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–IX, зокрема щодо підстав звільнення прокурорів з посади (пункт 6, абзац шостий пункту 19 розділу II); щодо оплати праці прокурорів (абзац третій пункту 3 розділу II).

5) сплати судового збору:

Закону України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674–VI, зокрема щодо необхідності сплати судового збору (частина друга статті 3, підпункти 7, 9 пункту 1 частини другої статті 4).

6) митного регулювання:

Митного кодексу України, зокрема щодо відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та права на індивідуалізацію юридичної відповідальності (абзац другий частини шостої статті 481); щодо санкції, встановленої за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (абзац другий частини першої статті 483).

7) валютних спорів:

Закону України „Про валюту і валютні операції“ від 21 червня 2018 року № 2473–VIII, зокрема щодо нарахування пені за затримку зарахування виручки на валютний рахунок (частина п'ята статті 13);

Декрету Кабінету Міністрів „Про систему валютного регулювання і валютного контролю“ від 19 лютого 1993 року № 15-93, зокрема щодо надання споживчих кредитів в іноземній валюті (в цілому).

8) трудових спорів:

Кодексу законів про працю України, зокрема щодо підстав для відсторонення від роботи (у даному разі через відсутність щеплення від COVID-19) (окремий припис частини першої статті 46).

9) обмеження оскаржити в судовому порядку рішення Етичної ради про невідповідність критеріям професійної етики та доброчесності кандидатом на посаду члена Вищої ради правосуддя:

Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя“ від 14 липня 2021 року № 1635–IX (пункт 5 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“);

Закону України „Про Вищу раду правосуддя“ від 21 грудня 2016 року № 1798–VIII зі змінами (частина перша, пункти 1, 2 частини чотирнадцятої, пункти 1, 2 частини вісімнадцятої, пункти 7, 8, 9, 10 частини двадцятої статті 9¹).

2.1.2. Конституційні подання

У 2023 році до Конституційного Суду України надійшли три конституційні подання від Верховного Суду.

У конституційних поданнях, що надходили у 2023 році, порушували питання щодо:

– визначення розміру аліментів, які можуть стягуватися на утримання одного з подружжя, який потребує матеріальної допомоги;

– припинення страхових виплат і надання соціальних послуг особі, якій оформлено документи для виїзду за кордон на постійне проживання/залишення на постійне проживання у державі, з якою Україна не підписала міжнародний договір про страхові виплати і надання соціальних послуг;

– обмеження пенсії максимальним розміром для тих категорій громадян, яким пенсія призначається та перераховується відповідно до Закону України „Про пенсійне забезпечення“, зокрема працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації.

Суб'єкти права на конституційне подання оскаржували приписи законів України, які регулюють питання соціального забезпечення різних категорій громадян, а саме:

– *Сімейного кодексу України* щодо визнання одного із подружжя таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому життєвого мінімуму, встановленого законом (частина четверта статті 75);

– *Закону України „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування“* від 23 вересня 1999 року № 1105–XIV щодо припинення страхових виплат і надання соціальних послуг, якщо потерпілим є особа, якій оформлено документи для виїзду за кордон на постійне проживання/залишення на постійне проживання за кордоном, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України (пункт 1 частини першої статті 40);

– *Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“* від 8 липня 2011 року № 3668–VI в частині поширення дії частини першої статті 2 цього закону на Закон України „Про пенсійне забезпечення“ від 5 листопада 1991 року № 1788–XII та частини третьої статті 85 Закону України „Про пенсійне забезпечення“ від 5 листопада 1991 року № 1788–XII в редакції Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI щодо обмеження максимального розміру пенсії за вислугу років, зокрема, працівникам льотно-випробного складу цивільної авіації.

2.1.3. Конституційне звернення

У 2023 році до Конституційного Суду України надійшло конституційне звернення від 49 народних депутатів України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21 квітня 2010 року, ратифікованої Законом України „Про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України“ від 27 квітня 2010 року № 2153–VI.

Суб'єкт права на конституційне звернення просив визнати Угоду між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21 квітня 2010 року, ратифіковану Законом України „Про ратифікацію Угоди між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України“ від 27 квітня 2010 року № 2153–VI, такою, що не відповідає частині сьомій статті 17 Конституції України, згідно з якою „на території України не допускається розташування іноземних військових баз“.

2.2. Аналіз змісту актів, ухвалених Конституційним Судом України у 2023 році

2.2.1. РІШЕННЯ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ СКАРГАМИ

У 2023 році Конституційний Суд України ухвалив **11** рішень за результатами розгляду справ за конституційними скаргами (**0** – Велика палата, **2** – Перший сенат, **9** – Другий сенат).

*Рішення від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023
(Другий сенат)*

*Рішення від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023
(Другий сенат)*

*Рішення від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023
(Другий сенат)*

*Рішення від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023
(Другий сенат)*

*Рішення від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023
(Другий сенат)*

*Рішення від 6 вересня 2023 року № 6-р(I)/2023
(Перший сенат)*

*Рішення від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/2023
(Перший сенат)*

*Рішення від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023
(Другий сенат)*

*Рішення від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023
(Другий сенат)*

*Рішення від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023
(Другий сенат)*

*Рішення від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023
(Другий сенат)*

2.2.2. РІШЕННЯ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМ ПОДАННЯМ

Рішення від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023

№ 1-р(II)/2023

РІШЕННЯ від 1 березня 2023 року

Справа за конституційною скаргою Василенка Сергія Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 6 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ (щодо гарантій незалежності прокурора).

Суддя-доповідач – Олег Первомайський.

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 6 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–IX [Закон], згідно з яким «з дня набрання чинності цим Законом усі прокурори Генеральної прокуратури України, регіональних прокуратур, місцевих прокуратур, військових прокуратур вважаються такими, що персонально попереджені у належному порядку про можливе майбутнє звільнення з посади на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону України „Про прокуратуру“».

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України передусім керувався тим, що конституційний лад в Україні ґрунтується на низці конституційних принципів, зокрема принципах демократії, верховенства права (правовладдя), поділу державної влади.

Конституційний Суд України констатував, що з 30 вересня 2016 року прокуратура інституційно є елементом загальної системи правосуддя, що вимагає від держави забезпечення незалежності прокурора. Забезпечення державою належних гарантій від незаконного звільнення прокурора, діяльність якого пов'язана з функціонуванням системи правосуддя, є не лише елементом статусу прокурора, а й однією з передумов реалізації конституційного права на судовий захист. Відтак звільнення будь-якого прокурора можливе лише у порядку та на підставах, визначених законом, норми якого мають відповідати вимогам верховенства права (правовладдя), має бути спрямоване на досягнення правомірної (легітимної) мети, а застосовані при звільненні засоби мають бути домірними (пропорційними).

Конституційний Суд України врахував, що оспорюваний припис Закону є одним зі складників спеціального порядку звільнення прокурорів для подальшого „кадрового перезавантаження“ органів прокуратури, та на підставі Конституції України, юридичних позицій Конституційного Суду України та приписів міжнародних актів права дійшов висновку, що мета ухвалення оспорюваного припису Закону у цілому є правомірною.

Оцінюючи конституційність оспорюваного припису Закону, Конституційний Суд України зазначив, що хоча цей припис і не можна вважати індивідуальним актом права, яким Василенка С.М. було звільнено з посади

прокурора, він все ж має ознаки акта правозастосування, оскільки в ньому констатовано, що суб'єкт права на конституційну скаргу та всі інші прокурори „з дня набрання чинності цим Законом <...> вважаються такими, що персонально попереджені у належному порядку про можливе майбутнє звільнення з посади“.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні не є суб'єктом правозастосування та не повноважна ухвалювати акти права або в інший спосіб долучатись до правозастосування у процедурі призначення та звільнення певної особи або групи осіб із посад за винятком випадків, коли за Конституцією України Верховну Раду України наділено відповідними повноваженнями.

З огляду на сучасні інституційне місце прокуратури в загальній системі правосуддя та функції прокурора в механізмі захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина Конституційний Суд України вважає, що дії та рішення органу законодавчої влади мають відповідати конституційним принципам, зокрема принципів поділу державної влади. Тому Верховна Рада України може втручатись в організацію та діяльність органів і посадових осіб загальної системи правосуддя лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією України, із урахуванням потреби в дотриманні незалежності прокурора, що є однією з гарантій неупередженого та ефективного здійснення ним своїх повноважень.

Оскільки Конституція України не містить припису, що наділяє Верховну Раду України повноваженням ухвалювати правозастосовні акти у процедурі звільнення Василенка С.М., іншого конкретного прокурора або всіх прокурорів із їхніх посад, зокрема у спосіб персонального попередження прокурора законом про можливе майбутнє звільнення, є підстави вважати, що оспорюваний припис Закону Верховна Рада України ухвалила за межами своїх конституційних повноважень.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорюваний припис Закону є таким, що суперечить статті 6, частині другій статті 19, частині другій статті 85, частині другій статті 131¹ Конституції України. Конституційний Суд України зауважив, що оспорюваний припис Закону мав не лише бути доступним для учасників суспільних відносин,

а також відповідати принципів верховенства права (правовладдя), зокрема такому складнику цього принципу, як юридична визначеність, що полягає, з-поміж іншого, в чіткості та зрозумілості норм права, передбаченості їх змісту та можливих наслідків застосування або іншої форми реалізації цих норм права.

Оспорюваний припис Закону в посутньому зв'язку з окремими приписами пунктів 7 та 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону можна тлумачити та застосовувати і як повідомлення про можливе майбутнє звільнення суб'єкта права на конституційну скаргу та будь-якого іншого прокурора з посади, і як пропозицію щодо можливого подальшого працевлаштування будь-якого прокурора на посаду в Офіс Генерального прокурора, обласну або окружну прокуратуру на підставі відповідної заяви про переведення та про намір у зв'язку з цим пройти атестацію. Унаслідок чого використання в оспорюваному приписі Закону слів „можливе майбутнє звільнення“ призвело до суперечливості його змісту, оскільки суб'єкт права на конституційну скаргу та будь-який інший прокурор із моменту набрання чинності (25 вересня 2019 року) оспорюваним приписом Закону могли вважати, що цей припис є або повідомленням про наступне неминуче звільнення з посади прокурора, або, з огляду на використання у ньому слів „можливе“ та „майбутнє“, що звільнення в подальшому могло бути не застосоване та розраховувати за певних умов на подальше перебування на посаді прокурора. Отже, суб'єкт права на конституційну скаргу та будь-який інший прокурор, на яких було поширено дію оспорюваного припису Закону, не мали можливості чітко зрозуміти зміст, передбачити юридичні наслідки його застосування та спланувати свої подальші дії.

Конституційний Суд України також урахував використання в оспорюваному приписі Закону слів „персонально попереджені“ без указівки на персональні дані

Василенка С.М. або іншого прокурора, якого попереджають „про можливе майбутнє звільнення з посади“, та застосування у законах та інших нормативних актах знеособлених (деперсоналізованих) приписів, адресатами яких є всі учасники суспільних відносин, тобто „усі та кожен“ або чітко визначені особи, зокрема всі прокурори Генеральної прокуратури України, регіональних прокуратур, місцевих прокуратур, військових прокуратур. Подібне знеособлення приписів є притаманним нормативним актам права. Проте оспорюваний припис Закону містить як окремі ознаки акта правозастосування, тобто індивідуального акта права, адресованого прокуророві, якого попереджають „про можливе майбутнє звільнення з посади“, так і ознаки знеособленого нормативного припису, що не містить жодних персональних даних.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорюваний припис Закону не відповідає конституційному принципів верховенства права в аспекті вимоги юридичної визначеності, унаслідок чого цей припис не можна вважати „правом“ у державі, керованій верховенством права (правовладдям), та зазначив, що особа, якій завдано матеріальної та моральної шкоди внаслідок застосування оспорюваного припису Закону, має право на її відшкодування у разі визнання оспорюваного припису Закону неконституційним.

До Рішення додано окрему (збіжну) думку судді Олега Первомайського, в якій наведено загальні висновки та міркування щодо Рішення та низки супутніх явищ і понять, зокрема щодо предмета конституційного контролю, осердя мотивації Рішення, юридичних наслідків Рішення, обов'язковості та проблем виконання рішень Конституційного Суду України.

№ 2-р(II)/2023

РІШЕННЯ від 1 березня 2023 року

Справа за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення).

Суддя-доповідач – Сергій Головатий.

Рішенням визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України в тім, що вони унеможливають апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України.

Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене приписами частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України [Кодекс], у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив із того, що порушені в конституційній скарзі питання стосуються права особи на судовий захист в адміністративному судочинстві та гарантій, що забезпечують ефективну реалізацію цього права.

На розвиток своїх юридичних позицій Конституційний Суд України зауважив, що з принципу „верховенства права“ (правовладдя) та вимоги утвердження і забезпечення права особи на судовий захист, що його як загальне право визначено в частині першій статті 55 Конституції України, а в її частині другій виокремлено гарантоване право на оскарження до суду рішень, дій або бездіяльності органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, впливає обов'язок держави в особі органу законодавчої влади запровадити юридичний механізм реалізації права особи на судовий захист, зокрема в ділянці судового захисту прав і свобод особи у сфері відносин за публічним правом. Такий юридичний механізм має забезпечувати дієвість права особи на судовий захист, що виявляється в запровадженні законом процесуальних можливостей для реального захисту та поновлення порушених прав і свобод особи, особливо в ситуації, коли це порушення спричинено

рішеннями, діями або бездіяльністю органів публічної влади, їх посадових і службових осіб.

З урахуванням своїх попередніх юридичних позицій Конституційний Суд України наголосив, що у державі, керованій правовладдям, юридичний механізм здійснення права на апеляційний перегляд справи має забезпечувати дієвість права особи на судовий захист та спроможність запобігати негативним для особи наслідкам можливої судової помилки суду першої інстанції. Законодавець, щоб не чинити свавільно під час установлення обмежень або заборон на оскарження апеляційним порядком окремих процесуальних судових рішень (ухвал), повинен, зокрема, урахувувати юридичні наслідки, що настають для особи в результаті ухвалення судового рішення (ухвали), наявність інших, установлених процесуальним законом, дієвих механізмів захисту та поновлення порушених прав і свобод особи.

Конституційний Суд України зауважив, що доконечною гарантією реалізації права особи на судовий захист є забезпечення засади рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом у спосіб нормативного визначення рівних процесуальних можливостей (обсягу прав) учасників судового процесу, що відповідають їхньому процесуальному становищу, включно з правом на оскарження апеляційним порядком судових рішень, та наголосив, що засада рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом має бути забезпечена під час судового розгляду будь-якої справи в суді першої інстанції і під час апеляційного провадження.

Неоднаковий обсяг права на судовий захист, зокрема права учасника судового провадження на апеляційне оскарження судових рішень, має бути об'єктивно та обґрунтовано виправданим. У протилежному разі це буде непропорційним обмеженням права особи на апеляційне оскарження судових рішень, порушува-

тиме засаду рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, буде несумісним із вимогою справедливого судового розгляду як складником права на справедливий суд, а отже, спричинить порушення права на судовий захист.

Конституційний Суд України наголосив, що здійснення публічної влади в добропорядний спосіб вимагає того, щоб особі було надано можливість у дієвий спосіб оскаржувати акти органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, їхні дії або бездіяльність, завдяки чому забезпечується підзвітність цих органів та їх посадових і службових осіб за ухвалені ними рішення, учинені дії або бездіяльність. Тому адміністративне судочинство є стрижневим елементом демократичного врядування, а його дієвість – засадничою для будь-якого суспільства, ґрунтованого на правовладді.

У захисті людських прав та додержанні правовладдя ключовим елементом є право особи оскаржувати рішення, дії або бездіяльність органів публічної влади, їх посадових і службових осіб у спосіб використання справедливих процесуальних приписів права в кожному випадку, коли внаслідок ухвалення таких рішень, учинення дій або бездіяльності зазнають порушення права, свободи та інтереси особи.

Призначення національної системи адміністративного судочинства полягає в тому, щоб забезпечити судовий контроль щодо рішень, дій або бездіяльності органів публічної влади, їх посадових і службових осіб відповідно до процедури, узгодженої з вимогами справедливого судового розгляду.

Конституційний Суд України наголосив, що в юридичних відносинах між особою – з одного боку, і державою (в особі органів державної влади) та іншими органами публічної влади – із другого, особа завжди є слабшою стороною. Саме тому в державі, керованій правовладдям, мають діяти адміністративні суди, метою діяльності яких є захист особи супроти держави.

Конституційний Суд України виснував, що з приписів частини другої статті 3 Конституції України в системному зв'язку з приписами частини першої статті 8, частин першої, другої статті 55, частини п'ятої статті 125, пунктів 1, 8 частини другої статті 129 Конституції України впливає, що законодавець для забезпечення дієвості правовладдя, права особи на судовий захист в адміністративному судочинстві, гарантій його реалізації, мети діяльності адміністративних судів повинен запровадити такий юридичний механізм здійснення адміністративного судочинства, за якого особа в судовому процесі не перебуватиме в гіршому процесуальному становищі порівняно з державою в особі органів державної влади, а також іншими органами публічної влади, їх посадовими і службовими особами, та матиме реальну процесуальну можливість захистити і поновити свої порушені права, свободи та інтереси, зокрема, завдяки наявності потрібного у зв'язку із цим обсягу права на судовий захист.

Конституційний Суд України наголосив також на тому, що судовий захист та поновлення прав, свобод, інтересів особи, що зазнали порушення внаслідок ухвалення рішень, учинення дій або бездіяльності органами публічної влади, їх посадовими і службовими особами, неможливий без забезпечення виконання судового рішення, ухваленого на користь особи, та зазначив, що з принципу правовладдя та вимоги утвердження й забезпечення права особи на судовий захист в адміністративному судочинстві впливає обов'язок держави забезпечити також обов'язкове виконання судового рішення, ухваленого на користь особи, задля реального захисту та поновлення її прав, свобод, інтересів, що зазнали порушення внаслідок ухвалення рішень, учинення дій або бездіяльності органами публічної влади, їх посадовими і службовими особами. Невиконання державою цього обов'язку суперечить приписам пункту 9 частини другої статті 129, частин першої, другої статті 129¹ Конституції України та призводить до порушення права особи на судовий захист, підриває дієвість адміністративного судочинства, а

отже, є несумісним із принципом правовладдя, що його встановлено частиною першою статті 8 Конституції України.

Конституційний Суд України вважає, що судовий контроль за виконанням судового рішення є щонайпершим елементом в юридичному механізмі забезпечення виконання судового рішення, особливо в разі, коли таке судове рішення ухвалено на користь особи в юридичному спорі супроти органів публічної влади, їх посадових і службових осіб. Держава для забезпечення виконання судового рішення має насамперед запровадити дієвий, а не ілюзорний юридичний механізм здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, який дозволить особі, на користь якої ухвалено судове рішення, домогтися його виконання, щоб реально захистити та поновити права, свободи та інтереси, що зазнали порушення внаслідок ухвалення рішень, учинення дій або бездіяльності органами публічної влади, їх посадовими і службовими особами.

Статтею 383 Кодексу, приписи якої оспорує Заявник, встановлено один із механізмів судового контролю в адміністративному судочинстві за виконанням судового рішення, ухваленого на користь особи, а саме: порядок визнання протиправними рішень, дій або бездіяльності, учинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання рішення суду. Статтею 294 Кодексу визначено вичерпний перелік ухвал, на які можуть бути подані апеляційні скарги окремо від рішення суду.

Право на апеляційне оскарження ухвали про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу, ні приписами статті 294, ні приписами частини шостої статті 383 Кодексу не встановлено.

Наслідком такого нормативного регулювання стало те, що особу-позивача, на користь якої суд ухвалив рішення, тобто захистив її порушені права, свободи, інтереси, та яка домагається виконання такого рішення суду відповідачем – суб'єктом владних повноважень, позбавлено права оскаржити апеляційним порядком ухвалу суду, якою її вимоги щодо визнання протиправними рішень, дій або бездіяльності, учинених суб'єктом владних повноважень – відповідачем на виконання рішення суду, не задоволено.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу, унеможлиблюючи апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу, не забезпечують обов'язковості виконання судового рішення та дієвості судового контролю за його виконанням, а отже, не забезпечують права особи на судовий захист.

Конституційний Суд України вважає, що законодавець, ухваливши оспоровані приписи Кодексу, якими не встановив права на апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу, діяв свавільно, оскільки не врахував її юридичних наслідків для особи-позивача та не запровадив інших дієвих механізмів захисту і поновлення порушених прав, свобод, інтересів особи-позивача, яка судовим порядком домагається виконання судового рішення, ухваленого на її користь.

Проаналізувавши оспоровані приписи Кодексу, Конституційний Суд України також констатував, що законодавець визначив неоднаковий обсяг процесуальних можливостей (прав) сторін адміністративного процесу щодо права на апеляційне оскарження ухвал, ухвалених за наслідками розгляду заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу, надавши суб'єктові владних повноважень право на апеляційне оскарження окремої ухвали і не встановивши для особи-позивача права на апеляційне оскарження ухвали про залишення без задоволення зазначеної заяви, чим поставив особу-позивача в гірше процесуальне становище порівняно з відповідачем – суб'єктом владних повноважень, знівельовавши мету діяльності адміністративних судів, визначену частиною п'ятою статті 125 Конституції України.

З огляду на попередні юридичні позиції щодо приписів процесуальних кодексів, якими неоднаково визначено обсяг права на апеляційне оскарження судових рішень залежно від результатів розгляду певного питання, Конституційний Суд України дійшов висновку, що нормативне регулювання, визначене оспорованими приписами Кодексу, якими для особи-позивача не встановлено права оскаржити апеляційним порядком ухвалу суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу, ставлячи особу-позивача в суттєво гірше процесуальне становище порівняно з відповідачем – суб'єктом владних повноважень, не забезпечує рівних процесуальних можливостей особі-позивачу захистити свої права, свободи, інтереси судовим порядком.

Конституційний Суд України виснував також, що законодавець, ухваливши оспоровані приписи Кодексу, якими не встановив для особи-позивача права оскаржити апеляційним порядком ухвалу суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу, не виконав головного обов'язку, покладеного на нього приписами частини другої статті 3 Конституції України, оскільки законодавчо не встановив дієвого судового контролю за виконанням судового рішення, не забезпечив права особи на судовий захист в адміністративному судочинстві та гарантій його реалізації, як-от: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, право на апеляційний перегляд справи, обов'язковість судового рішення, що є неодмінними вимогами правовладдя як засади конституційного ладу в Україні, вираженої через формулу: „В Україні визнається і діє принцип верховенства права“ (частина перша статті 8 Конституції України).

Підсумовуючи викладене, Конституційний Суд України констатував, що приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу в тім, що вони унеможлиблюють апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу, не відповідають частині другій статті 3, частині першій статті 8, частинам першій, другій статті 55, частині п'ятій статті 125, пунктам 1, 8, 9 частини другої статті 129, статті 129¹ Конституції України.

*Відкрита частина пленарних засідань
Великої палати Конституційного Суду України*

Справа за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму).

Суддя-доповідач – Віктор Городовенко.

Рішенням визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404–VIII, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV в тім, що вони унеможливають виплату – у розмірі не нижче прожиткового мінімуму – пенсії, що є основним джерелом існування, призначеної в установленому законом розмірі прожиткового мінімуму.

Верховній Раді України встановити порядок відрахування із пенсії у разі звернення стягнення на неї у виконавчому провадженні, установлений приписами абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404–VIII [Закон № 1404], абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV [Закон № 1058], з урахуванням приписів Конституції України та цього Рішення.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив із того, що відповідно до приписів статей 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48, пункту 6 частини першої статті 92 Конституції України у їх взаємозв'язку соціальна держава відповідальна за захист людської гідності, забезпечення достатнього і гідного рівня життя людини та задля цього зобов'язана створювати належні та дієві національні юридичні механізми реалізації конституційних прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень для неї і її сім'ї, зокрема, гарантувати в повному обсязі на законодавчому рівні прожитковий мінімум як мінімальний стандарт базового соціального захисту людини від бідності, який є непорушним і належить до складників сутнісного змісту вказаних конституційних прав у соціальній державі, оскільки спрямований на задоволення ключових потреб людини для гідного і достатнього рівня її життя. Людську гідність буде заперечено, якщо держава не забезпечить людині принаймні мінімальних соціальних вигод.

Конституційний Суд України також спирався на приписи актів міжнародного права, із яких випливає, що в соціальній державі соціальне забезпечення людини має запобігати її бідності та соціальній ізоляції, гарантувати гідне існування людини, принаймні рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, що охоплює забезпечення її ключових потреб у соціальному середовищі.

В аспекті конституційної скарги Лазуренка І.О. Конституційний Суд України звернув увагу на те, що в міжнародних актах наголошено на потребі в соціальному

захисті гідного та достатнього рівня життя осіб з інвалідністю, та зазначив, що згідно з принципом прав людини за приписами статті 3 Конституції України на державу покладено обов'язок забезпечувати захист та здійснення конституційних прав громадянина на соціальний захист, на достатній життєвий рівень для особи і її сім'ї.

За приписами частини третьої статті 46 Конституції України у взаємозв'язку з приписами її статей 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48 законодавець має визначати юридичне регулювання так, щоб пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, забезпечували рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Соціальні виплати для певних категорій осіб, як основне джерело існування, є базовими формами соціального захисту, зокрема вразливої людини, від бідності, тобто гарантованим на конституційному рівні мінімальним соціальним захистом, який держава зобов'язана забезпечувати безумовно.

Конституційний Суд України виснував, що приписи статей 1, 3, 21, 28, 46, 48 Конституції України у їх взаємозв'язку вказують на позитивний обов'язок держави забезпечувати безумовний захист людської гідності та мінімальний соціальний захист людини, визначений приписами частини третьої статті 46 Конституції України. Зокрема, ідеться про встановлення призначення та систематичну виплату протягом певних періодів, визначених законом, пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, у розмірі, не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законом для відповідної категорії осіб. Це означає, що внаслідок такого встановлення розміру виплатених особам пенсій, інших соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, за жодних умов не може бути нижчим від гарантованого державою прожиткового мінімуму, навіть якщо із цих виплат здійснено обґрунтовані державою відрахування для досягнення правомірної (легітимної) мети.

Конституційний Суд України зауважив, що поділяє позиції органів конституційної юрисдикції європейських країн, практиці яких притаманне визнання непорушності гарантованого державою прожиткового мінімуму як мінімального стандарту життєвого рівня людини, що відповідає людській гідності.

Конституційний Суд України виходив також із того, що позитивні обов'язки держави не обмежені лише сферою соціального захисту, їх покладено на державу в різних сферах, та наголосив, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх установлюють виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати правомірній меті, бути обумовлені сус-

пільною потребою досягнення цієї мети, домірними; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов'язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить оптимальне досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності такого права.

Забезпечуючи реалізацію конституційного права на судовий захист та публічний порядок у сфері судочинства (це стосується і виконання судових рішень), держава може визначати обмеження щодо реалізації інших прав і свобод людини, зокрема її прав у сфері соціального захисту. Однак законодавець зобов'язаний унормувати ці питання, уживаючи домірних заходів для досягнення справедливого балансу між захистом публічних інтересів і конституційних прав людини на соціальний захист та достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, не порушуючи сутності цих прав.

Конституційний Суд України звернув увагу, що за приписами частини першої статті 68 Основного Закону України кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. За невиконання цих зобов'язань до осіб можуть бути застосовані заходи юридичної відповідальності на підставі судових рішень, виконання яких є обов'язковим. Такі особи мають відповідати за посягання на права і свободи інших людей чи публічний порядок, відшкодувати завдану ними шкоду, проте це не повинно призводити до заперечення людської гідності та порушення сутності конституційних прав і свобод людини, зокрема у сфері соціального захисту.

Чинне законодавство України визначає прожитковий мінімум як вартісну величину достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродуктових товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості; як встановлений законом базовий державний соціальний стандарт, на основі якого визначають державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти (частина перша статті 1 Закону України „Про прожитковий мінімум“, абзац четвертий статті 1, стаття 6 Закону України „Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії“).

Оспорювані приписи Закону № 1404, Закону № 1058, якими для звернення стягнення у виконавчому провадженні встановлено максимально допустимі розміри відрахувань у відсотковому відношенні з пенсії боржника, що їх визначено у мініальному розмірі – розмірі

прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом, унеможливають виплату пенсії, що є основним джерелом існування, у розмірі, не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законом. У такий спосіб людину може бути позбавлено навіть мінімальних соціальних вигод та захисту від бідності через примусове виконання рішення.

Конституційний Суд України констатував, що у приписах статті 73 Закону № 1404 міститься перелік коштів, на які взагалі не може бути звернено стягнення, у Додатку до Закону № 1404 визначено перелік майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами; також у приписах частини другої статті 6 Закону № 1058 вказано, що у разі якщо сукупність виплат, зазначених у частині першій цієї статті Закону № 1058, разом з пенсійними виплатами із системи пенсійного забезпечення та іншими доходами не досягають розміру прожиткового мінімуму, визначеного законом для непрацездатних громадян, такі громадяни мають право на отримання державної соціальної допомоги в порядку, розмірах та за рахунок коштів, визначених законом. Однак Закон № 1404, Закон № 1058 не визначають дієвих заборон чи запобіжників щодо звернення стягнення на пенсію боржника у разі, якщо її фактично виплачений розмір після такого звернення та допустимих відрахувань стане нижчим від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Додаткові механізми, спрямовані на базову соціальну підтримку людини, не є належними у розумінні приписів частини третьої статті 46 Конституції України, оскільки не забезпечують виплати пенсії, що є основним джерелом існування, у розмірі, не нижчому від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорювані приписи Закону № 1404, Закону № 1058 є невиконанням державою свого позитивного обов'язку забезпечити мінімальний соціальний захист людини відповідно до приписів частини третьої статті 46 Конституції України, що заперечує людську гідність як абсолютну цінність, нівелює сутність конституційних прав на соціальний захист та достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, а отже, не відповідають приписам статей 1, 3, 8, 21, 28, 46, 48 Конституції України.

До Рішення додано окрему (збіжну) думку судді Олега Первомайського, в якій наведено власні міркування щодо Рішення та обставин цієї справи, зокрема щодо суті ухваленого Рішення, людських прав та виконання судового рішення.

Справа за конституційними скаргами Сиротенка Сергія Євгеновича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо особових даних у судовому рішенні).

Суддя-доповідач – Віктор Городовенко.

Рішенням визнано такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), окремі приписи Кодексу адміністративного судочинства України [Кодекс]:

- пункту 2 частини дев'ятої статті 171 „або місце проживання (для фізичних осіб)“;*
- пункту 4 частини п'ятої статті 246 „або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб)“, „реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності“.*

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив із того, що відповідно до статті 8 Конституції України у її взаємозв'язку з приписами частини третьої статті 22, частини першої статті 64 Конституції України „верховенство права“ (правовладдя) вимагає, щоб утручання в конституційні права і свободи людини завжди було домірним.

Конституційний Суд України вважає, що конституційне право особи на недоторканність особистого і сімейного життя не є абсолютним і законодавець може визначити обмеження щодо реалізації цього права, зокрема у вигляді збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини та за умови дотримання принципу домірності під час установлення зазначених обмежень.

Аналіз чинного юридичного регулювання, визначеного, зокрема, законами України „Про інформацію“, „Про захист персональних даних“, „Про доступ до публічної інформації“, „Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання“, „Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні“, Податковим кодексом України, Положенням про реєстрацію фізичних осіб у Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків, затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 29 вересня 2017 року № 822 зі змінами, свідчить про те, що такі відомості, як місце проживання чи перебування (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб), – це особові (персональні) дані, за якими можна ідентифікувати або конкретно ідентифікувати особу та які можна розцінювати як конфіденційну інформацію про неї.

Конституційний Суд України зауважив, що в окремих приписах пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу законодавець визначив обмеження щодо реалізації конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя у вигляді вимоги зазначити в судових рішеннях місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, фактично установивши в такий спосіб можливість збирання, зберігання, використання та поширення судами відомостей про фізичних осіб, за якими можна прямо чи опосередковано ідентифікувати таких осіб без їхньої згоди. Зазначені обмеження є правомірними, якщо їх установлено оспорюваними приписами Кодексу лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини і вони відповідають принципам домірності, застосованому для оцінювання правомірності втручання держави у права людини, та не порушують сутності конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя.

Перевіряючи оспорювані приписи Кодексу на відповідність Конституції України, Конституційний Суд України також виходив із того, що в частині другій статті 32 Конституції України йдеться про національну безпеку, економічний добробут та права людини, в інтересах яких можуть бути встановлені обмеження конституційного права особи на недоторканність особистого і сімейного життя.

З огляду на це Конституційний Суд України зазначив, що у цій справі пов'язує оцінювання правомірності втручання держави у вказане конституційне право щодо встановлення вимоги зазначити в судових рішеннях особові дані сторін відповідно до оспорюваних приписів Кодексу з одним із винятків, що визначений частиною другою статті 32 Конституції України, – „в інтересах <...> прав людини“. Захист, утвердження та здійснення прав людини потребують передусім забезпечення реалізації права на судовий захист, а також дотримання основних засад судочинства, включно з конституційною вимогою щодо обов'язковості судового рішення, що гарантовано приписами частини першої статті 55, пункту 9 частини другої статті 129, статті 129¹ Конституції України.

Конституційний Суд України акцентував, що для реалізації конституційного права на судовий захист, що є гарантією захисту, утвердження та здійснення інших конституційних прав і свобод, потрібно на законодавчому рівні визначити належні й дієві національні юридичні механізми здійснення судочинства та виконання судових рішень, які засновані на основних засадах судочинства й здатні забезпечити судовий захист, поновлення порушених прав і свобод кожної особи.

Унаслідок законодавчих змін оспорюваними приписами Кодексу встановлено вимогу зазначати в судових рішеннях місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, що сприятиме швидкій та однозначній ідентифікації сторін на всіх стадіях судового провадження, включно з виконанням судового рішення, підвищуватиме ефективність здійснення адміністративного судочинства, забезпечуватиме судовий захист та обов'язковість виконання судових рішень.

Оцінивши мету ухвалення окремих приписів пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу, Конституційний Суд України зазначив, що вбачає її правомірність у підвищенні ефективності судового захисту в Україні та впорядкуванні реалізації конституційного права на судовий захист, зокрема і його складника – права на виконання судових рішень.

Конституційний Суд України констатував, що використання в адміністративному провадженні таких особових даних, як місце проживання сторін (для фізичних осіб), потрібне для однозначної ідентифікації сторін на стадії відкриття судового провадження та встановлення судом їх адміністративної процесуальної дієздатності, правильного розв'язання питання предметної юрисдикції та територіальної юрисдикції (підсудності), забезпечення належного інформування сторін про хід розгляду справи; зазначення таких особових даних в ухвалі суду про відкриття провадження у справі потрібне передусім для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав, зокрема прав на надання відзиву на позовну заяву (відзив), відповіді на відзив, заперечення, на оскарження судових рішень, здійснення яких може вимагати належного повідомлення сторін за місцем їх проживання чи перебування (для

фізичних осіб). Тому встановлена окремим приписом пункту 2 частини дев'ятої статті 171 Кодексу вимога зазначати в ухвалі суду про відкриття провадження у справі місце проживання сторін (для фізичних осіб) потрібна для реалізації особою права на судовий захист загалом.

Зазначення в резолютивній частині судового рішення особових даних відповідно до окремих приписів пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу є потрібним для того, щоб забезпечити безпомилкове та своєчасне виконання судового рішення, а порушення цієї процесуальної вимоги може значно ускладнити або й зовсім унеможливити його виконання у зв'язку з тим, що виконавець не зможе однозначно ідентифікувати боржника.

Отже, у сучасній системі права України окремі приписи пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу спрямовано на забезпечення дієвості та ефективності здійснення судами правосуддя та виконання судових рішень, що є потрібним для захисту, утвердження та реалізації конституційних прав і свобод людини загалом.

Конституційний Суд України також звернув увагу на те, що в адміністративному судочинстві (як і в інших видах судочинства) висунуто низку вимог до змісту судових рішень (ухвал, рішень, постанов), зокрема й вимогу зазначати в них відповідно до оспорюваних приписів Кодексу такі особові дані, як місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, що потрібно передусім з огляду на юридичну природу таких рішень як офіційних судових документів.

Ухвала суду про відкриття провадження у справі є фактично вихідним процесуальним документом суду, з якого починається розгляд справи і вручення якого обумовлює можливість здійснення низки процесуальних прав та обов'язків сторін, тому визначеність і повнота такого документа, зокрема зазначення місця проживання сторін (для фізичних осіб) згідно з окремим приписом пункту 2 частини дев'ятої статті 171 Кодексу, є важливими для забезпечення судового захисту загалом.

Водночас рішення суду, у резолютивній частині якого відповідно до окремих приписів пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу обов'язково зазначають місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, суд ухвалює іменем України, воно є обов'язковим до виконання, тому висунуті на законодавчому рівні вимоги до змісту такого рішення повинні сприяти його якості, визначеності, прозорості, зрозумілості, а також тому, щоб публічні органи і суспільство прийняли таке рішення як акт справедливого судочинства, що підлягає безпомилковому виконанню й гарантує реалізацію конституційного права на судовий захист та поновлення порушених прав і свобод людини.

Встановлена окремими приписами пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу вимога зазначати в судових рішеннях місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, як зауважив Конституційний Суд України, є потрібним засобом для забезпечення реалізації конституційного права на судовий захист, зокрема права на виконання судових рішень, та дотримання основних засад судочинства.

Конституційний Суд України зазначив, що суспільна користь від процесуальних правил, установлених оспорюваними приписами Кодексу, полягає в забезпеченні ефективного і злагодженого функціонування в Україні адміністративного судочинства та системи виконання судових рішень, а отже, реалізації конституційного права на судовий захист. Зазначення особових даних осіб, які є сторонами справи, у судових рішеннях відповідно до оспорюваних приписів Кодексу спрямоване не на те, щоб завдати шкоди особистому життю та приватним інтересам таких осіб, а на їх швидку та однозначну ідентифікацію для виконання судами завдань адміністративного судочинства. Водночас потрібно досягти обґрунтованого балансу між вимогами публічних інтересів та захистом конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя.

Конституційний Суд України також акцентував, що оспорювані приписи Кодексу узгоджуються із загально-визнаними принципами захисту особових даних, правовладдя, мінімальності, анонімності, справедливості. Цими приписами Кодексу не встановлено можливості оброблення визначених ними особових даних сторін для цілей інших, ніж ефективне виконання завдань адміністративного судочинства (тобто тих цілей, для яких ці дані надавали судам). Такі особові дані, як місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, є мінімальним обсягом відомостей, потрібних для забезпечення судового захисту та обов'язкового виконання судових рішень. Зазначені особові дані не

можуть бути анонімними принаймні з огляду на основні засади адміністративного судочинства та принципи судової юрисдикції. Вимога зазначати особові дані в судових рішеннях, установлена оспорюваними приписами Кодексу, не спричиняє надмірного втручання в особисте життя сторін.

Оцінюючи національне юридичне регулювання стосовно захисту особових даних, Конституційний Суд України наголосив, що оспорювані приписи Кодексу не є надмірним втручанням в особисте життя сторін, їх додержання не допускає оброблення особових даних поза виконанням завдань адміністративного судочинства. Зі змісту приписів частини п'ятої статті 11 Кодексу, пункту 1, абзацу сьомого частини першої статті 7 Закону України „Про доступ до судових рішень“ убачається, що під час розкриття інформації щодо справи, визначеної частинами третьою, четвертою статті 11 Кодексу, не можуть бути оприлюднені такі відомості, як місце проживання або перебування фізичних осіб із зазначенням адреси, реєстраційний номер облікової картки платника податків; ці відомості не можуть бути розголошені в текстах судових рішень, відкритих для загального доступу; такі відомості замінюють літерними або цифровими позначеннями. Також зазначені відомості не може оголошувати суддя під час проголошення судового рішення (частина друга статті 250 Кодексу). До того ж закони України встановлюють юридичну відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту особових даних (стаття 188³⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення); за порушення недоторканності приватного життя (стаття 182 Кримінального кодексу України).

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України зауважив, що встановлена оспорюваними приписами Кодексу вимога зазначати в судових рішеннях місце проживання чи перебування сторін (для фізичних осіб) та реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності, є домірною та сприяє досягненню справедливого балансу між забезпеченням реалізації конституційного права на судовий захист і захистом конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що окремим приписам пункту 2 частини дев'ятої статті 171, пункту 4 частини п'ятої статті 246 Кодексу є обмеженням конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя, але не надмірним, не скасовують сутності цього права, а спрямовані на виконання приписів частини першої статті 55, частини другої статті 129, статті 129¹ Конституції України та забезпечення реалізації конституційного права на судовий захист, зокрема і його складника – права на виконання судових рішень, тому не суперечать приписам статей 3, 8, 22, 32 Конституції України.

*Відкрита частина пленарних засідань
Першого сенату Конституційного Суду України*

Справа за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другої частини першої статті 483 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності особи за митне правопорушення).

Судді-доповідачі – Володимир Мойсик, Галина Юровська.

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України.

Згідно з частиною першою статті 483 Кодексу „переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, тобто з використанням спеціально виготовлених сховищ (тайників) та інших засобів або способів, що утруднюють виявлення таких товарів, або шляхом надання одним товарам вигляду інших, або з поданням митному органу як підстави для переміщення товарів підроблених документів чи документів, одержаних незаконним шляхом, або таких, що містять неправдиві відомості щодо найменування товарів, їх ваги (з урахуванням допустимих втрат за належних умов зберігання і транспортування) або кількості, країни походження, відправника та/або одержувача, кількості вантажних місць, їх маркування та номерів, неправдиві відомості, необхідні для визначення коду товару згідно з УКТ ЗЕД та його митної вартості“ (абзац перший), – має наслідком накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використувалися для переміщення товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України (абзац другий).

Абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України, визнаний неконституційним, утрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене абзацом другим частини першої статті 483 Митного кодексу України [Кодекс], що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України акцентував, що законодавець у межах своїх повноважень установив, що адміністративна відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон України настає у разі призначення судом адміністративного стягнення особі, яка незаконно перемістила товари через митний кордон України, у результаті чого ця особа зазнає несприятливих наслідків, що становлять зміст накладеного на неї встановленого

Кодексом адміністративного стягнення. Водночас зміст безальтернативної санкції частини першої статті 483 Кодексу виключає оцінювання індивідуальної ситуації судом, чим створює перешкоди для судової дискреції.

Право на справедливий суд за статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) [Конвенція] охоплює, зокрема, право на справедливий судовий розгляд.

Конституційний Суд України врахував, що Європейський суд із прав людини для застосування гарантій Конвенції, які стосуються кримінальних аспектів, напруцював три критерії, на основі яких діяння можна вважати кримінальним, а саме: 1) з'ясування того, як його кваліфікують у національному праві: кримінальне правопорушення, адміністративне, дисциплінарне тощо; 2) природа правопорушення; 3) характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи; за сталою практикою Європейського суду з прав людини такі адміністративні стягнення, як адміністративний арешт і значні адміністративні штрафи, є співмірними з кримінальним покаранням.

Проаналізувавши санкцію частини першої статті 483 Кодексу, Конституційний Суд України констатував, що її приписи мають кримінально-правовий характер як за своєю каральною та стримувальною метою, так і за суворістю визначеного нею додаткового обов'язкового адміністративного стягнення у вигляді конфіскації товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, тому призначення такого стягнення має бути здійснене з урахуванням принципів і гарантій, притаманних кримінальному провадженню.

Оспорювані приписи частини першої статті 483 Кодексу встановлюють обов'язкову конфіскацію товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил. У Кодексі України про адміністративні правопорушення [КУпАП] та у Кодексі не визначено процесуальних механізмів, які надади б судові можливість пом'якшити визначену абзацом другим частини першої статті 483 Кодексу міру адміністративної відповідальності залежно від наявності обставин справи, що пом'якшують відповідальність, або дозволили б її не призначати. Отже, зі змісту санкції частини першої статті 483 Кодексу випливає, що законодавець визначив міру адміністративної відповідальності, яка не є справедливою і такою, що відповідає легітимній меті.

Відповідно до частини першої статті 483 Кодексу суб'єкти права на конституційну скаргу були притягнуті до адміністративної відповідальності з накладенням штрафів у таких розмірах: Душенькевич А.В. – 159 338,65 грн; Франк А.В. – 932 610,26 грн, Ярош І.М. – 1 403 204,17 грн з конфіскацією товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил. Отже, накладення штрафу в розмірі, що дорівнює вартості товару, та конфіскація, що є обов'язковими, позбавили суди можливості врахувати індивідуальні обставини в кожному конкретному випадку порушення митних правил.

Конституційний Суд України вважає, що для досягнення легітимної мети суд повинен мати дискрецію. Однак суд під час розгляду справи про порушення митних правил за частиною першою статті 483 Кодексу не може забезпечити індивідуалізації відповідальності через: відсутність у зазначеній статті Кодексу інших видів стягнень; неможливість зміни розміру відсотків, за якими визначено штраф і обов'язковість застосування конфіскації. Неможливість вибору виду та розміру адміністративного стягнення з урахуванням обставин справи, а саме: характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, можливості

відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, унеможлиблює справедливий розгляд справи судом. Таке законодавче регулювання суперечить засадам демократичного суспільства, базованого на верховенстві права (правовладді) (in democratic society based on the rule of law).

Отже, абзац другий частини першої статті 483 Кодексу суперечить приписам частини першої статті 8, частин першої, четвертої статті 41, частини другої статті 61, частини першої статті 64 Конституції України.

Конституційний Суд України також урахував, що визнання неконституційним абзацу другого частини першої статті 483 Кодексу унеможливить притягнення до відповідальності осіб за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, та вважає за доцільне задля недопущення порушення митних інтересів та митної безпеки України відтермінувати втрату чинності абзацом другим частини першої статті 483 Кодексу на шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Справа за конституційною скаргою Ван Колка Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Митного кодексу України.

Суддя-доповідач – Ольга Совгира.

Рішенням визнано таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), абзац другий частини шостої статті 481 Митного кодексу України [Кодекс].

Частиною шостою статті 481 Кодексу визначено таке: „Перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять діб, а так само втрата цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, – тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію таких транспортних засобів“.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України акцентував, що для забезпечення ефективної реалізації державної митної політики Верховна Рада України уповноважена не тільки покладати обов'язки на учасників відносин, що встановлені митним законодавством, але й визначати діяння, які є порушенням митних правил, та відповідальність за них. Саме державний примус є одним із чинників, здатних забезпечити ефективність унормування митної справи, належний рівень захисту митних інтересів та митної безпеки України. До того ж санкція за вчинене адміністративне правопорушення має бути домірною і водночас достатньою для того, щоб запобігати вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником (спеціальна превенція), так і іншими особами (загальна превенція).

Порушення митних правил є специфічним видом адміністративних правопорушень, являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений Кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи Кодексом чи іншими законами України, і за які Кодексом встановлена адміністративна відповідальність (частина перша статті 458 Кодексу). Тому питання адміністративної відповідальності за порушення митних правил має врегульовуватися в Кодексі з урахуванням специфіки принципів здійснення митної справи та згідно з Конституцією України.

На думку Конституційного Суду України, конституційний принцип рівності громадян перед законом у сфері митної справи проявляється не тільки в єдиному порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України, а й у рівній мірі відповідальності за порушення митних правил.

Водночас рівна міра адміністративної відповідальності не має абсолютного характеру, а тому в разі, коли це є об'єктивно виправданим, орган (посадова особа), розглядаючи справу про порушення митних правил, повинен (повинна) мати дискрецію щодо виду та/або розміру адміністративного стягнення, що забезпечує індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи у межах законодавчо визначеної санкції. До того ж міра адміністративної відповідальності, встановлена Кодексом, має бути спрямована на досягнення легітимної мети – захист митних інтересів і забезпечення митної безпеки України – та бути пропорційною вчиненому адміністративному правопорушенню, забезпечуючи досягнення мети адміністративного стягнення за рахунок мінімального втручання в гарантовані Конституцією України права людини і громадянина, зокрема право власності.

Конституційний Суд України зазначив, що потреба в індивідуалізації адміністративної відповідальності випливає зі змісту статті 489 Кодексу, якою визначено, що „посадова особа при розгляді справи про порушення митних правил зобов'язана з'ясувати: чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винна дана особа в його вчиненні, чи підлягає вона адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують та/або обтяжують відповідальність, чи є підстави для звільнення особи, що вчинила правопорушення, від адміністративної відповідальності, а також з'ясувати інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи“.

Аналізуючи абзац другий частини шостої статті 481 Кодексу на відповідність частині другій статті 61 Основного Закону України, Конституційний Суд України врахував практику Європейського суду з прав людини та дійшов висновку, що перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а так само втрата цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, за своєю природою фактично мають

кримінальний характер, а санкція у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу співмірна з кримінальним покаранням. Тому в провадженнях у справах про порушення митних правил, визначених частиною шостою статті 481 Кодексу, на особу мають поширюватися гарантії Конвенції, притаманні кримінальному провадженню, а викладені в рішеннях Конституційного Суду України підходять до розуміння принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час призначення кримінального покарання та його адекватності вчиненому злочину, з урахуванням специфіки здійснення митної справи, є застосовними в межах цього конституційного провадження.

Проаналізувавши склад адміністративних правопорушень, визначених главою 68 Кодексу, Конституційний Суд України дійшов висновку, що попередження може бути застосоване як основне адміністративне стягнення за незначне порушення митних правил. Зокрема, такий вид адміністративного стягнення особистого характеру може бути застосований за перевищення встановленого Кодексом строку тимчасового ввезення товарів, серед яких транспортні засоби особистого користування, транспортні засоби комерційного призначення, на митну територію України або строку тимчасового вивезення товарів, крім транспортних засобів особистого користування, за межі митної території України не більше ніж на три доби, що встановлено частиною першою статті 481 Кодексу.

Натомість штраф і конфіскація є видами адміністративних стягнень майнового характеру, які Верховна Рада України в межах її конституційних повноважень визначила найефективнішими заходами захисту митних інтересів і забезпечення митної безпеки України, що пов'язано зі специфікою здійснення митної справи, зокрема боротьбою з порушеннями митних правил. Можливість застосування санкції майнового характеру має робити економічно не вигідним порушення митних правил порівняно з їх дотриманням і, відповідно, сприяти досягненню мети адміністративної відповідальності. Водночас правова держава, вважаючи адміністративне стягнення передусім виправним та превентивним засобом, має використовувати не надмірні, а лише потрібні та зумовлені зазначеною метою заходи.

Аналіз структури та змісту статті 481 Кодексу, на думку Конституційного Суду України, свідчить про те, що Верховна Рада України в основу диференціації міри адміністративної відповідальності поклала, зокрема, критерій кількості діб, на яку допущено перевищення строків тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України суб'єктом учинення адміністративного правопорушення: не більше ніж на три доби – має наслідком попередження або накладення штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина перша); більше ніж на три доби, але не більше ніж на десять діб – має наслідком накладення штрафу в розмірі трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина друга); більше ніж на десять діб, але не більше ніж на двадцять діб – має наслідком накладення штрафу в розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина третя); більше ніж на двадцять діб, але не більше ніж на тридцять діб – має наслідком накладення штрафу в розмірі п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частина п'ята); більше ніж на тридцять діб – має наслідком накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскацію таких транспортних засобів (частина шоста). Тобто законодавець обстоював думку, що чим більший строк, на який перевищено тимчасове ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, тим більша шкода заподіюється митним інтересам України та, відповідно, суворіша міра адміністративної відповідальності у вигляді штрафу більшого розміру має бути застосована до порушника митних правил.

Водночас частина шоста, яка є останньою у структурі статті 481 Кодексу, установлює застосування адміністративного стягнення у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу не тільки за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять діб, але й за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування.

Отже, парламент прирівняв за ступенем суспільної шкідливості діяння у вигляді перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять діб і втрати цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, які мають основну об'єднувальну ознаку, а саме мету – ухилення від сплати митних платежів.

Аналіз структури і змісту статті 481 Кодексу свідчить про те, що в основу диференціації міри адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення на митну територію України товарів, зокрема транспортних засобів особистого користування, транспортних засобів комерційного призначення, покладено і такий критерій, як предмет учинення адміністративного правопорушення. Товарами, згідно з пунктом 57 частини першої статті 4 Кодексу, є будь-які рухомі речі, зокрема ті, на які законом поширено режим нерухомої речі (крім транспортних засобів комерційного призначення), валютні цінності, культурні цінності тощо. Найсуворіша міра адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення товарів, крім транспортних засобів особистого користування, на митну територію України більше ніж на двадцять діб установлена частиною четвертою статті 481 Кодексу – накладення штрафу в розмірі двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Водночас, на відміну від усього різноманіття товарів, що їх ввозять на митну територію України, транспортний засіб є особливим різновидом рухомих речей та виключним предметом адміністративного правопорушення, визначеного частиною шостою статті 481 Кодексу.

Отже, у статті 481 Кодексу розмежовано об'єкти тимчасового ввезення/вивезення, які до внесення змін до Кодексу згідно із Законом України „Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ввезення транспортних засобів на митну територію України“ від 8 листопада 2018 року № 2612-VIII [Закон № 2612] позначали узагальненим терміном „товари“, на такі категорії: товари; транспортні засоби особистого користування; транспортні засоби комерційного призначення. Тобто законодавець визначив транспортні засоби особистого користування та транспортні засоби комерційного призначення кваліфікуючими ознаками складу адміністративних правопорушень, передбачених частинами п'ятою, шостою статті 481 Кодексу, та, відповідно, установив більш сувору міру адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення таких транспортних засобів на митну територію України.

Конституційний Суд України також урахував, що конфіскація як адміністративне стягнення фактично є позбавленням особи певної грошової суми, тожовної вартості вилученого майна. Оскільки вартість увезеного на митну територію України транспортного засобу – предмета вчинення адміністративного правопорушення, визначеного частиною шостою статті 481 Кодексу, може бути більшою або меншою за 170 000 гривень, то його конфіскація у грошовому еквіваленті може бути більш або менш суворим видом адміністративного стягнення порівняно зі штрафом у розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Установлення в санкції частини шостої статті 481 Кодексу штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, з огляду на специфіку здійснення митної справи у частині бо-

ротьби з порушеннями митних правил, є втіленням конституційного принципу рівності під час законодавчого встановлення диференційованої адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а також під час визначення міри адміністративної відповідальності за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування.

Водночас установлення в санкції частини шостої статті 481 Кодексу штрафу в абсолютно визначеному розмірі збалансовано поєднується з наданням суду дискреції щодо визначення виду стягнення з урахуванням характеру вчиненого протиправного діяння, форми вини, характеристики особи, винної у вчиненні правопорушення, можливості відшкодування заподіяної шкоди, наявності обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

До того ж, на думку Конституційного Суду України, варто враховувати визначену статтею 22 Кодексу України про адміністративні правопорушення можливість звільнення особи від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення, яка є однією з обставин, що підлягають з'ясуванню у процесі розгляду справи про порушення митних правил.

Конституційний Суд України акцентував, що Верховна Рада України в межах її конституційних повноважень установила в частині шостій статті 481 Кодексу склад діянь, які є порушеннями митних правил, та обрала потрібну з-поміж доступних видів адміністративних стягнень міру адміністративної відповідальності за такі правопорушення.

Незважаючи на те, що в разі визнання особи винною у вчиненні правопорушення, установленого частиною шостою статті 481 Кодексу, дискреція суду під час визначення розміру адміністративного стягнення у вигляді штрафу є обмеженою, санкція частини шостої статті 481 Кодексу за ступенем визначеності та складністю будови є відносно визначеною та альтернативною, адже встановлює застосування до особи одного з двох основних адміністративних стягнень – штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу.

Отже, установлення оспорюваним положенням Кодексу альтернативних видів основних адміністративних стягнень – штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу – уможливорює індивідуалізацію судом адміністративного стягнення з урахуванням усієї сукупності обставин справи у межах законодавчо визначеної санкції та, як наслідок, реалізацію принципу індивідуалізації юридичної відповідальності під час притягнення особи до адміністративної відповідальності на підставі частини шостої статті 481 Кодексу.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що абзац другий частини шостої статті 481 Кодексу не суперечить частині другій статті 61 Конституції України.

Конституційний Суд України вважає, що оскільки санкція частини шостої статті 481 Кодексу встановлює застосування до правопорушника заходів майнового характеру – накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскація транспортного засобу, – то вона є нормативним підґрунтям для втручання в гарантоване частиною першою статті 41 Конституції України право власності.

Конституційний Суд України також акцентував, що згідно з Конституцією України, юридичними позиціями Конституційного Суду України, Конвенцією та практикою Європейського суду з прав людини гарантоване частиною першою статті 41 Конституції України право власності не є абсолютним і може зазнавати обмежень. Проте будь-яке втручання у право власності має ґрунтуватися на законі, бути спрямованим на досягнення легітимної мети та пропорційним, тобто забезпечувати „справедливий баланс“ між інтересами суспільства і цим правом.

На думку Конституційного Суду України, санкція частини шостої статті 481 Кодексу не суперечить вимозі юридичної визначеності та забезпечує законне втручання у право власності особи в розумінні практики тлумачення Європейським судом із прав людини статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Посилення Верховною Радою України в межах її конституційних повноважень міри адміністративної відповідальності за перевищення строків тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України, а також установлення в частині шостій статті 481 Кодексу адміністративної відповідальності за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, є частиною комплексного реформування механізму ввезення транспортних засобів на митну територію України згідно із Законом № 2612 і виправдане потребою досягти стримувального ефекту від учинення таких правопорушень. Адміністративне стягнення у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу спрямоване на запобігання ухиленню від сплати митних платежів, забезпечення дієвого контролю за переміщенням і цільовим використанням тимчасово ввезених транспортних засобів, безпеки дорожнього руху та охорони довкілля від шкідливого впливу транспорту, а отже, спрямоване на досягнення легітимної мети – захист митних інтересів і забезпечення митної безпеки України.

Митний режим тимчасового ввезення пов'язаний з умовним повним або частковим звільненням товарів, транспортних засобів комерційного призначення від оподаткування митними платежами та може завершуватися їх реекспортом або розміщенням в інший митний режим, що допускається Кодексом, а також у випадках, визначених частиною третьою статті 112 Кодексу. Тож суспільна шкідливість діянь, визначених частиною шостою статті 481 Кодексу, полягає, зокрема, у тому, що транспортні засоби у зв'язку з перевищенням установлених митними органами строків їх тимчасового ввезення своєчасно не оформлюють для вільного обігу на митній території України з метою ухилення від сплати митних платежів, які відповідно до закону підлягають сплаті в разі імпорту таких транспортних засобів.

На відміну від складу правопорушень, що самі собою не призводять до суспільно шкідливих наслідків, а їх визначення в Кодексі лише вимагає дотримання встановлених законодавством України з питань митної справи вимог, унормування адміністративної відповідальності за діяння, визначені частиною шостою статті 481 Кодексу, зумовлене обов'язком зі сплати митних платежів на користь держави. Саме тому недотримання строків ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного

призначення на митну територію України, а так само втрата цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, завдають значної матеріальної шкоди (збитків) державі у розумінні практики Європейського суду з прав людини, а масовий характер таких порушень митних правил спричиняє істотні негативні наслідки для суспільних і державних інтересів у вигляді ухилення від сплати митних платежів.

Оскільки держава зазнає матеріальної шкоди (збитків) унаслідок того, що особи вчиняють діяння, визначені частиною шостою статті 481 Кодексу, адміністративне стягнення у вигляді накладення штрафу в розмірі десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або конфіскації транспортного засобу є не тільки стримувальним і каральним, але й має на меті компенсацію за завдану матеріальну шкоду. Водночас суспільна користь санкції частини шостої статті 481 Кодексу не вимірюється у майновому еквіваленті, а полягає в досягненні стійкого ефекту захисту митних інтересів і забезпечення митної безпеки України за рахунок упровадження законодавцем міри адміністративної відповідальності, пропорційної до тяжкості вчиненого правопорушення.

Домірність адміністративної відповідальності за перевищення строку тимчасового ввезення транспортних засобів особистого користування та транспортних засобів комерційного призначення на митну територію України більше ніж на тридцять діб, а так само за втрату цих транспортних засобів, у тому числі їх розкомплектування, є достатньою для досягнення бажаного стримувального та карального ефекту і запобігання майбутнім порушенням частини шостої статті 481 Кодексу. Беручи до уваги межі розсуду, якими наділена Верховна Рада України у сфері визначення видів порушень митних правил та відповідальності за вчинення таких порушень, Конституційний Суд України дійшов думки, що санкція частини шостої статті 481 Кодексу не допускає невинуватого та надмірного втручання у право власності.

Конституційний Суд України вважає, що оскільки справи про порушення митних правил, визначені частиною шостою статті 481 Кодексу, розглядають суди (судді) (частина друга статті 522 Кодексу), то це надає їм можливість встановити „справедливий баланс“ між конфліктуючими інтересами у спосіб забезпечення індивідуалізації адміністративної відповідальності залежно від обставин справи, а особам – додаткову гарантію розгляду їхніх справ „компетентним органом“ у розумінні практики Європейського суду з прав людини.

Зі змісту абзацу другого частини шостої статті 481 Кодексу, як зазначив Конституційний Суд України, випливає, що законодавець визначив справедливий міру адміністративної відповідальності для досягнення легітимної мети, унаслідок чого суди можуть забезпечити індивідуалізацію такої відповідальності залежно від обставин справи, не покладаючи на особу індивідуального і надмірного тягаря. Тому санкція частини шостої статті 481 Кодексу створює належне нормативне підґрунтя для досягнення „справедливого балансу“ між загальним інтересом і захистом права власності та відповідає принципу верховенства права, зокрема такої його вимозі, як принцип пропорційності.

Отже, санкція частини шостої статті 481 Кодексу не суперечить положенням частини першої статті 8, частин першої, четвертої статті 41, частини першої статті 64 Конституції України.

Справа за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України.

Суддя-доповідач – Віктор Кичун.

Рішенням визнано таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України у частині, за якою норми і положення статті 50 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України [Кодекс] у частині, за якою норми і положення статті 54 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII [Закон № 796] зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив із того, що принцип верховенства права вимагає від законодавця встановлювати чітке, зрозуміле, однозначне, прогнозоване правове регулювання суспільних відносин для забезпечення стабільного правового становища людини, не допускати довільної відмови від взятих державою на себе зобов’язань, гарантувати належний захист правомірних (легітимних) очікувань особи.

Громадяни мають право на соціальний захист у випадках, установлених як Конституцією України, так і законами. Верховна Рада України повинна здійснювати законодавче регулювання у сфері соціальної політики держави, дотримуючись конституційних норм і принципів.

Конституційний Суд України наголосив на засадничому характері позитивного обов’язку держави перед громадянами України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та на потребі надання таким особам особливого статусу та забезпечення державою їм посиленого соціального захисту.

Держава, виконуючи свій конституційний обов’язок щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, запровадила особливу систему соціального захисту потерпілих осіб.

За статтею 13 Закону № 796 держава бере на себе відповідальність за завдану шкоду громадянам та зобов’язується відшкодувати її за:

„1) пошкодження здоров’я або втрату працездатності громадянами та їх дітьми, які постраждали внаслідок

Чорнобильської катастрофи;

2) втрату годувальника, якщо його смерть пов’язана з Чорнобильською катастрофою;

3) матеріальні втрати, що їх зазнали громадяни та їх сім’ї у зв’язку з Чорнобильською катастрофою, відповідно до цього Закону та інших актів законодавства України“ (частина перша).

Законом № 796 для встановлення пільг і компенсацій визначено чотири категорії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (частина перша статті 14). До категорії 1 належать особи з інвалідністю з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи (статті 10, 11, частина третя статті 12), щодо яких встановлено причинний зв’язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, хворі внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеви хворобу (пункт 1 частини першої статті 14 Закону № 796).

Отже, особливою формою відшкодування шкоди за втрачене здоров’я, фізичні і моральні страждання, обмеження в реалізації своїх здібностей особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та потребують додаткових гарантій соціального захисту у зв’язку з її наслідками, є пільги, компенсації і гарантії, установлені в Законі № 796.

Відповідно до статті 50 Закону № 796 особам, віднесеним до категорії 1, призначають щомісячну додаткову пенсію за шкоду, заподіяну здоров’ю, у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України.

На реалізацію положення статті 50 Закону № 796 Кабінет Міністрів України постановою „Про підвищення рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 23 листопада 2011 року № 1210 зі змінами затвердив Порядок обчислення пенсій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, згідно з пунктом 13 якого щомісячну додаткову пенсію за шкоду, заподіяну здоров’ю, відповідно до Закону № 796 виплачують у таких розмірах: „особам, що належать до категорії 1: з числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС: особам з інвалідністю I групи – 474,5 гривні“ (підпункт 1).

Отже, за статтею 50 Закону № 796 порядок призначення та розміри щомісячної додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров’ю, особам, віднесеним до категорії 1, установлює Кабінет Міністрів України.

У статті 54 Закону № 796 встановлено особам, віднесеним до категорії 1, розмір пенсії з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання внаслідок Чорнобильської катастрофи, а Кабінет Міністрів України визначає лише порядок призначення такої пенсії.

Закон № 796 є спеціальним, у ньому визначено основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської

катастрофи, на охорону їхнього життя і здоров'я, у тому числі порядок пенсійного забезпечення таких осіб, тому Конституційний Суд України наголосив, що соціальні гарантії для цієї категорії осіб, зокрема розмір пенсійного забезпечення, має встановлювати законодавець виключно в Законі № 796.

Повноваження Кабінету Міністрів України щодо встановлення порядку призначення державної пенсії особам, віднесеним до категорії 1, та у зв'язку з втратою годувальника визначено статтею 54 Закону № 796. Однак оспорюваними положеннями Кодексу обумовлено, що Кабінет Міністрів України встановлює не тільки порядок, а й розміри державної пенсії для згаданої категорії осіб виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Конституційний Суд України зазначив, що положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Кодексу в частині, за якою норми і положення статті 54 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, створює умови, за яких громадяни, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, а саме особи, віднесені до категорії 1, та особи, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, перебувають у стані невизначеності щодо розмірів виплат державної пенсії, що не відповідає вимозі юридичної визначеності (передбачуваності) – складовому елементу принципу верховенства права (правовладдя).

Конституційний Суд України вважає, що встановлення положенням пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Кодексу іншого, ніж у статті 54 Закону № 796, законодавчого регулювання спричиняє юридичну невизначеність під час застосування вказаних норм Кодексу та Закону № 796, що позбавляє постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи осіб, віднесених до категорії 1, можливості бути впевненими у своїх легітимних очікуваннях щодо виплати державної пенсії, оскільки вони залежать від фінансових можливостей держави, а це суперечить принципу верховенства права, встановленому частиною першою статті 8 Конституції України.

З огляду на те, що стаття 50 Закону № 796 безпосередньо не встановлює розмірів щомісячної додаткової пенсії за шкodu, заподіяну здоров'ю, особам, віднесеним до категорії 1, у Конституційного Суду України немає підстав вважати, що положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Кодексу в частині, за якою норми і положення статті 50 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового держав-

ного соціального страхування, має ознаки невідповідності частині першій статті 8 Конституції України.

Зі змісту положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Кодексу вбачається, що цим положенням: не внесено будь-яких змін (доповнень) безпосередньо до Закону № 796; не скасовано, не змінено, не доповнено, не зупинено (призупинено) дії будь-якого положення Закону № 796; не встановлено розмірів соціальних виплат особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Положенням пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Кодексу встановлено додатковий порядок застосування статей 50, 54 Закону № 796. Отже, можливо лише припустити, що положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Кодексу вплине на зміст та обсяг права на соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, наприклад, якщо Кабінет Міністрів України на його виконання ухвалить акт, яким зменшить розміри соціальних виплат виходячи з наявних фінансових ресурсів до тих меж, що під сумнівом буде сама сутність змісту права на соціальний захист.

За інформацією, яку надав Пенсійний фонд України, розміри додаткової пенсії за шкodu, заподіяну здоров'ю, особам, віднесеним до категорії 1, відповідають розмірам, установленим пунктом 13 Порядку; розміри пенсії з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва чи захворювання, і пенсії у зв'язку з втратою годувальника внаслідок Чорнобильської катастрофи є більшими, ніж встановлено статтею 54 Закону № 796.

Отже, положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Кодексу у частині, за якою норми і положення статей 50, 54 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, не впливає на зміст та обсяг конституційного права на соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, оскільки жодним чином не змінює розмірів їх пенсій, а тому не суперечить частині третій статті 22, частині першій статті 46 Конституції України.

Конституційний Суд України також дійшов висновку, що положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Кодексу у частині, за якою норми і положення статті 54 Закону № 796 застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, суперечить статті 8 Конституції України.

Справа за конституційними скаргами Стариченка Миколи Петровича, Гарлики Сергія Сергійовича, Петричука Олександра Анатолійовича, Остапенко Мар'яни Василівни та Менчинського Сергія Віталійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–IX (щодо винагороди прокурора як гарантії його незалежності).

Судді-доповідачі – Віктор Городовенко, Галина Юровська.

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–IX [Закон № 113].

Згідно з абзацом третім пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 „за прокурорами та керівниками регіональних, місцевих і військових прокуратур, прокурорами і керівниками структурних підрозділів Генеральної прокуратури України зберігається відповідний правовий статус, який вони мали до набрання чинності цим Законом, при реалізації функцій прокуратури до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури.

На зазначений період оплата праці працівників Генеральної прокуратури України, регіональних прокуратур, місцевих прокуратур, військових прокуратур здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України, яка встановлює оплату праці працівників органів прокуратури“.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив із того, що європейські стандарти зобов'язують державу-члена Ради Європи гарантувати захист статусу прокурора законом як нормативним актом того самого рівня, що гарантує захист статусу судді, щоб забезпечити умови для дієвого правосуддя відповідно до вимог правовладдя.

Конституційні повноваження прокуратури в поєднанні з її інституційним місцем у системі правосуддя наближують функціонування прокуратури до європейських стандартів, насамперед в аспекті зміцнення ролі цієї інституції як важливого елемента системи кримінального правосуддя, що обумовлює потребу в наданні прокурорам гарантій незалежності законом, щоб за-

безпечити функціонування дієвої системи правосуддя, яка спроможна захистити права і свободи людини.

Конституційний Суд України України вважає, що врегулювання законом, а не підзаконним актом питання матеріального, соціального, пенсійного забезпечення прокурорів становить гарантію забезпечення їх незалежності, унеможлиблює втручання органів виконавчої влади в діяльність прокуратури, що інакше призведе до недодержання принципу поділу влади.

Наділення Кабінету Міністрів України повноваженням урегулювати питання винагороди прокурорів, на думку Конституційного Суду України, не можна визнати таким, що відповідає конституційній вимозі щодо здійснення органами державної влади своїх повноважень у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України, тому друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 є таким, що суперечить статті 6 Конституції України в поєднанні з частиною другою статті 131¹ Конституції України.

Конституційний Суд України також вважає, що діяльність прокуратури як єдиної системи для здійснення визначених Конституцією України функцій ґрунтовано, зокрема, на незалежності прокурора, яка є невіддільним елементом його статусу, а визначені Законом України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами [Закон № 1697] гарантії незалежності прокурора у взаємозв'язку зі статусом і повноваженнями прокуратури, що їх визначено статтею 131¹ Конституції України, становлять єдину систему гарантій незалежності прокурорів.

Конституційний Суд України констатував, що винагорода прокурорів (як і винагорода суддів) є гарантією їх незалежності. Однією з доконечних передумов незалежної діяльності прокуратури, безстороннього, неупередженого, ефективного виконання прокурорами повноважень є належний рівень їх матеріального та

ОФІС ГЕНЕРАЛЬНОГО ПРОКУРОРА

соціального забезпечення, що має бути гарантований у такий спосіб, щоб унеможливити вплив на прокурорів, коли вони ухвалюють рішення. Це може бути забезпечене лише за допомогою визначення у відповідному законі України належних умов функціонування прокуратури, насамперед системи її фінансування, зокрема регулювання винагороди прокурора, що становитиме гарантії його безсторонності та неупередженості під час виконання встановлених Конституцією України повноважень. Наведене дає підстави для висновку, що винагороду прокурорів – гарантію їх незалежності, яка є невіддільним елементом їхнього юридичного статусу, а отже, складником організації й порядку діяльності прокуратури в розумінні статті 131¹ Конституції України, – має визначати лише закон.

Виходячи з приписів статті 81 розділу IX „Соціальне та матеріально-побутове забезпечення прокурора та інших працівників органів прокуратури“ Закону № 1697–VII у поєднанні з пунктом 5 частини першої статті 16 розділу III „Статус прокурора“ Закону № 1697–VII, законодавець урегулював питання винагороди прокурора, яка є гарантією його незалежності (рівнозначно як і незалежності судді), нормами спеціального закону (рівнозначно як і судді) та для захисту незалежного статусу прокурора унеможливив урегулювання питання його винагороди іншим, ніж закон, нормативним актом.

Законом № 113 запроваджено реформування системи органів прокуратури, основна мета якого – створення передумов для побудови системи прокуратури, діяльність якої базована на засадах ефективності, професійності, незалежності та відповідальності. Такою метою мало бути досягнуто через кадрове перезавантаження органів прокуратури в спосіб атестації чинних прокурорів, а також надання можливості всім добросовісним кандидатам, які мають належні теоретичні знання та практичні навички, на конкурсних засадах обійняти посаду прокурора в будь-якому органі прокуратури.

У Законі № 113 збережено юридичний статус прокурорів, які продовжували здійснювати свої повноваження до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, а отже, гарантії їх незалежності як невіддільний елемент статусу прокурора.

Конституційний Суд України зазначив, що прокурори сприяють здійсненню правосуддя в межах повноважень, якими їх наділено відповідно до статті 131¹ Конституції України. Вони виконують свої обов'язки на професійній основі, мають юридичний статус, основу якого становлять спільні елементи, незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України або адміністративної посади, яку прокурор обіймає в прокуратурі. Єдиний порядок набуття статусу прокурора, наділення прокурорів однаковим обсягом гарантій незалежності, сукупність повноважень та обов'язків прокурора свідчить про єдиний юридичний статус усіх прокурорів.

Отже, з набранням чинності Законом № 113 питання винагороди прокурорів, які пройшли атестацію та яких переведено до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, регулює Закон № 1697, а питання винагороди тих прокурорів, які продовжували здійснювати свої повноваження до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, – підзаконний нормативний акт – постанова Кабінету Міністрів України.

Відтак оспорювані приписи Закону № 113 визначають відмінне від установленого статтею 81 Закону № 1697 регулювання оплати праці прокурорів, що свідчить про відмінність у підході законодавця до питання винагороди прокурорів, а отже, про неоднакове ставлення до прокурорів попри те, що їх наділено єдиним юридичним статусом за обсягом гарантій забезпечення їх незалежності як невіддільного складника цього статусу.

У контексті розглядуваної справи Конституційний Суд України вважає, що принцип рівності однаковою мірою поширюється на всіх прокурорів, яких у межах певних посад наділено єдиним юридичним статусом незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України або адміністративної посади, що її прокурор обіймає в прокуратурі. Законодавець, запровадивши Законом № 113 реформування системи органів прокуратури, наділив Кабінет Міністрів України повноваженням визначати своїм актом розмір винагороди прокурорів. У такий спосіб законодавець запровадив неоднакове регулювання оплати праці прокурорів, фактично поділивши їх на дві категорії: одна – переведені до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, яким винагороду виплачують відповідно до Закону № 1697; друга – ті, хто продовжував виконувати свої повноваження до дня звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури, для кого винагороду визначено підзаконним нормативним актом – постановою Кабінету Міністрів України. Таку відмінність у ставленні до прокурорів, які мають єдиний юридичний статус, не можна вважати об'єктивно виправданою, а тому вона є дискримінаційною.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 суперечить частині другій статті 24 Конституції України.

Прокуратуру інституційно віднесено до системи правосуддя. Визначені статтею 131¹ Конституції України функції та юридичний статус прокуратури, а також установлений Законом № 1697 статус прокурора та обсяг гарантій його незалежності становлять єдину систему гарантій незалежності прокуратури як інституції загалом, так і окремого прокурора зокрема.

Отже, Верховна Рада України створила підстави для впевненості прокурорів у тому, що їхній статус (і відповідно невіддільні його елементи), як і статус суддів, гарантований державою, захищений нормативними актами вищого рівня, ніж підзаконні акти. Такий підхід законодавець підтвердив тим, що, запровадивши Законом № 113 реформу органів прокуратури, зберіг юридичний статус прокурорів та керівників регіональних, місцевих і військових прокуратур, прокурорів і керівників структурних підрозділів Генеральної прокуратури України, який вони мали до набрання чинності Законом № 113, під час реалізації функцій прокуратури до дня їх звільнення або переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури (перше речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113).

Конституційний Суд України з урахуванням наведеного та приписів частини першої статті 81 Закону № 1697, згідно з якими питання винагороди прокурора регулює виключно Закон № 1697, вважає, що прокурори мали правомірні сподівання на стабільність у питанні нормативного регулювання їхньої винагороди як гарантії їх незалежності, яка є невіддільним елементом юридичного статусу прокурора.

Конституційний Суд України також звернув увагу на те, що одночасна дія актів права того самого рівня, які неоднаково регулюють те саме питання – винагороду прокурора – не відповідає вимозі юридичної визначеності як складнику правовладдя, установленого приписом частини першої статті 8 Конституції України за формулою: „В Україні визнається і діє принцип верховенства права“, та дійшов висновку, що друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 не відповідає вимогам правовладдя в аспекті юридичної визначеності, а отже, суперечить статті 8 Конституції України.

Конституційний Суд України констатував, що оскільки держава втрутилась у гарантоване Конституцією України право власності на підставі припису, який суперечить частині першій статті 8 Конституції України, то друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 не можна вважати таким, що відповідає частинам першій, четвертій статті 41 Конституції України.

Аналіз змісту Постанови Кабінету Міністрів України „Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників органів прокуратури“ від 31 травня 2012 року № 505 зі змінами [Постанова № 505], предметом регулювання якої, як і статті 81 Закону № 1697, є винагорода прокурорів, свідчить, що рівень винагороди прокурорів, оплату праці яким здійснювано відповідно до Постанови № 505, був вищим від прожиткового мінімуму та вищим від розміру мінімальної заробітної плати, установлених Верховною Радою України в період дії Постанови № 505.

Отже, право на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом, що його гарантовано частиною четвертою статті 43 Конституції України, не зазнало порушення, а тому немає підстав вважати, що внаслідок ухвалення оспорюваних приписів Закону № 113 звужено зміст та обсяг такого права.

Досліджуючи питання, чи вплинули оспорювані приписи Закону № 113 на сутність права на достатній життєвий рівень (що включає достатнє харчування, одяг, житло для особи та членів її сім'ї), що його гарантовано кожній людині статтею 48 Конституції України, Конституційний Суд України зазначив, що автори клопотань не обґрунтували, як або якою мірою оспорювані приписи Закону № 113 вплинули на зміст та обсяг конституційного права на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Отже, Конституційний Суд України не має підстав вважати, що ухвалення законодавцем норми Закону № 113, приписи якої оспорує суб'єкти права на конституційну скаргу, та застосування її в судових рішеннях у їхніх справах негативно позначилося на змісті й обсязі гарантованого Конституцією України права на достатній життєвий рівень (стаття 48 Конституції України), спричинивши його обмеження або звуження. Конституційний Суд України вважає, що друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 не суперечить частині третій статті 22, частині четвертій статті 43, статті 48 Конституції України.

*Відкрита частина пленарних засідань
Другого сенату Конституційного Суду України*

Справа за конституційною скаргою Тригуб Наталії Семенівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 2 частини другої статті 44 Закону України „Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції“ (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів).

Суддя-доповідач – Олег Первомайський.

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), окремих припис пункту 2 частини другої статті 44 Закону України „Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції“ від 2 грудня 2010 року № 2735-VI зі змінами, а саме: „у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян“.

Окремих припис пункту 2 частини другої статті 44 Закону України „Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції“ від 2 грудня 2010 року № 2735-VI зі змінами [Закон], визнаний неконституційним, утрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України акцентував, що за Конституцією України держава має обов'язок щодо захисту прав споживачів, на виконання якого держава повинна забезпечити ефективне функціонування механізму контролю за якістю та безпечністю товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг на підставах, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією України та законами України. Тому гарантоване Конституцією України право на здійснення підприємницької діяльності (частина перша статті 42) суттєво пов'язане з потребою у забезпеченні дієвого та ефективного захисту права кожного споживача на якість та безпечність товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг (частина четверта статті 42).

Конституційний Суд України вважає, що заходи задля запобігання порушенням законодавства про якість та безпеку товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг мають бути стримувальними. Санкція, що її може бути застосовано до суб'єкта підприємницької діяльності як захід юридичної відповідальності за порушення прав споживачів, зокрема щодо якості та безпечності товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг, має бути ефективною та дієвою в аспекті стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності до додержання вимог законодавства України, що вносить ясність та безпечність товарів, продукції, усіх видів робіт та послуг.

На підставі аналізу конституційних приписів та співвідносних з ними приписів міжнародних актів, які встановлюють відносини в ділянці захисту споживачів, Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорюваний припис Закону, який посилює юридичну відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності за порушення законодавства про безпеку нехарчових товарів та продукції, має правомірну мету – забезпечення високого рівня захисту прав споживачів.

Конституційний Суд України зауважив, що послідовно обстоює свою юридичну позицію щодо реалізації принципів домірності та індивідуалізації юридичної відповідальності у процедурі притягнення особи до юридичної відповідальності; принципи домірності та індивідуалізації юридичної відповідальності у процедурі притягнення особи до юридичної відповідальності мають бути додержані під час визначення правопорушникові виду та міри його юридичної відповідальності з обов'язковим урахуванням змісту та характеристики вчиненої протиправної дії або бездіяльності, виду та/або форми вини правопорушника, його майнового стану, факту відшкодування завданої правопорушенням шкоди, інших значущих обставин.

Конституційний Суд України визнав за можливе встановлення в актах публічного законодавства абсолютно визначених та/або безальтернативних санкцій у випадках, коли суб'єктом правозастосування є відмінний від суду орган влади, однак зазначив, що встановлення в законі абсолютно визначених та/або безальтернативних санкцій має бути розумно поєднане з наданням законом уповноваженому суб'єктові притягнення особи до юридичної відповідальності варіативності в питанні обрання санкції до правопорушника, щоб уможливити додержання принципів домірності та індивідуалізації юридичної відповідальності. Принципи домірності та індивідуалізації юридичної відповідальності в разі притягнення особи до юридичної відповідальності можуть бути забезпечені, зокрема, у спосіб встановлення в законі різних видів санкцій за вчинення того самого правопорушення або різних за розміром штрафів, що їх може бути накладено на порушників тієї самої охоронної норми.

Досліджуючи оспорюваний припис Закону, Конституційний Суд України констатував наявність у ньому лише єдиної санкції: штраф у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за правопорушення „з введення в обіг продукції, яка не відповідає встановленим вимогам“, учинене вперше, а також зазначив, що оспорюваний припис Закону, що визначає безальтернативну санкцію, яка до того ж має ознаки абсолютно визначеної, не надає суб'єкту накладання адміністративного стягнення можливості врахувати те, що гіпотезою пункту 2 частини другої статті 44 Закону охоплено велику кількість виявів об'єктивної та суб'єктивної сторін цього правопорушення. Така жорстка система визначення санкції до порушника законодавства про безпеку нехарчових товарів та продукції не надає суб'єкту накладання адміністративного стягнення повноважень, реалізація яких дала б змогу індивідуалізувати юридичну відповідальність.

дальність порушника та застосувати до нього домірний захід юридичної відповідальності. Тому притягнення порушника законодавства про безпеку нехарчових товарів та продукції до юридичної відповідальності на підставі оспорюваного припису Закону стає формальною процедурою стосовно всіх осіб, які вперше порушили припис пункту 2 частини другої статті 44 Закону. Тобто незалежно від значущих для визначення міри юридичної відповідальності обставин учинення такими особами правопорушення застосовують одну й ту саму санкцію – штраф у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Конституційний Суд України вважає, що оспорюваний припис Закону, який установлює безальтернативну санкцію, що має ознаки абсолютно визначеної, не забезпечує домірності та індивідуалізації юридичної відповідальності порушника законодавства про безпеку нехарчових товарів та продукції з урахуванням усіх значущих обставин справи.

З огляду на наведене Конституційний Суд України виснував, що оспорений припис Закону суперечить частині першій статті 8, частині другій статті 61 Конституції України.

Оцінюючи оспорюваний припис Закону на відповідність Конституції України в аспекті створення ним законодавчого підґрунтя для досягнення справедливого балансу між загальними інтересами суспільства у високому рівні захисту прав споживачів та потребою захисту одного з основоположних прав особи – права власності, – Конституційний Суд України виходив із того, що застосування до особи визначених у законах санкцій не повинне мати характеру надмірного втручання держави в основоположні права людини, зокрема в гарантоване статтею 41 Конституції України право власності.

На підставі оспорюваного припису Закону на особу, яка вперше вчинила правопорушення із введення в обіг товарів (продукції) або яку згідно із Законом вважають такою, що ввела в обіг товари (продукцію), які не відповідають установленим вимогам (крім випадків, визначених статтею 28, частиною третьою статті 29 Закону), має бути накладений штраф у фіксованому розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 51 000 гривень.

Вартість товарів (продукції), що пропонувала Заявниця до продажу, становила 39 гривень за одиницю, загальна вартість – 1 365 гривень за 35 одиниць товару. Отже, розмір штрафу значно перевищив загальну вартість товарів (продукції), що їх було запропоновано до продажу.

Проте оспорюваний припис Закону сформульовано в такий спосіб, що розмір штрафу не залежить від вартості товарів (продукції) неналежної якості.

Конституційний Суд України вважає, що штраф у розмірі 51 000 гривень є значним за своїм розміром, оскільки в серпні 2021 року, тобто на момент накладання його на Заявницю, розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць становив 2 294 гривні, а мінімальна заробітна плата в місячному розмірі – 6 000 гривень.

Оспорюваний припис Закону не визначає інших видів санкцій та/або можливості зміни розміру штрафу для врахування суб'єктом накладання адміністративної санкції значущих для процедури притягнення особи до юридичної відповідальності обставин, зокрема майнового стану правопорушника, вартості товарів неналежної якості, що їх було запропоновано для продажу. Унаслідок цього оспорюваний припис Закону не створює умов для досягнення під час правозастосування справедливого балансу між вимогами публічного інтересу в забезпеченні високого рівня захисту прав споживачів та захистом права власності особи, оскільки оспорюваний припис Закону покладає на особу індивідуальний і надмірний тягар, а отже, є підґрунтям для надмірного втручання держави в гарантоване статтею 41 Конституції України право власності.

З огляду на наведене Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорюваний припис Закону суперечить частинам першій, четвертій статті 41 Основного Закону України.

Конституційний Суд України також урахував те, що визнання неконституційним оспорюваного припису Закону унеможливить застосування юридичної відповідальності до осіб, які ввели в обіг товари (продукцію), що не відповідають установленим вимогам, та для недопущення порушення публічного інтересу в забезпеченні високого рівня захисту прав споживачів на якість та безпеку нехарчових товарів відтермінував втрату чинності оспорюваним приписом Закону.

До Рішення додано окрему думку судді Галини Юровської та окрему думку (частково збіжну) судді Василя Лемака, в яких наведено власні міркування щодо Рішення, зокрема деяких аргументів, з якими судді не погодились.

№ 10-р(II)/2023

РІШЕННЯ від 22 листопада 2023 року

Справа за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних справах).

Суддя-доповідач – Олег Первомайський.

Рішенням визнано таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), пункт 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України, згідно з яким не підлягають касаційному оскарженню: „2) судові рішення у малозначних справах та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім випадків, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково“.

Рішенням визнані такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, за якими для цілей Кодексу малозначними справами є: „1) справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; <...> 5) справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб“.

Пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, визнані неконституційними, утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України [Кодекс], у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України констатував, що приписом частини п'ятої статті 131² Основного Закону України уконституційовано поняття „малозначні спори“.

Зважаючи на те, що в пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу та інших статтях Кодексу застосовано термін „малозначні справи“, а в частині п'ятій статті 131² Конституції України – термін „малозначні спори“, Конституційний Суд України, проаналізувавши

приписи Кодексу, зазначив, що ці приписи розвивають, конкретизують та деталізують припис частини п'ятої статті 131² Конституції України щодо судового розгляду малозначних спорів.

Оцінюючи пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу на відповідність Конституції України, Конституційний Суд України, зокрема, урахував, що за частиною шостою статті 19 Кодексу ціна позову є одним із критеріїв для віднесення цивільної справи до категорії малозначних; за пунктом 1 частини четвертої статті 19 Кодексу визнання справи малозначною, за загальним правилом, має наслідком її розгляд у порядку спрощеного позовного провадження; за статтею 275 Кодексу суд розглядає справи у порядку спрощеного позовного провадження протягом розумного строку, але не більше шістдесяті днів із дня відкриття провадження у справі.

Установлюючи посутній зв'язок між приписами частини другої статті 129 Конституції України, що визначають такі основні засади судочинства, як гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (пункт 6) і розумні строки розгляду справи судом (пункт 7), у контексті предмета конституційного контролю у цьому провадженні, Конституційний Суд України виходив із того, що особа, яка реалізує своє конституційне право на судовий захист (стаття 55 Конституції України), передовсім заінтересована в додержанні розумних строків розгляду її справи судом. Водночас гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є допоміжними юридичними явищами, що стосуються будь-якої особи. Отже, додержання такої основної засади судочинства, як гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, має бути узгоджене з іншими основними засадами судочинства, визначеними Конституцією України, зокрема розумними строками розгляду справи судом.

Досліджуючи правомірність мети запровадження в Кодексі категорії малозначних справ, Конституційний Суд України виходив із того, що визнання справи малозначною та, як наслідок, її розгляд, за загальним правилом, у порядку спрощеного позовного провадження є передумовою забезпечення додержання розумних строків розгляду справи судом – однієї з основних засад судочинства, визначених Конституцією України (пункт 7 частини другої статті 129), та врахував, що, розв'язуючи процесуальне питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження, суд бере до уваги не лише ціну позову в

цивільній справі, а й низку інших обставин: значення справи для сторін; обраний позивачем спосіб захисту; категорію та складність справи; обсяг та характер доказів у справі, зокрема чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; кількість сторін та інших учасників справи; чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; думку сторін щодо потреби розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (частина третя статті 274 Кодексу).

Конституційний Суд України також урахував, що скорочення строку розгляду справи судом та інші процесуальні особливості розв'язання малозначних спорів мають наслідком зниження судових витрат для особи, яка реалізує своє конституційне право на судовий захист, що в цілому полегшує доступ до правосуддя та саму можливість реалізації права, гарантованого приписами статті 55 Конституції України.

Крім того, Конституційний Суд України акцентував, що приписи частини шостої статті 19 Кодексу, які визначають категорію малозначних справ та їх розгляд судами у порядку спрощеного позовного провадження, є узгодженими із застосовними в країнах ЄС приписами Європейської процедури розв'язання дрібних позовів у країнах ЄС (The European Small Claims Procedure), затверджені постановою Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу від 11 липня 2007 року № 861/2007, зі змінами (далі – Правила ESCP), що визначають такий вид позовів, як дрібні, вносять процедуру їх розв'язання у спрощеній процедурі та визначають один із критеріїв для визнання позову дрібним – розмір позовних вимог не перевищує 5 000 євро (пункт 1 статті 2), що є співвідносним зі змістом приписів пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу.

Ураховуючи сукупність наведених міркувань, Конституційний Суд України виснував, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу не суперечать частині першій статті 55, частині другій статті 129 Конституції України.

Автори клопотань, аргументуючи невідповідність Конституції України пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, твердять про їх неконституційність не лише в аспекті визначення ними грошових критеріїв для віднесення цивільних справ до категорії малозначних, а й зазначають, що ці приписи є дискримінаційними з огляду на визначення в них значних розмірів ціни позову як критерію визнання справи малозначною, та вважають, що внаслідок застосування судами цих при-

писів Кодексу їхні справи було визнано малозначними, а тому їх було дискриміновано за ознакою майнового стану, що є порушенням передусім частини другої статті 24 Конституції України.

Конституційний Суд України вважає, що задля додержання вимог Конституції України приписи процесуального закону мають забезпечити рівні юридичні можливості процесуального характеру для всіх учасників судового процесу, а у разі встановлення приписами права процесуальних відмінностей застосовані в процесуальному законі юридичні засоби мають бути спрямованими на досягнення правомірної мети, ґрунтуватись на конституційних принципах правовладдя (верховенства права), юридичної рівності та домірності.

Згідно з частиною шостою статті 19 Кодексу справи, ціна позову в яких не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (пункт 1), та справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (пункт 5), є малозначними. З огляду на те, що справи авторів клопотань суди розглядали в різні часові періоди з 2015 року до 2023 року, протягом цих років розмір прожиткового мінімуму змінювався, Конституційний Суд України використав у цьому конституційному провадженні розмір прожиткового мінімуму, установлений Верховною Радою України на 2023 рік. За Законом України „Про Державний бюджет України на 2023 рік“ від 3 листопада 2022 року № 2710-ІХ прожитковий мінімум для працездатних осіб становить 2 684 грн (стаття 7); із 1 січня 2023 року мінімальну заробітну плату встановлено, зокрема, у місячному розмірі 6 700 грн (стаття 8). Отже, за пунктом 1 частини шостої статті 19 Кодексу розмір ціни позову становить 268 400 грн, за пунктом 5 частини шостої статті 19 Кодексу – 671 000 грн.

Оцінюючи конституційність пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України вкотре наголосив на тому, що держава на виконання її головного конституційного обов'язку – утверджувати й забезпечувати права і свободи людини – має забезпечити дієвість цього конституційного припису. Право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, та всі складники цього права, зокрема ті, що забезпечують доступ до суду та визначають обсяг і зміст процесуальних прав учасників процесуальних відносин, мають бути практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними.

Конституційний Суд України виснував, що запровадження у цивільному судочинстві категорії малозначних справ має правомірну мету, що використання у пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу такого критерію для віднесення справи до категорії малозначних, як ціна позову, не суперечить приписам частини першої статті 55, частини другої статті 129 Конституції України.

Конституційний Суд України вважає, що держава, реалізуючи свій розсуд щодо встановлення у процесуальному законі розміру ціни позову як критерію для віднесення справи до категорії малозначних, має обов'язок додержуватись конституційних принципів та зважати на вимогу правомірності мети під час застосування такого юридичного засобу віднесення цивільних справ до категорії малозначних, як ціна позову, та додержуватись принципу домірності.

Конституційний Суд України зауважив, що визначені в частині шостій статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерії віднесення справи до категорії малозначних у сумі 268 400 грн (пункт 1) та 671 000 грн (пункт 5) є не лише значними, а й перевищують установлені в законі розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб та мінімальної заробітної плати. Визначений у пункті 1 частини шостої статті 19 Кодексу розмір ціни позову перевищує 40 мінімальних заробітних плат та дорівнює 8 рокам одержання особою виплат у разі, якщо ці виплати дорівнюватимуть розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. За пунктом 5 частини шостої статті 19 Кодексу ціна позову перевищує 100 мінімальних заробітних плат та дорівнює 20 рокам одержання особою виплат у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Кодекс не містить приписів, які в будь-який спосіб умотивували б домірність визначення у пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу саме таких розмірів ціни позову.

Визначені в пунктах 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу розміри ціни позову як критерій віднесення справи до категорії малозначних, як вважає Конституційний Суд України, не відповідають розумінню справи та спору в ній як малозначного.

Згідно з Правилами ESCP процедуру розв'язання дрібних позовів застосовують у разі, коли розмір позовних вимог не перевищує 5 000 євро (пункт 1 статті 2). Водночас згідно з пунктом 1 частини шостої статті 19 Кодексу за офіційним курсом Національного банку України ціна позову становить 6 801 євро, а відповідно до пункту 5 частини шостої цієї ж статті Кодексу – 17 002 євро. Отже, приписи пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу визначають грошовий критерій віднесення справ до категорії малозначних у розмірах, що перевищують аналогічний показник, установлений у Правилах ESCP.

Конституційний Суд України дійшов висновку, що приписи пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, у яких визначено розміри ціни позову як критерії для віднесення справи до категорії малозначних, а саме сто (пункт 1) та двісті п'ятдесят (пункт 5) розмірів прожиткових мінімумів, не є належними засобами регулювання процесуальних відносин, та дійшов висновку, що пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу суперечать частині першій статті 8 та частині другій статті 24 Конституції України.

Конституційний Суд України з огляду на визначений в Основному Законі України стратегічний курс на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі наголосив на обов'язковості того, що Україна забезпечить високий рівень захисту прав споживачів через створення та функціонування механізму здійс-

нення та захисту прав споживачів. Складником такого механізму є юрисдикційна судова форма захисту прав споживачів, у межах якої споживачам має бути наданий доступ до правосуддя і забезпечена ефективність судового захисту їхніх прав та інтересів.

Законом України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ“ від 15 січня 2020 року № 460–ІХ [Закон № 460] частину шосту статті 19 Кодексу доповнено пунктом 5, за яким до категорії малозначних справ віднесено „справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб“.

Аналізуючи пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України керувався тим, що визначений у ньому грошовий критерій ціни позову значно перевищує аналогічний критерій віднесення справ до категорії малозначних, установлений для всіх інших позивачів у пункті 1 частини шостої статті 19 Кодексу, – ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Тобто з дня набрання чинності змінами, внесеними Законом № 460 до Кодексу, споживачі на підставі припису пункту 5 частини шостої статті 19 Кодексу в разі подання ними позову в порядку цивільного судочинства будуть у менш вигідній юридичній ситуації порівняно з іншими позивачами – учасниками цивільних процесуальних відносин.

Оцінюючи пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України визнав наявність у Верховній Раді України повноважень із ухвалення законів, які змінюють регулювання процесуальних відносин за участю споживачів. Проте законодавча діяльність Верховної Ради України з унесення таких змін та зміст відповідних законів мають відповідати конституційним вимогам, зокрема вимозі юридичної визначеності, в аспекті передбаченості, умотивованості та послідовності в нормативному врегулюванні суспільних правовідносин.

Конституційний Суд України констатував, що приписи Кодексу та Закону № 460 не містять указівки на правомірну мету віднесення справ про захист прав споживачів до категорії малозначних та визначення ціни позову в цих справах у сумі, що становить двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Не містить мотивування потреби у доповненні частини шостої статті 19 Кодексу пунктом 5 і Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо удосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку (реєстр. № 2314), ухваленого як Закон № 460.

З огляду на наведене Конституційний Суд України вважає, що пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу не відповідає вимозі юридичної визначеності, конституційним приписам і міжнародним зобов'язанням України щодо забезпечення високого рівня захисту прав споживачів.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України дійшов висновку, що пункт 5 частини шостої статті 19 Кодексу суперечить частині першій статті 8, частині четвертій статті 42, пункту 5 частини першої статті 85 Конституції України.

Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України виходив із того, що згідно з приписами Основного Закону України, юридичними позиціями Конституційного Суду України, що є співвідносними з приписами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Конвенція] та практикою Європейського суду з прав людини, право на касаційне оскарження судових рішень не є абсолютним. Приписи Кодексу можуть установлювати обмеження на реалізацію права на касаційне оскарження судових рішень, однак такі обмеження мають бути ґрунтовані на приписах права, що є зрозумілими за своїм змістом і передбачними за наслідками застосування, та мати правомірну мету й бути домірними.

За статтями 25, 388 Кодексу судом касаційної інстанції у цивільних справах є Верховний Суд, який переглядає в касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій. Згідно з частиною першою статті 389 Кодексу учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити у касаційному порядку визначені в Кодексі рішення (рішення, постанови, ухвали) судів першої та апеляційної інстанцій, що набули законної сили. За частиною другою статті 389 Кодексу підставою для касаційного оскарження судових рішень є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. Отже, у касаційному порядку може бути здійснений перегляд судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, проте лише у випадках, визначених Кодексом.

Конституційний Суд України також виходив із того, що додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) є надважливим для забезпечення поваги до суду, його рішень та дієвості всієї системи правосуддя в державі, керованій правовладдям. Додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) полягає, зокрема, у тому, що жоден із учасників справи або інших юридично заінтересованих у розгляді справи осіб не має права вимагати касаційного перегляду остаточного та обов'язкового судового рішення лише для повторного слухання справи та ухвалення нового судового рішення.

Конституційний Суд України вважає, що чинне врегулювання у Кодексі процесуальних відносин із касаційного перегляду у цивільних справах судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, узгіднено з приписом пункту 8 частини другої статті 129 Основного Закону України та відповідає ролі Верховного Суду не лише як суду касаційної інстанції у цивільних справах, а й як найвищого суду в системі судоустрою України (частина третя статті 125 Конституції України). Верховний Суд як суд касаційної інстанції у цивільних справах із перегляду в касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, має виконувати повноваження щодо усунення порушень норм матеріального та/або процесуального права, виправлення судових помилок і недоліків, а не нового розгляду справи та нівелювання ролі судів першої та апеляційної інстанцій у чиненні правосуддя та розв'язанні цивільних спорів.

Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, Конституційний Суд України також урахував те, що перегляд у касаційному порядку судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, матиме наслідком збільшення судових витрат і тривалості розгляду цивільних справ, які за критерієм ціни позову або іншим критерієм визнані малозначними. Зазначені обставини знижу-

ють ефективність касаційного перегляду – одного зі складників механізму судового захисту. Тому вноормування процесуальних відносин у спосіб визначення в Кодексі підстав для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, можливе як виняток і лише у разі, коли це обумовлено потребами, що є значущими для дієвості та ефективності правосуддя, зокрема потребою розв'язання Верховним Судом як найвищим судом у системі судоустрою України складного юридичного питання, яке має фундаментальне значення для формування судами єдиної правозастосовної практики.

Конституційний Суд України вважає, що припис пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу, що встановлює один із „фільтрів“ для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, – визнання справи малозначною – є зрозумілим за змістом та передбачним за наслідками застосування; має правомірну мету – додержання принципу остаточності судового рішення (*res judicata*) як одного з аспектів вимоги юридичної визначеності.

Оцінюючи конституційність пункту 2 частини третьої статті 389 Кодексу в аспекті домірності використаних у ньому юридичних засобів, що встановлюють „фільтр“ для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, Конституційний Суд України врахував і те, що безпосередньо в підпунктах „а“–„г“ цього пункту визначено випадки, за яких касаційне провадження має бути відкрито попри те, що справу визнано малозначною. Такими випадками є, зокрема, наявність у касаційній скарзі питання права, що має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики (підпункт „а“); значний суспільний інтерес або винятковість її значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу (підпункт „в“); віднесення судом першої інстанції справи до категорії малозначних помилково (підпункт „г“). Отже, установлений у пункті 2 частини третьої статті 389 Кодексу такий „фільтр“ для касаційного перегляду судових рішень, ухвалених судами першої та апеляційної інстанцій, як малозначність справи, не є непереборною перешкодою для доступу особи до суду касаційної інстанції. Тому пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу містить домірні засоби законодавчого вноормування процесуальних відносин щодо відкриття касаційного провадження у малозначних справах.

Ураховуючи наведене, Конституційний Суд України виснував, що пункт 2 частини третьої статті 389 Кодексу не суперечить частині першій статті 8, пунктам 8, 9 частини другої статті 129, частині першій статті 129¹ Конституції України.

Установивши невідповідність Конституції України (неконституційність) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України задля забезпечення ефективності здійснення цивільного судочинства та надання Верховній Раді України строку на внесення змін до Кодексу визнав за потрібне відтермінувати втрату чинності цими приписами.

№ 11-р(II)/2023

РІШЕННЯ від 20 грудня 2023 року

Справа за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі).

Суддя-доповідач – Віктор Городовенко.

Рішенням визнані такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремі приписи частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

Окремі приписи частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, визнані неконституційними, утрачають чинність через три місяці з дня ухвалення цього Рішення.

Верховній Раді України протягом трьох місяців привести нормативне регулювання, установлене окремими приписами частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України [Кодекс], у відповідність до Конституції України та цього Рішення.

Ухвалюючи Рішення, Конституційний Суд України виходив із того, що кожна людина є найвищою цінністю і заслуговує на гуманне та гідне ставлення до себе як до особистості, а держава зобов'язана гарантувати таке ставлення однаково кожному та бути відповідальною за захист гідності людини, утвердження невідчужуваності та непорушності її конституційних прав і свобод. Ці непохитні засади є визначальними складниками українського конституційного ладу і мають бути дотримані державою в її діяльності.

Конституційний принцип рівності, установлений статтями 21, 24 Конституції України, як наголосив Конституційний Суд України, скеровано на всі складники українського правопорядку, і він є гарантією рівності всіх людей у своїй гідності та невіддільності їхніх засадничих прав; запровадження законодавчих обмежень у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина не може суперечити цьому принципу; людська гідність – це абсолютна цінність,

яка притаманна кожній людині, навіть якщо її засуджено за особливо тяжкі злочини; гідність людини ніхто і за жодних обставин не може обмежувати чи заперечувати, як і рівність усіх людей у своїй гідності та невіддільності їхніх засадничих прав.

Конституційний Суд України вважає, що законодавець, визначаючи організацію і діяльність органів і установ виконання покарань, а також діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (пункти 14, 22 частини першої статті 92 Конституції України), повинен унормувати механізми виконання і відбування кримінальних покарань, забезпечивши однаковий захист гідності кожної людини як особистості, утвердження невідчужуваності та непорушності її конституційних прав і свобод та збереження їх сутності, з дотриманням принципу гуманізму як важливої засади прогресивного формування та здійснення політики виконання і відбування кримінальних покарань. Навіть якщо людина скоїла особливо тяжкі злочини та відбуває за них кримінальне покарання у вигляді довічного позбавлення волі, режим відбування такого покарання має відповідати людській гідності як абсолютній цінності. Конституційний Суд України наголосив, що абсолютна цінність людської гідності – це передусім однаково гуманне ставлення до кожного та повага до сутності людської природи безвідносно до особистого, соціального чи іншого статусу. Тому механізм виконання та відбування кримінальних покарань для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів, не може призводити до знищення людини як особистості, приниження та знецінення її моральних, психологічних, духовних якостей і потреб, скасування права кожного на людяне ставлення до себе, а також нівелювати сутнісний зміст конституційних прав і свобод людини. Конституційний Суд України акцентував, що стрижневими засадами у питанні виконання та відбування кримінальних покарань у міжнародному праві є однаково гуманне та гідне ставлення до всіх позбавлених волі осіб, незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів.

Конституційний Суд України виходив також із того, що людську гідність потрібно трактувати не лише як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, а й як засадничу конституційну цінність, яка напов-

нює сенсом людське буття, є фундаментом для всіх конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та доміантним критерієм правомірності можливих обмежень прав. Людська гідність є джерелом і мірилом визначення сутності конституційного права на недоторканність особистого та сімейного життя, гарантованого приписами статті 32 Конституції України, яке природно пов'язане з повагою до гідності людини. Адже особисте життя людини – це її автономне буття, де вона може реалізувати свою свободу поводитися певним чином і мати різні стосунки поза межами суспільної діяльності, проявлятися та формуватися як особистість зі своїми моральними, духовними, психологічними якостями та потребами, у чому передусім і виявляється її людська природа.

Частина друга статті 51 Конституції України, як зауважив Конституційний Суд України, покладає відповідальність на батьків і дітей обопільно, із чого випливає обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття та обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Конституювання такого роду стосунків, що їх охоплює також право на недоторканність особистого і сімейного життя, є показником їх посиленої охорони державою як важливого етико-морального стандарту українського суспільства, в якому сім'я є одним із найцінніших соціальних інститутів.

Конституційний Суд України вважає, що за приписами частини першої статті 32 Конституції України у їх взаємозв'язку з приписами статей 3, 21, 24, 28, другого речення частини другої статті 51, статей 63, 68 Конституції України конституційне право на недоторканність особистого та сімейного життя у сув'язі з людською гідністю надають можливість кожній людині, навіть засудженій до позбавлення волі, проявляти себе як особистість із моральними, духовними, психологічними якостями та потребами, передусім в аспекті виявлення власної відповідальності в турботі про своїх близьких родичів, зокрема й виконання обов'язку піклуватися про своїх непрацездатних батьків, якщо вони потребують догляду у зв'язку з тяжкою хворобою, а також бути присутнім на їх похованні в разі смерті. Указані конституційні права та обов'язки пов'язані із правом кожного відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні,

щоб проявити повагу до померлого та попрощатися з ним, що сприяє дотриманню релігійних поглядів і розвитку моральності людини, а також збереженню та зміцненню родинних зв'язків.

Отже, можливість кожного відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні є складником конституційного права на недоторканність особистого та сімейного життя у сув'язі з людською гідністю. Тому держава повинна забезпечити встановлення належного механізму реалізації такої можливості, визнаючи її для всіх осіб, засуджених до позбавлення волі, навіть для тих із них, які скоїли особливо тяжкі злочини і засуджені до довічного позбавлення волі.

Конституційний Суд України зауважив, що конституційні суди європейських країн пов'язують повагу до людської гідності та недоторканність особистого і сімейного життя з потребою визнання за засудженою до позбавлення волі особою можливості відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутньою на його похованні, та зазначив, що практика Європейського суду з прав людини не виключає того, що за певних обставин питання браку можливості в особи, позбавленої волі, відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутньою на його похованні може бути розглянуте в аспекті порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [Конвенція], відповідно до якої встановлено заборону катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання.

З огляду на принципи гуманності, додержання прав і свобод людини та людську гідність як найвищу цінність Конституційний Суд України наголосив, що вимоги правомірності обмеження конституційних прав і свобод, гарантування їх рівності та заборони дискримінації, які і сутнісний зміст таких прав і свобод, стосуються кожної особи, засудженої до позбавлення волі, незалежно від тяжкості скоєного нею злочину.

Право на недоторканність особистого і сімейного життя, гарантоване статтею 32 Конституції України, охоплює можливість кожної засудженої до позбавлення

волі особи відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутньою на його похованні, яку має визнавати держава за всіма такими засудженими. Обмеження державою цієї можливості для засуджених до позбавлення волі осіб є втручанням у вказане конституційне право. Однак таке обмеження має бути домірним та не порушувати сутнісний зміст цього права.

Конституційний Суд України констатував, що законодавець повинен унормувати механізм реалізації можливості відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, зважаючи на однакову значущість для них особистих стосунків із близькими родичами, та надання вказаної можливості. Ненадання засудженій до позбавлення волі особі цієї можливості, засновуючись лише на тяжкості скоєного нею злочину, є недомірним обмеженням конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя, що також є посяганням на людську гідність, рівність особи в гідності з іншими людьми та невіддільність її засадничих прав.

Конституційний Суд України наголосив, що визнання державою для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, зокрема й тих, які засуджені до довічного позбавлення волі, можливості відвідувати свого тяжкохворого близького родича або бути присутніми на його похованні є важливою умовою виправлення й соціальної реабілітації (ресоціалізації) таких засуджених. Адже така можливість пов'язана зі збереженням для всіх засуджених до позбавлення волі осіб найважливіших особистих стосунків із близькими родичами, що може сприяти захистові психічного здоров'я таких засуджених та мати позитивний вплив на їхню поведінку, знижуючи ризик суспільної небезпеки від них загалом.

Конституційний Суд України також виснував, що визнання державою для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів, потенційної можливості відвідувати свого тяжкохворого близького родича або бути присутніми на його похованні не лише сприятиме захистові людської гідності таких засуджених, захистові їхніх конституційних прав на вільний розвиток своєї особистості та на недоторканність особистого життя, а й стане проявом виконання державою свого позитивного обов'язку щодо соціальної реабілітації, показником утвердження гуманності та цивілізованості суспільства загалом.

Конституційний Суд України виходив із того, що відповідно до приписів міжнародного права у міжнародному правопорядку гуманне та гідне ставлення до осіб, позбавлених волі, є безспірною вимогою функціонування пенітенціарної системи, яка має сприяти передусім виправленню та соціальній реабілітації таких осіб незалежно від тяжкості скоєних ними злочинів. До того ж підтримання особистих стосунків особою, позбавленою волі, із близькими родичами є важливою умовою забезпечення належного психологічного стану такої особи, задоволення її базових потреб як особистості, а отже, є дієвим складником виправлення та соціальної реабілітації такої особи, особливо тієї, що засуджена на тривалий строк.

На міжнародному рівні, як наголосив Конституційний Суд України, тимчасове залишення місць позбавлення волі розглядають як ефективний засіб виправлення та соціальної реабілітації засуджених до позбавлення волі осіб, особливо якщо воно зумовлене винятковими особистими обставинами, зокрема смертю або тяжкою хворобою близького родича. Такий засіб може бути застосований до всіх засуджених до позбавлення волі осіб, також і тих, що засуджені до довічного позбав-

лення волі, якщо це не є несумісним із гарантуванням суспільної безпеки та охороною громадського порядку.

Аналізуючи окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу, Конституційний Суд України констатував, що короткочасні виїзди за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, можуть бути дозволені лише засудженим, яких тримають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях. Тобто для засуджених до позбавлення волі осіб, яких тримають у колоніях максимального рівня безпеки і серед яких засуджені різних категорій, а не лише ті, що відбувають кримінальне покарання у вигляді довічного позбавлення волі, оспорюваними приписами Кодексу такі короткочасні виїзди унеможливлено.

В аспекті розгляду питань, порушених у конституційній скарзі Лужинецького А.О., Конституційний Суд України перевіряв на відповідність Конституції України (конституційність) окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу, якими унеможливлено короткочасні виїзди за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, саме засудженим до довічного позбавлення волі особам.

Виходячи з гуманістичної спрямованості Конституції України, значущості людської гідності під час виконання та відбування кримінальних покарань Конституційний Суд України зазначив, що встановлення кримінально-виконавчим законодавством України, передусім Кодексом, порядку й умов виконання та відбування кримінальних покарань має гарантувати і повагу до людської гідності всіх засуджених осіб, непорушність сутності їхніх прав і свобод, виправлення та ресоціалізацію таких осіб, і суспільну безпеку та охорону громадського порядку в аспекті запобігання вчиненню засудженими нових кримінальних правопорушень та забезпечення невідворотності виконання і відбування покарань.

Конституційний Суд України наголосив, що можливість кожного відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні є складником конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя, джерелом якого є людська гідність. Ураховуючи зазначене та припис частини третьої статті 63 Конституції України, відповідно до якого засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, визначених законом і встановлених вироком суду, Конституційний Суд України акцентував, що вказану можливість належить мати і засудженим до довічного позбавлення волі особам.

Оспорювані приписи Кодексу у взаємозв'язку з приписами статей 18, 150, 151¹ Кодексу не встановлюють для засуджених до довічного позбавлення волі осіб, які відбувають кримінальне покарання в колоніях максимального рівня безпеки, можливості короткочасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

Отже, оспорювані приписи Кодексу унеможливають для засуджених до довічного позбавлення волі

осіб короткочасні виїзди за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, і це є обмеженням конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя.

Конституційний Суд України виходив із того, що в частині другій статті 32 Конституції України йдеться про те, що лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини може бути встановлене обмеження конституційного права особи на недоторканність особистого і сімейного життя. Обмеження державою можливості короткочасних виїздів за межі колонії на території України усім засудженим до довічного позбавлення волі особам навіть у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, зумовлене метою кримінального покарання у вигляді довічного позбавлення волі, пов'язаного передусім із потребою ізоляції особливо небезпечної категорії осіб у кримінально-виконавчу установу закритого типу для захисту суспільної безпеки та громадського порядку.

Конституційний Суд України вважає, що охоплена конституційним правом на недоторканність особистого і сімейного життя можливість короткочасних виїздів за межі колонії на території України засуджених до довічного позбавлення волі осіб у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, не є безумовною і її обмеження можна розглядати як потрібний засіб для запобігання порушенням суспільної безпеки та громадського порядку.

Конституційний Суд України вказав, що навіть ті засуджені до позбавлення волі особи, які відбувають покарання у колоніях, визначених приписами частини першої статті 111 Кодексу, не мають безумовної можливості короткочасного виїзду із цих колоній у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, оскільки за приписами частини другої цієї статті Кодексу „заява засудженого про терміновий виїзд у зв'язку з винятковими обставинами має бути розглянута протягом доби“ (абзац перший); „дозвіл на короткочасний виїзд дається начальником колонії з урахуванням особи і поведінки засудженого“ (перше речення абзацу другого). Тобто суб'єкт владних повноважень повинен в обмежено короткий строк ретельно з'ясувати, чи становитиме засуджений, з урахуванням його особи і поведінки, у разі такого виїзду загрозу суспільній безпеці та громадському порядку. Однак законодавець не визначив такого оцінювання для засуджених до довічного позбавлення волі осіб, яких тримають у колоніях максимального рівня безпеки, що пов'язано передусім із тим, що вони відбувають кримінальне покарання за особливо тяжкі злочини. Тобто законодавець фактично дотримується презумпції, що такі особи лише з огляду на тяжкість скоєних ними злочинів становитимуть загрозу суспільній безпеці та громадському порядку, якщо дозволити їм короткочасний виїзд за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

Конституційний Суд України наголосив, що держава зобов'язана надати кожній засудженій до позбавлення волі особі, незалежно від тяжкості скоєного нею злочину, принаймні потенційну можливість короткочасного виїзду за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує

життю хворого, проте відповідний суб'єкт владних повноважень перед наданням дозволу на такий виїзд повинен провести всебічне індивідуальне оцінювання загрози від кожної такої особи для суспільної безпеки та громадського порядку, яке не зводиться лише до врахування тяжкості скоєного нею злочину. Таке оцінювання не спричинятиме неминучих негативних наслідків для суспільної безпеки та громадського порядку і водночас буде менш обтяжливим для прав і свобод засуджених до довічного позбавлення волі осіб порівняно з тим, що вказана можливість не визначена оспорюваними приписами Кодексу, що фактично допускає обмеження конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя таких засуджених на підставі єдиного критерію – тяжкості скоєних ними злочинів.

Отже, окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу уможливають недомірне обмеження конституційного права на недоторканність особистого і сімейного життя засуджених до довічного позбавлення волі осіб, що нівелює сутнісний зміст цього права, посягаючи на людську гідність, на рівність таких осіб у своїй гідності та невіддільність їхніх засадничих прав. Конституційний Суд України врахував, що Європейський суд із прав людини визнав порушення статті 8 Конвенції через недомірне обмеження права на непорушність особистого і сімейного життя щодо неможливості особи, позбавленої волі, відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутньою на його похованні, указавши, зокрема, що таке обмеження здійснюють в інтересах „суспільної безпеки“ та „для запобігання заворушенням чи злочинам“.

Конституційний Суд України також виходив із того, що в аспекті розгляду справи за конституційною скаргою Лужинецького А.О. позитивний обов'язок держави щодо соціальної реабілітації полягає у визнанні для засуджених до довічного позбавлення волі осіб потенційної можливості короткочасного виїзду за межі колонії у зв'язку зі смертю або тяжкою хворобою близького родича, що загрожує життю хворого. Цей обов'язок є співвідносним, зокрема, із правом таких засуджених на виправлення та соціальну реабілітацію, що зумовлено метою будь-якого кримінального покарання.

За приписами Кодексу до основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених віднесено, зокрема, установлений порядок виконання та відбування покарання (режим); ці засоби застосовують із урахуванням виду покарання, особистості засудженого, характеру, ступеня суспільної небезпеки і мотивів вчиненого кримінального правопорушення та поведінки засудженого під час відбування покарання (частини третя, четверта статті 6); держава поважає і охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує потрібні умови для їх виправлення і ресоціалізації, соціальну і правову захищеність та їх особисту безпеку (частина перша статті 7). Установлюючи порядок виконання та відбування покарання (режим), Кодекс визначає такий засіб виправлення і ресоціалізації засуджених, як короткочасні виїзди за межі колонії на території України у зв'язку з винятковими особистими обставинами. Однак оспорювані приписи Кодексу не забезпечують засудженим до довічного позбавлення волі особам навіть потенційної можливості короткочасного виїзду за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, що вказує на ненадання державою шансу таким особам скористатися вказаним засобом задля їх виправлення і ресоціалізації лише з огляду на тяжкість скоєних ними злочинів. Це може спричинити регресивний вплив на поведінку вказаної категорії

засуджених та ускладнити їх виправлення та соціальну реабілітацію (ресоціалізацію).

Отже, оспорювані приписи Кодексу свідчать, що держава не виконує свого позитивного обов'язку щодо соціальної реабілітації засуджених до довічного позбавлення волі осіб, що, своєю чергою, не відповідає покладеному на державу позитивному обов'язку визнавати визначену статтею 3 Конституції України людську гідність як найвищу цінність.

Конституційний Суд України виснував, що законодавче упущення відрізняється від звичайної законодавчої прогалини (лакуни) і є незабезпеченням державою потрібного унормування певного сегмента суспільних відносин, що порушує конституційні норми, принципи, гарантії, права і свободи людини, та наголосив, що задля виконання приписів статей 3, 8, 21, 23, 24, 28, 32 Конституції України потенційна можливість короточасного виїзду за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, має бути унормована законодавцем для всіх засуджених до позбавлення волі осіб, зокрема й тих, що засуджені до довічного позбавлення волі. Однак законодавець не забезпечив законодавчого підґрунтя для функціонування дієвого механізму реалізації для кожної такої особи зазначеної можливості, що гарантувало б надання вказаних короточасних виїздів із урахуванням, зокрема, особи та поведінки засудженого, інших важливих обставин щодо всебічного індивідуального оцінювання його загрози суспільній безпеці та охороні громадського порядку.

Зазначене зумовлено законодавчим упущенням у внормуванні цього сегмента суспільних правовідносин у Кодексу, хоча окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу регулюють питання короточасних виїздів за межі колонії на території України певних категорій засуджених до позбавлення волі осіб у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

Ураховуючи приписи статей 11, 18, 99 Кодексу, Конституційний Суд України наголосив, що чинний за оспорюваними приписами Кодексу механізм зазначених виїздів, які відбуваються без супроводу і за рішенням начальника колонії, поширюється на тих засуджених до позбавлення волі осіб, зокрема, які скоїли злочини з необережності, нетяжкі злочини або досягли високого ступеня ресоціалізації, та не поширюється на засуджених до довічного позбавлення волі осіб. Також Конституційний Суд України звернув увагу на те, що

такий механізм не може бути однаковим для усіх категорій засуджених до позбавлення волі осіб і має відповідати ступеню їх суспільної небезпеки, потребам забезпечення суспільної безпеки та охорони громадського порядку загалом. Тому внормування механізму короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, стосовно засуджених до довічного позбавлення волі осіб може потребувати розгляду можливості таких виїздів судом, їх суворого обмеження в часі та супроводу таких осіб.

Виявлене в оспорюваних приписах Кодексу законодавче упущення вказує на невиконання державою позитивного обов'язку з унормування в законі певного сегмента відносин у кримінально-виконавчій ділянці щодо короточасних виїздів за межі колонії на території України засуджених до довічного позбавлення волі осіб у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, а це порушує конституційні принцип рівності, права на повагу до гідності людини, на вільний розвиток нею своєї особистості, на недоторканність особистого і сімейного життя та свідчить про невиконання державою позитивного обов'язку щодо соціальної реабілітації таких осіб.

На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що окремі приписи частини першої статті 111 Кодексу суперечать статтям 3, 8, 21, 23, 24, 28, 32, 64 Конституції України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

З огляду на статті 3, 8, 21, 24, 23, 28, 32, 64 Конституції України в їх посутньому взаємозв'язку, для дотримання балансу між захистом конституційних прав на повагу до гідності людини, на вільний розвиток нею своєї особистості, на недоторканність особистого та сімейного життя засуджених до довічного позбавлення волі осіб та публічним інтересом, який полягає у важливості гарантування суспільної безпеки та охорони громадського порядку, особливо під час дії в Україні воєнного стану, Конституційний Суд України визнав за доцільне відтермінувати втрату чинності окремими приписами частини першої статті 111 Кодексу.

Справа за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“.

Суддя-доповідач – Віктор Колісник.

Рішенням визнано таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац третій частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“ від 16 січня 2020 року № 463–ІХ [Закон], згідно з яким „педагогічні працівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачується пенсія за віком, працюють на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років“.

Розглядаючи справу, Конституційний Суд України виходив, зокрема, з того, що повна загальна середня освіта є обов'язковою (частина друга статті 53 Конституції України). Цим приписом на державу покладено позитивний обов'язок здійснювати відповідальну державну політику у сфері освіти.

Конституційний Суд України урахував, що до педагогічних працівників Закон висуває високі кваліфікаційні вимоги, оскільки такі працівники є основним, найціннішим інтелектуальним потенціалом, важливою ланкою системи сучасної загальної середньої освіти. Педагогічними працівниками є особи, які за основним місцем роботи в закладах освіти професійно провадять педагогічну діяльність. Педагогічні працівники безпосередньо провадять інтелектуальну, творчу навчальну діяльність, забезпечують розвиток, виховання і соціалізацію учнів, засвоєння ними знань, формування у них ключових компетентностей, що є передумовою їх успішної життєдіяльності в майбутньому, реалізації ними своїх здібностей, прагнень та планів, вільного розвитку особистості.

Конституційний Суд України також зауважив, що освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства; фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави (частина перша статті 5 Закону України „Про освіту“).

З огляду на потребу здійснення відповідальної державної політики у сфері освіти, забезпечення закладів освіти кваліфікованими педагогічними кадрами держава має створити такі умови праці в межах освітнього процесу, що стимулюватимуть до творчого виконання педагогічних функцій як досвідчених педагогічних працівників, так і тих, які тільки розпочали свою педагогічну діяльність. Лише підтримуючи оптимальний баланс у забезпеченні закладів освіти і молодими кваліфікованими, і досвідченими педагогічними працівниками, держава зможе виконати покладену на неї функцію організації ефективної системи освіти.

Саме тому держава має створити належні умови для всебічної, ґрунтовної підготовки молодих педагогічних працівників і для збереження наявного кадрового ресурсу досвідчених педагогічних працівників, зокрема тих, які незалежно від досягнення певного віку відповідають кваліфікаційним вимогам та здатні за станом фізичного і психічного здоров'я провадити педагогічну діяльність.

Проаналізувавши приписи Закону та законодавства про працю, якими урегульовано питання укладення трудових договорів, зокрема, із педагогічними працівниками закладів освіти, Конституційний Суд України виснував, що педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, за загальним правилом, приймають на роботу в спосіб укладення з ними безстрокових трудових договорів, тобто трудових договорів на невизначений строк.

Конституційний Суд України зазначив, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності (частини перша, друга статті 43 Конституції України).

Урахувавши свої юридичні позиції щодо свободи реалізації громадянами конституційного права на працю, зокрема, у спосіб укладення ними трудового договору, висловлені у рішеннях від 9 липня 1998 року № 12-рп/98 (перше, друге речення абзацу другого пункту 4 мотивувальної частини) та від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004 (перше речення абзацу другого, абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини), Конституційний Суд України вказав, що можливість вільно обирати вид праці та добровільно вступати у трудові правовідносини означає свободу вибору особи, яка прагне набути юридичного статусу працівника, зокрема вільний вибір виду трудового договору. Такі юридичні факти, як досягнення пенсійного віку, виплата пенсії за віком та робота в державних або комунальних закладах загальної середньої освіти, не можна вважати достатніми і прийнятними підставами для порушення свободи укладення трудового договору педагогічними працівниками, адже ця свобода означає, окрім іншого, можливість вільно обговорювати умови трудового договору та приймати їх чи не приймати. Педагогічний працівник, який раніше мав право на укладення безстрокового трудового договору та користувався таким правом протягом певного періоду,

не може бути позбавлений цього права лише з огляду на досягнення ним пенсійного віку та факт отримання пенсії за віком, адже Конституція України не пов'язує право на працю та свободу укладення трудового договору з досягненням певного віку, з отриманням пенсії за віком (або інших видів соціальних виплат та соціальної допомоги) чи роботою в установах певної форми власності. Так само Конституція України не пов'язує право на працю та свободу укладення трудового договору з отриманням особою певного виду власності, а пенсійні виплати, згідно з юридичною позицією Європейського суду з прав людини, є саме власністю особи в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

На думку Конституційного Суду України, унормування, запроваджене законодавцем в абзаці третьому частини другої статті 22 Закону, не має легітимної мети, адже для одних педагогічних працівників право на укладення безстрокового трудового договору зберігається, а інших законодавець позбавив цього права лише зважаючи на такі юридичні факти: 1) робота в державному або комунальному закладі загальної середньої освіти; 2) досягнення пенсійного віку; 3) отримання пенсії за віком, що, по суті, означає унеможливлення укладення безстрокового трудового договору лише з огляду на отримання особою певного виду власності (пенсійних виплат).

Конституційний Суд України зауважив, що запроваджуючи законодавче регулювання умов та порядку укладання трудових договорів із педагогічними працівниками, зокрема з тими, які досягли пенсійного віку та отримують пенсію за віком, законодавець має врахувати, крім приписів Конституції України, акти міжнародного права.

Застосовною в цій справі є Рекомендація № 162 Міжнародної організації праці щодо літніх працівників 1980 року (далі – Рекомендація), відповідно до пункту 2 якої проблеми працевлаштування літніх працівників слід розглядати в рамках загальної та збалансованої стратегії повної зайнятості і – на рівні підприємств – у рамках загальної та збалансованої соціальної політики, приділяючи належну увагу всім групам населення, щоб проблеми зайнятості не переносити з однієї групи на іншу. Згідно з пунктом 5 Рекомендації літні працівники без дискримінації за віком мають користуватися рівними можливостями та рівним ставленням поряд з іншими працівниками, зокрема, щодо доступу, з урахуванням їхніх особистих здібностей, досвіду та кваліфікації (підпункт „b”), до

роботи за їхнім вибором як у державному, так і в приватному секторі: однак у виняткових випадках можуть бути встановлені вікові обмеження з огляду на особливі вимоги, умови або правила для деяких видів роботи (підпункт „i”), а також до просування по службі та справедливого розподілу роботи (підпункт „iv”). Крім того, відповідно до пункту 3 Рекомендації кожна держава-член у рамках національної політики, спрямованої на сприяння рівному ставленню та рівним можливостям для працівників незалежно від їхнього віку, та в рамках законодавства і практики в цій галузі повинна вживати заходів, скерованих на недопущення дискримінації літніх працівників у галузі праці та зайнятості.

Конституційний Суд України підтвердив раніше сформульовану ним юридичну позицію щодо допустимих меж і умов регулювання відносин праці, згідно з якою конституційний принцип рівності не виключає можливості законодавця під час регулювання трудових відносин установлювати певні відмінності в юридичному статусі осіб, які належать до різних за родом і умовами діяльності категорій, зокрема запроваджувати особливі правила, що стосуються підстав і умов заміщення окремих посад, якщо цього вимагає характер професійної діяльності; так, з урахуванням особливого (специфічного) характеру діяльності законодавством України встановлено певні відмінності, зокрема граничні вікові обмеження на зайняття посад, щодо державних службовців (працівників правоохоронних органів), військовослужбовців, працівників, які перебувають на службі в органах місцевого самоврядування, тощо; однак мета встановлення певних відмінностей (вимог) у юридичному статусі працівників має бути істотною, а самі відмінності (вимоги), на які спрямовано таку мету, мають відповідати конституційним приписам, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими та справедливими; у протилежному разі встановлення обмежень на зайняття посади означало б дискримінацію (абзаци четвертий, п'ятий, сьомий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004).

Конституційний Суд України вказав, що педагогічну діяльність не віднесено до державної служби, вона не має такого особливого (специфічного) характеру, з урахуванням якого могли б бути встановлені певні граничні обмеження за віком (вікові цензи). Конституція України не встановлює граничних вікових обмежень для зайняття педагогічною діяльністю, заміщення посад педагогічних працівників у закладах освіти. Саме тому Закон може пов'язувати можливість про-

вадження педагогічної діяльності лише з наявністю в особи педагогічної освіти і такого стану фізичного й психічного здоров'я, що дає їй змогу належним чином виконувати свої професійні обов'язки, тобто провадити педагогічну діяльність, а також відповідати іншим вимогам, що випливають із характеру цієї діяльності. Отже, досягнення педагогічним працівником пенсійного віку та отримання ним пенсії за віком не можуть бути достатніми підставами для додаткових вимог або додаткових обмежень, зокрема для вимоги укладення з таким педагогічним працівником виключно строкового трудового договору, насамперед з огляду на те, що всі інші педагогічні працівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти мають право обіймати посаду педагогічного працівника, уклавши безстроковий трудовий договір.

На думку Конституційного Суду України, установлена Законом вимога припинити раніше укладені безстрокові трудові договори з педагогічними працівниками, які досягли пенсійного віку та отримують пенсію за віком, за умови, що вони працюють у державних або комунальних закладах загальної середньої освіти, фактично скасовує трудові правовідносини, що склалися до набрання чинності Законом, а в поєднанні з відсутністю будь-якої альтернативи укладенню строкового трудового договору ставить під загрозу реалізацію особою, яка уклала безстроковий трудовий договір, свого права, гарантованого частиною першою статті 43 Конституції України, за якою кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. У такий спосіб педагогічного працівника, який досяг пенсійного віку та отримує пенсію за віком, позбавлено стабільності та передбачності трудових правовідносин, оскільки законодавець безпідставно втрутився у приватно-правові відносини, адже запровадив порядок, за якого педагогічний працівник та заклад освіти змушені або розірвати трудові відносини без урахування волі сторін трудового договору, укладеного саме як безстроковий ще до ухвалення Закону, або укласти безальтернативний строковий трудовий договір, що ставить такого працівника у нерівне становище порівняно з іншими педагогічними працівниками.

Конституційний Суд України вважає, що після набрання чинності оспорюваними приписами Закону можливості вибору професії та роду трудової діяльності для педагогічних працівників стали нерівними (так само стали нерівними й можливості продовження педагогічної діяльності) і залежать тепер від віку педагогічного працівника та факту отримання ним пенсії за віком, тобто від наявності у нього певного виду власності, що призвело до встановлення своєрідного майнового цензу для обмеженого кола педагогічних працівників.

Отже, абзацом третім частини другої статті 22 Закону обмежено конституційне право на працю особи, яка працює в державному або комунальному закладі загальної середньої освіти, обіймає посаду педагогічного працівника, досягши пенсійного віку та отримує пенсію за віком, але здатна за станом свого фізичного і психічного здоров'я провадити педагогічну діяльність, зокрема звужено її можливості добровільно погоджувати умови праці. Тому оспорювані приписи Закону не відповідають частинам першій, другій статті 43 Конституції України.

Конституційний Суд України, ґрунтуючись на своїх юридичних позиціях щодо рівності та недопустимості дискримінації особи, висловлених у Рішенні від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 (абзаци другий, четвертий, п'ятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини) та від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007 (пер-

ше, друге, третє речення абзацу другого підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини), зазначив, що порушення рівності конституційних прав і свобод означає, що особа отримує привілеї або зазнає обмежень у визнанні, реалізації чи користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження встановлено з правомірною, обумовленою істотними чинниками та обґрунтованою метою, способи досягнення якої є належними та потрібними в демократичному суспільстві.

Конституційний Суд України раніше сформулював юридичну позицію, згідно з якою запроваджена законодавцем додаткова кваліфікаційна вимога щодо досягнення певного віку претендентом на певну посаду може бути прийнятною. Обґрунтовуючи конституційність такої вимоги, Конституційний Суд України вказав на безпосередній зв'язок між досвідом і віком та наголосив, що до кваліфікаційних вимог належать, зокрема, „життєвий досвід та соціальна зрілість, які набуваються лише з досягненням певного віку“ (четверте речення абзацу п'ятого пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 18 квітня 2000 року № 5-рп/2000).

Конституційний Суд України вважає, що такий підхід є застосовним і в цій справі, однак в іншому контексті, адже зазначена юридична позиція стосується обґрунтованості та прийнятності запровадження вікового цензу як однієї з кваліфікаційних вимог (умов) для призначення особи на високу посаду державного службовця, яка потребує „життєвого досвіду“ та „соціальної зрілості“ (ідеться про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини). Водночас запровадження обов'язкового строкового трудового договору для окремої категорії педагогічних працівників лише з огляду на те, що вони працюють у державних або комунальних закладах загальної середньої освіти, досягши пенсійного віку та отримують пенсію за віком, є неприйнятним, оскільки законодавець мав би врахувати, що педагогічний досвід – це ціннісний здобуток, який є значущим чинником забезпечення належного рівня освіти, має важливе значення для учасників освітнього процесу та всього суспільства, а набувають такий досвід педагогічні працівники з досягненням певного віку. Передавання педагогічного досвіду та обмін ним серед педагогічних працівників є запорукою забезпечення високого рівня педагогічної майстерності в педагогічних колективах, однією з передумов підтримання високого якісного рівня загальної середньої освіти та належної організації освітнього процесу в закладах освіти.

Наведені засадничі положення забороняють будь-які форми дискримінації учасників освітнього процесу. Незважаючи на це, приписами абзацу третього частини другої статті 22 Закону законодавець обумовив можливість продовження педагогічної діяльності для педагогічних працівників, які досягли пенсійного віку та отримують пенсію за віком, додатковою вимогою, а саме вимогою укладання з ними лише строкових трудових договорів, тобто запровадив обмеження без правомірної, об'єктивно обґрунтованої суспільної мети забезпечення високого рівня та належної якості загальної середньої освіти, а отже, така вимога не є справедливою насамперед з огляду на те, що вона не стосується педагогічних працівників інших категорій.

Конституційний Суд України констатував, що порядок прийняття на роботу педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачують пенсію за віком, істотно змінено оспорюваними приписами Закону лише з огляду на досягнення педагогічними працівниками пенсійного віку та отримання ними пенсії за віком у єдино можливий для цієї категорії

працівників спосіб – укладення з ними лише строкових трудових договорів, що відразу ставить їх у невідне, нерівне та водночас вразливе юридичне становище, адже для інших педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які не досягли пенсійного віку та не отримують пенсії за віком (тобто не мають власності у вигляді пенсійних виплат), можливість укладення безстрокових трудових договорів зберігається. Із набранням чинності оспорюваними приписами Закону встановлено для окремої категорії педагогічних працівників віковий ценз, поєднаний із майновим цензом, що призвело до поділу педагогічних працівників на дві категорії та створило передумови для дискримінаційного підходу до однієї з них, унеможлививши укладення безстрокових трудових договорів з педагогічними працівниками державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та отримують пенсію за віком.

Конституційний Суд України наголосив, що установлення для педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та отримують пенсію за віком, можливості укладення з ними виключно строкових трудових договорів, на відміну від педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які не досягли пенсійного віку та не отримують пенсії за віком, становить безпідставне та необґрунтоване обмеження прав цих осіб у трудових

відносинах за ознакою віку та юридичним фактом отримання пенсії за віком. До того ж оспорювані приписи Закону ставлять педагогічних працівників у нерівне, невідне і вразливе становище залежно від наявності у них певного виду власності (пенсійних виплат) та форми власності відповідного закладу загальної середньої освіти: ці приписи Закону поширюються на педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, однак не поширюються на педагогічних працівників тих закладів загальної середньої освіти, що не належать до державної або комунальної власності. Тому приписи абзацу третього частини другої статті 22 Закону не відповідають частинам першій, другій статті 24 Конституції України.

Конституційний Суд України також дійшов висновку, що оспорювані приписи Закону не порушують вимог юридичної визначеності як складника конституційного принципу верховенства права (правовладдя) (частина перша статті 8 Конституції України), оскільки визначений в абзаці третьому частини другої статті 22 Закону порядок прийняття на роботу педагогічних працівників державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачують пенсію за віком, виключно за строковими трудовими договорами (строком дії від одного до трьох років) містить зрозумілі й однозначні формулювання, що унеможлиблює їх різне сприйняття, тлумачення чи застосування.

2.3. Моніторинг стану виконання та реалізації рішень Конституційного Суду України

Відповідно до § 77 Регламенту Конституційного Суду України, ухваленого Постановою Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018 зі змінами (далі – Регламент), Конституційний Суд України здійснює моніторинг стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України. Збирання інформації про стан виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України, узагальнення практики виконання актів Конституційного Суду України за результатами конституційного провадження здійснює Секретаріат Конституційного Суду України у порядку, визначеному розпорядженням Голови Конституційного Суду України.

Згідно з § 78 Регламенту Конституційний Суд України на засіданні вирішує питання, пов'язані з невиконанням рішень та недодержанням висновків Конституційного Суду України, за наслідками моніторингу стану виконання рішень та додержання висновків Конституційного Суду України (пункт 1); якщо за результатами моніторингу стану виконання рішень, додержання висновків Конституційного Суду України наявна інформація про невиконання рішень, недодержання висновків Конституційного Суду України, Конституційний Суд України на засіданні вирішує питання про вжиття заходів щодо притягнення посадових осіб до кримінальної відповідальності за умисне невиконання ними рішення Конституційного Суду України або умисне недодержання ними висновку Конституційного Суду України, а також про включення відповідної інформації до щорічної інформаційної доповіді Конституційного Суду України (пункт 3).

Виходячи з приписів § 31 Регламенту щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України має містити, зокрема, відомості за попередній рік щодо того, які державні органи Конституційний Суд України зобов'язав забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку; інформацію про те, чи всі акти, ухвалені Конституційним Судом України у цей період, було виконано; також вона може містити іншу інформацію щодо діяльності Конституційного Суду України.

Протягом **2023 року** Конституційний Суд України ухвалив **12** рішень: **1** – у справі за конституційним поданням і **11** – у справах за конституційними скаргами. Висновків надано не було.

У **1** рішенні у справі за конституційним поданням (від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023) та у 7 рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023, від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023, від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023, від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023, від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023, від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023) Конституційний Суд України визнав оспорювані приписи законів України такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). У 2 рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/2023, від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023) Конституційний Суд України визнав частину оспорюваних приписів законів України такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), а частину – такими, що відповідають Конституції України (є конституційними). При цьому у резолютивних частинах **1** рішення у справі за конституційним поданням (від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023) та **5** рішень у справах за конституційни-

ми скаргами (від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023, від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023, від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023, від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023) Конституційний Суд України конкретизував, у чому або які саме оспорювані законодавчі приписи є такими, що не відповідають Конституції України. Ще у 2 рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 19 квітня 2023 року № 4-р(II)/2023, від 6 вересня 2023 року № 6-р(I)/2023) Конституційний Суд України визнав оспорювані приписи законів України такими, що відповідають Конституції України (є конституційними).

Згідно із частиною першою статті 97 Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136–VIII Конституційний Суд України у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку.

У **1** рішенні у справі за конституційним поданням (від 7 лютого 2023 року № 1-р/2023) та у **4** рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023, від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023, від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/2023, від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023) зазначено, що законодавчі приписи, визнані неконституційними, втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України відповідного рішення. Ще **1** рішення у справі за конституційною скаргою (від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023) не містить вказівок щодо терміну втрати чинності законодавчими приписами, які визано неконституційними, а отже, вони також втрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення в порядку частини другої статті 152 Конституції України.

У **3** рішеннях у справах за конституційними скаргами (від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023, від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023) зазначено, що законодавчі приписи, визнані неконституційними, втрачають чинність через шість місяців, а ще у **1** рішенні у справі за конституційною скаргою (від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023) – через три місяці з дня ухвалення відповідного рішення.

Основним суб'єктом виконання рішень Конституційного Суду України є Верховна Рада України. Слід зауважити, що не усі рішення Конституційного Суду України потребують вжиття Верховною Радою України заходів щодо їх виконання, проте інколи внаслідок визнання неконституційними законодавчих приписів виникає прогалина або суперечність у нормативному регулюванні, усунути які може лише законодавець.

У резолютивній частині **5** рішень (від 1 березня 2023 року № 2-р(II)/2023, від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023, від 5 липня 2023 року № 5-р(II)/2023, від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023, від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023), ухвалених у 2023 році, Конституційний Суд України зобов'язав Верховну Раду України привести нормативне регулювання у відповідність до Конституції України та вказаних рішень.

Станом на 31 грудня 2023 року не виконано жодного із рішень, ухвалених Конституційним Судом України протягом 2023 року, якими оспорювані приписи законів України визано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними). Водночас слід зауважити, що у **4** рішеннях, ухвалених у 2023 році,

Конституційний Суд України відтермінував втрату чинності законодавчими приписами, визнаними такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), а рішення Конституційного Суду України, якими оспорювані приписи законів України визнано такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), не потребують будь-яких дій щодо їх виконання.

Можна констатувати, що досі не виконано і значну кількість рішень Конституційного Суду України, ухвалених ним до 1 січня 2023 року, зокрема після внесення у 2016 році до Конституції України змін щодо правосуддя та ухвалення чинного Закону України „Про Конституційний Суд України“. Водночас слід зазначити, що у 2023 році Верховна Рада України ухвалила закони України, які змінили нормативне регулювання, встановлене приписами законів України, що їх було визнано такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), у 2022 році відповідно до рішень Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 2-р(II)/2022, від 16 листопада 2022 року № 9-р(II)/2022.

Слід також звернути увагу на деякі проблемні моменти практичної реалізації рішень Конституційного Суду України, ухвалених за конституційними скаргами, в аспекті можливості відновлення порушених прав відповідних суб'єктів звернення до Конституційного Суду України.

Так, згідно з приписами пункту 1 частини третьої статті 320 Господарського процесуального кодексу України, пункту 1 частини третьої статті 423 Цивільного процесуального кодексу України, пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, є однією з підстав для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, якщо рішення суду ще не виконане. При цьому пункт 1 частини третьої статті 459 Кримінального процесуального кодексу України містить аналогічні приписи без застереження щодо виконання рішення суду, що обумовлено частиною першою статті 58 Конституції України, за якою закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Відповідну заяву може бути подано учасниками справи протягом тридцяти днів з дня офіційного оприлюднення відповідного рішення Конституційного Суду України.

Проте зазвичай на момент ухвалення відповідних рішень Конституційним Судом України судові рішення у справах суб'єктів права на конституційну скаргу вже виконані, а Конституція України та Закон України „Про Конституційний Суд України“ не передбачають можливості зворотної дії рішень Конституційного Суду України у часі, що унеможлиблює відновлення порушених прав таких суб'єктів.

За інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua>) суди системи судуострою України відмовляли у задоволенні заяв

про перегляд судового рішення за виключними обставинами суб'єктам права на конституційну скаргу, за клопотаннями яких Конституційним Судом України у 2023 році було ухвалено рішення про неконституційність оспорюваних законодавчих приписів (від 13 вересня 2023 року № 7-р(I)/2023, від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023, від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023). Відмову у здійсненні такого перегляду суди системи судуострою України мотивували, зокрема, тим, що судові рішення у справах суб'єктів права на конституційну скаргу вже виконані, та посилались, серед іншого, на постанову Великої Палати Верховного Суду від 18 листопада 2020 року у справі № 4819/49/19, у якій зазначено, що «аналіз норм розділу XII Конституції України („Конституційний Суд України“) та Закону України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII „Про Конституційний Суд України“ дає підстави дійти висновку про те, що рішення Конституційного Суду України має пряму (перспективну) дію в часі і застосовується щодо тих правовідносин, які тривають або виникли після його ухвалення. Якщо правовідносини тривалі і виникли до ухвалення рішення Конституційного Суду України, однак продовжують існувати після його ухвалення, то на них поширюється дія такого рішення Конституційного Суду України.

Тобто рішення Конституційного Суду України поширюється на правовідносини, які виникли після його ухвалення, а також на правовідносини, які виникли до його ухвалення, але продовжують існувати (тривають) після цього. Водночас, чинним законодавством визначено, що Конституційний Суд України може безпосередньо у тексті свого рішення встановити порядок і строки виконання ухваленого рішення.

Встановлена Конституційним Судом України неконституційність окремих положень закону, які були застосовані судом при вирішенні справи, має значення, перш за все, як рішення загального характеру, яким визначається правова позиція для вирішення наступних справ, а не як підстава для перегляду справи із ретроспективним застосуванням нової правової позиції і зміни таким чином стану правової визначеності, вже встановленої остаточним судовим рішенням».

Отже, відсутність фактичної можливості відновлення порушених прав суб'єкта права на конституційну скаргу після ухвалення Конституційним Судом України рішення на його користь вказує на необхідність розроблення та внесення комплексних змін до Конституції України, Закону України „Про Конституційний Суд України“ та процесуального законодавства стосовно дії актів Конституційного Суду України у часі та можливості повторного розгляду справи судами системи судуострою України з урахуванням рішення Конституційного Суду України.

**ЩОДО СТАНУ ВИКОНАННЯ РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ,
УХВАЛЕНОГО У 2023 РОЦІ У СПРАВІ
ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМ ПОДАННЯМ**

**Рішення від 7 лютого 2023 року
№ 1-р/2023**

Ухвалено у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“.

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац третій частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“ від 16 січня 2020 року № 463-ІХ, згідно з яким „педагогічні працівники державних і комунальних закладів загальної середньої освіти, які досягли пенсійного віку та яким виплачується пенсія за віком, працюють на основі трудових договорів, що укладаються строком від одного до трьох років“, унаслідок чого унеможливлено укладення безстрокових трудових договорів із цією категорією педагогічних працівників.

2. Абзац третій частини другої статті 22 Закону України „Про повну загальну середню освіту“ від 16 січня 2020 року № 463-ІХ, визнаний неконституційним, утрачає чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

**ЩОДО СТАНУ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ,
УХВАЛЕНИХ У 2023 РОЦІ У СПРАВАХ
ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ СКАРГАМИ**

**Рішення від 1 березня 2023 року
№ 1-р(П)/2023**

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Василенка Сергія Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 6 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ (щодо гарантій незалежності прокурора).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 6 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113-ІХ.

2. Пункт 6 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113-ІХ, визнаний неконституційним, втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення».

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

**Рішення від 1 березня 2023 року
№ 2-р(П)/2023**

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України в тім, що вони унеможливають апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України.

2. Приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України в тім, що вони унеможливають апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України, визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене приписами частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням“.

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

**Рішення від 22 березня 2023 року
№ 3-р(П)/2023**

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404-VIII, абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058-IV в тім, що вони унеможливають виплату – у розмірі не нижче прожиткового мінімуму – пенсії, що є основним джерелом існування, призначеної в установленому законом розмірі прожиткового мінімуму.

2. Верховній Раді України внормувати порядок відрахування із пенсії у разі звернення стягнення на неї у виконавчому провадженні, установлений приписами абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404-VIII, абзаців третього,

четвертого частини другої статті 50 Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058-IV, з урахуванням приписів Конституції України та цього Рішення».

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв’язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 19 квітня 2023 року № 4-р(П)/2023

Ухвалено у справі за конституційними скаргами Сиротенка Сергія Євгеновича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів пункту 2 частини дев’ятої статті 171, пункту 4 частини п’ятої статті 246 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо особових даних у судовому рішенні).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), окремі приписи Кодексу адміністративного судочинства України:

– пункту 2 частини дев’ятої статті 171 „або місце проживання (для фізичних осіб)“;

– пункту 4 частини п’ятої статті 246 „або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб)“, „реєстраційний номер облікової картки платника податків сторін (для фізичних осіб), за його наявності“».

Рішення від 5 липня 2023 року № 5-р(П)/2023

Ухвалено у справі за конституційними скаргами Душенькевича Анатолія Володимировича, Франка Андрія Володимировича, Ярош Ірини Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини першої статті 483 Митного кодексу України (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності особи за митне правопорушення).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України.

2. Абзац другий частини першої статті 483 Митного кодексу України, визнаний неконституційним, утрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене абзацом другим частини першої статті 483 Митного кодексу України, що визнаний неконституційним, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням“.

У пункті 3 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України зазначив, що „враховує те, що визнання неконституційним абзацу другого частини першої статті 483 Кодексу унеможливить притягнення до відповідальності осіб за дії та (або) бездіяльність, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю, а також інші протиправні діяння, спрямовані на ухилення від сплати митних платежів, та вважає за доцільне задля недопущення порушення митних інтересів та митної безпеки України відтермінувати втрату чинності абзацом другим частини першої статті 483 Кодексу.

Верховна Рада України з дня ухвалення цього Рішення має привести нормативне регулювання відповідальності за порушення митних правил у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням“ (абзаци другий, третій).

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв’язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 6 вересня 2023 року № 6-р(П)/2023

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Ван Колка Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Митного кодексу України.

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), абзац другий частини шостої статті 481 Митного кодексу України“.

Рішення від 13 вересня 2023 року № 7-р(П)/2023

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України.

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України у частині, за якою норми і положення статті 50 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796-ХІІ зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування.

2. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України у частині, за якою норми і положення статті 54 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796-ХІІ зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування.

3. Положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України у частині, за якою норми і положення статті 54 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796-ХІІ зі змінами застосовуються у порядку та розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевого бюджетів та бюджетів фондів загальнообов’язкового державного соціального страхування, визнане неконституційним, утрачає чинність із дня ухвалення цього Рішення“.

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 13 вересня 2023 року № 8-р(II)/2023

Ухвалено у справі за конституційними скаргами Стариченка Миколи Петровича, Гарлики Сергія Сергійовича, Петричука Олександра Анатолійовича, Остапенко Мар'яни Василівни та Менчинського Сергія Віталійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113-IX (щодо винагороди прокурора як гарантії його незалежності).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113-IX.

2. Друге речення абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113-IX, визнано неконституційним, утрачає чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення».

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 1 листопада 2023 року № 9-р(II)/2023

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Тригуб Наталії Семенівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 2 частини другої статті 44 Закону України „Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції“ (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

«1. Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), окремий припис пункту 2 частини другої статті 44 Закону України „Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції“ від 2 грудня 2010 року № 2735-VI зі змінами, а саме: „у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян“.

2. Окремий припис пункту 2 частини другої статті 44 Закону України „Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції“ від 2 грудня 2010 року № 2735-VI зі змінами, визнаний неконституційним, утрачає чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення».

У пункті 6 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України зазначив, що „враховує те, що визнання неконституційним оспорюваного припису

Закону № 2735 унеможливить застосування юридичної відповідальності до осіб, які ввели в обіг товари (продукцію), що не відповідають установленим вимогам. Для недопущення порушення публічного інтересу в забезпеченні високого рівня захисту прав споживачів на якість та безпеку нехарчових товарів (продукції) Конституційний Суд України вважає за доцільне відтермінувати втрату чинності оспорюваним приписом Закону № 2735“ (абзаци другий, третій).

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

Рішення від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023

Ухвалено у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), пункт 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України.

2. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України.

3. Пункти 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, визнані неконституційними, утрачають чинність через шість місяців із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

4. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Цивільного процесуального кодексу України, у відповідність до Конституції України та цього Рішення“.

У пункті 8 мотивувальної частини Рішення Конституційний Суд України зазначив, що „установивши невідповідність Конституції України (неконституційність) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, Конституційний Суд України задля забезпечення ефективності здійснення цивільного судочинства та надання Верховній Раді України строку на внесення змін до Кодексу вважає за потрібне відтермінувати втрату чинності цими приписами.

Верховна Рада України має привести нормативне регулювання, установлене пунктами 1, 5 частини шостої статті 19 Кодексу, що визнані неконституційними, у відповідність до Конституції України та цього Рішення“ (абзаци другий, третій).

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

**Рішення від 20 грудня 2023 року
№ 11-р(II)/2023**

Ухвалено у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі).

У резолютивній частині Рішення зазначено:

„1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), окремі приписи частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого.

2. Окремі приписи частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України в тім, що вони унеможливають застосування до засуджених до довічного позбавлення волі осіб короточасних виїздів за межі колонії на території України у зв'язку з такою винятковою особистою обставиною, як смерть або тяжка хвороба близького родича, що загрожує життю хворого, визнані неконституційними, утрачають чинність через три місяці з дня ухвалення цього Рішення.

3. Верховній Раді України протягом трьох місяців привести нормативне регулювання, установлене окремими приписами частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України, у відповідність до Конституції України та цього Рішення“.

Конституційний Суд України відтермінував втрату чинності оспорюваними приписами „з огляду на статті 3, 8, 21, 24, 23, 28, 32, 64 Конституції України в їх присутньому взаємозв'язку, для дотримання балансу між захистом конституційних прав на повагу до гідності людини, на вільний розвиток нею своєї особистості, на недоторканність особистого та сімейного життя засуджених до довічного позбавлення волі осіб та публічним інтересом, який полягає у важливості гарантування суспільної безпеки та охорони громадського порядку, особливо під час дії в Україні воєнного стану“ (абзац другого пункту 5 мотивувальної частини Рішення).

Станом на 31 грудня 2023 року Верховною Радою України не було ухвалено будь-яких актів у зв'язку з ухваленням Рішення.

2.4. Офіційне видання Конституційного Суду України

Упродовж 2023 року вийшли друком три об'єднані номери «Вісника Конституційного Суду України», у яких відповідно до статті 47 Закону України «Про Конституційний Суд України» опубліковано рішення Конституційного Суду України, окремі думки суддів Суду щодо них, а також ухвали колегій суддів Першого та Другого сенатів Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справах за конституційними скаргами. До кожного рішення Конституційного Суду України додано резюме англійською мовою.

В інших рубриках офіційного видання Конституційного Суду України представлено матеріали науково-практичних конференцій, організованих Конституційним Судом України (зокрема, огляд Міжнародної конфе-

ренції «Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції»); реферативні огляди публікацій із конституційного права; інформацію про зовнішні зв'язки Конституційного Суду України тощо.

Конституційний Суд України 28 вересня 2023 року на засіданні ухвалив Постанову № 12-п/2023, якою відповідно до статті 47 Закону України «Про Конституційний Суд України» затвердив новий склад редакційної ради «Вісника Конституційного Суду України», до якого ввійшли судді Конституційного Суду України, судді Конституційного Суду України у відставці, судді зарубіжних органів конституційної юрисдикції, науковці-правники.

III.

ПОЗАСУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

III. ПОЗАСУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

3.1. Події та заходи

У 2023 році Конституційний Суд України продовжував забезпечувати доступ до конституційного правосуддя, проводив активну комунікаційну діяльність та взаємодію із громадянським суспільством та міжнародними партнерами, реагуючи на виклики часу та висвітлюючи найважливіші аспекти своєї діяльності.

Судді Конституційного Суду України неодноразово виступали на національних і міжнародних форумах, висвітлюючи актуальні питання захисту прав люди-

ни, засуджуючи збройну агресію Росії проти України, розглядаючи питання конституційного правосуддя та захисту прав людини в умовах війни.

Упродовж 2023 року судді Конституційного Суду України та працівники Суду взяли участь у низці наукових та науково-практичних заходів, проведених у Конституційному Суді України та за його межами.

28 червня 2023 року

Міжнародна конференція „Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції“

Стала одним із ключових заходів у 2023 році, що його організували Конституційний Суд України спільно з Офісом Ради Європи в Україні, Програмою підтримки ОБСЄ для України та Німецьким фондом міжнародного юридичного співробітництва (IRZ).

Участь у конференції взяли судді Конституційного Суду України та судді Суду у відставці, вітчизняні та міжнародні експерти в галузі конституційного права, представники органів конституційної юрисдикції іноземних держав та міжнародних організацій.

Зі вступною промовою до учасників заходу звернувся виконавчач обов'язків Голови Конституційного Суду України **Сергій Головатий**.

Сергій Головатий зазначив, що 28 червня 1996 року стало святом демократії в Україні. Конституція України як Акт установчої влади народу народилася в дуже

гострій політичній боротьбі політичних сил та інституцій. Незважаючи на всі перепони, парламент таки ухвалив Конституцію України. „Подія відбулася і всупереч, і завдяки чомусь. Завдяки чому? Завдяки прагненню українців мати свою державність і її уконституціювання“, – додав він.

На його переконання, Україна отримала статус кандидата в членство в Європейському Союзі і тому має бути „беззастережно відданою триаді європейських цінностей, як-от: демократія, людські права та правовладдя“.

Сергій Головатий зазначив, що Конституційний Суд України не зупинятиметься забезпечувати найвищу юридичну силу Акта установчої влади народу та утверджувати в державі правдиву демократію, захист людських прав і правовладдя.

Переглянути відеовиступ
Сергія Головатого

„Увесь світ вражений тим, як Україна та український народ захищає свободу та демократію, як ви продовжуєте юридичні реформи навіть за цих складних умов, що викликає глибоку повагу“.

Старший менеджер проектів
Німецького фонду міжнародного
юридичного співробітництва,
заступник керівника відділу
„Східна Європа“
Вольфрам Гертір

Переглянути відеовиступ
Вольфрама Гертіра

„Ми прагнемо підтримати демократичну і соціальну стійкість українських інституцій, а також згуртованість громадянського суспільства та народу України. Ми високо цінуємо стійкість наших українських партнерів, зокрема Конституційного Суду України, а також вашу готовність і надалі обстоювати цінності демократії, прав людини та правовладдя. Наші спільні цінності закріплені в міжнародних інструментах, зокрема в Гельсінському Прикінцевому Акті“.

**Менеджер програми підтримки
ОБСЄ для України
П'єр Боссан**

*Переглянути відеовиступ
П'єра Боссана*

„Демократія є однією з ключових європейських цінностей, а її втілення на практиці в мінливих умовах сьогодення потребує постійного інтелектуального пошуку розв'язання нагальних проблем“.

**Суддя Конституційного Суду України
Ольга Совгіря**

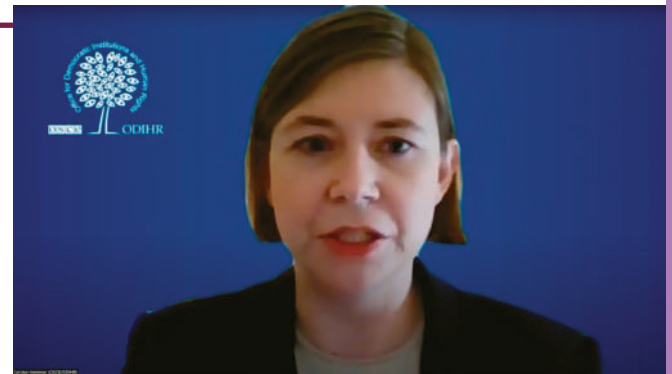
*Переглянути відеовиступ
Ольги Совгірі*

„Конституційне правосуддя відіграє ключову роль, зокрема, у посиленні демократичних установ, забезпеченні принципів правовладдя та в забезпеченні того, що людські права поважаються“.

**Радниця з питань правовладдя
Бюро демократичних інститутів
та прав людини ОБСЄ (БДІПЛ)
Каролін Гаммер**

*Переглянути відеовиступ
Кароліни Гаммер*

„Конституційна демократія в Україні вистояла в перший період війни, адже українське суспільство має вільно обрані легітимні конституційні інститути, які є працюючими. У перший день повномасштабної агресії Київ був під ракетним і авіаційним бомбардуванням, але це не перешкодило задіяти конституційні механізми введення воєнного стану. Були зроблені кроки, передбачені Конституцією України, щоб запустити механізми, на яких базується функціонування конституційної воєнної влади“.

**Суддя Конституційного Суду України
Василь Лемак**

*Переглянути відеовиступ
Василя Лемака*

„Конституційний Суд України є ключовим органом, який покликаний забезпечувати дотримання людських прав у державі, і його роль належить до засадничих і основоположних“.

*Суддя Європейського суду з прав людини від України
Микола Гнатівський*

*Переглянути відеовиступ
Миколи Гнатівського*

„Важливим є Рішення КСУ (№ 5-р/2018) від 22 травня 2018 року, де Суд вказав на онтологічний статус людської гідності як права, гарантованого статтею 28 Конституції України, та конституційної цінності, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності, критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Таке розуміння є надзвичайно важливим, особливо зараз в умовах воєнних загроз, які стоять перед Українською державою“.

*Суддя Конституційного Суду України
Оксана Гришук*

*Переглянути відеовиступ
Оксани Гришук*

„Правосуддя ніколи не повинно пристосовуватися до політики, натомість політика має пристосовуватися до правосуддя. У демократичній правовій державі, у якій панує правова держава, навіть законодавець не є повністю вільним, а зв'язаний верховенством конституції“.

*Президент Конституційного Суду та Вищого адміністративного суду землі Рейнланд-Пфальц, ФРН
Ларс Брокер*

*Переглянути відеовиступ
Ларса Брокера*

*Міжнародна конференція
„Конституція України та триада європейських цінностей:
погляд у світлі євроінтеграції“*

Суддя КСУ
Олег Первوماйський

Суддя КСУ
Галина Юровська

Суддя КСУ
Петро Філюк

Суддя КСУ
Олександр Петришин

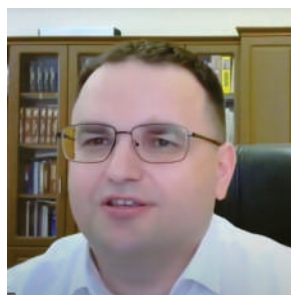
Суддя КСУ
Віктор Кичун

Суддя КСУ
(2011–2016 рр.)
Олександр Пасенюк

Професорка кафедри
конституційного
права ЛНУ ім. І. Франка
Олена Бориславська

Проректор з науково-педагогічної
роботи та стратегічного
розвитку НІУ ім. Я. Мудрого
Юрій Барабаш

Проректор з науково-педагогічної
роботи та міжнародної співпраці
ЛНУ ім. І. Франка
Сергій Різник

Спеціальний радник КСУ,
Голова Конституційного Суду
Грузії (2006–2016 рр.)
Георгій Панушвілі

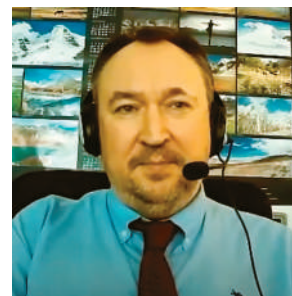
Керівниця проектного
відділу Програми
підтримки ОБСЄ
для України
Наталія Ступницька

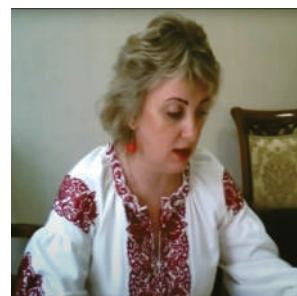
Членкиня правління Центру
політико-правових реформ
Юлія Кириченко

Суддя Конституційного Трибуналу
Республіки Польща у відставці
Мірослав Гранат

Спеціальний радник КСУ,
Голова Конституційного Суду
Республіки Молдова
(2011–2017 рр.)
Олександр Тенасе

Представник Уповноваженого
в системі судоустрою з права на
справедливе правосуддя
та представництва в КСУ
Олена Фролова

Також судді Конституційного Суду України та працівники Суду впродовж року брали участь у таких заходах:

21 лютого 2023 року

Зустріч суддів Конституційного Суду Сергія Головатого, Оксани Гришук, Олега Первомайського і Петра Філюка та працівників Суду з консультантом видавничих проєктів „Словникова спадщина України“ та „Українська граматична класика“ Громадської організації „Ротарі клуб Київ Сіті“ Ростиславом Воронежським. Під час заходу пан Ростислав презентував та подарував Бібліотеці Конституційного Суду України раритетні репринтні видання словників та нарисів, що належать до знакових лексикографічних праць золотого десятиліття українського національно-культурного відродження.

«У російській мові майже до XVIII століття взагалі не було слова „право“, тоді як в українській воно вже було від часів держави Київської Русі. Сьогодні є нагальним питання укладення новітнього російсько-українського правничого словника з огляду на міру зросійщеності сучасної української мови загалом та її правничої парості зокрема.»

*Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України
Сергій Головатий*

31 березня 2023 року

Участь суддів Конституційного Суду України Оксани Гришук, Ольги Совгіри, Галини Юровської, судді Суду у відставці Михайла Костицького та керівника Секретаріату Суду Віктора Бесчастного у VI Міжнародній науково-практичній конференції „Правові засади організації та здійснення публічної влади“, присвяченій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Юзькова.

„Ідеї Леоніда Юзькова є надзвичайно важливими, і Конституційний Суд України у своїх юридичних позиціях наповнює їх новим змістом, який відповідає сучасним реаліям“.

*Суддя Конституційного Суду України
Оксана Гришук*

Оксана Гришук підкреслила, що конституцію не можна розглядати лише як писаний акт, передусім це – система принципів і цінностей. „Конституція – живий організм, який наповнюється щодня, і важливим інструментом у цьому процесі є юридичні позиції Конституційного Суду України“.

„Нині Конституційний Суд України, окрім виконання безпосередніх повноважень, які визначені Конституцією України, виконує ще одне важливе завдання – формує парадигму діяльності європейських конституційних судів в умовах надзвичайного та воєнного стану“.

*Суддя Конституційного Суду України
Ольга Совгіря*

Ольга Совгіря підкреслила, що жоден конституційний суд у світі не стикався з тими викликами, з якими зіткнувся Конституційний Суд України 24 лютого 2022 року – з початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України.

«Леонід Юзьков – особистість неординарна та феноменальна. Він стояв біля витоків Конституції України, відстоював втілення у Конституції такої категорії, як „Український народ“, а не „народ України“».

*Суддя Конституційного Суду України
Галина Юровська*

21 квітня 2023 року

Участь виконувача обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого у навчальному заході для суддів Верховного Суду, під час якого він виступив із доповіддю „Юридичні позиції Конституційного Суду України в контексті забезпечення правовладдя в Україні“.

24 квітня 2023 року

Суддя Конституційного Суду України, Представник України в Консультативній раді європейських суддів Віктор Городовенко взяв участь у роботі круглого столу, під час якого обговорювали український переклад Висновку № 25 (2022) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) про свободу вираження поглядів суддів.

26 квітня 2023 року

Судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Василь Лемак, Оксана Грищук, Олександр Петришин та Петро Філюк взяли участь у IX щорічному Національному судовому форумі, присвяченому питанням розгляду спорів, пов'язаних із захистом прав фізичних осіб в умовах воєнного стану.

14 червня 2023 року

Фахова дискусія з питань людської гідності до 27-ї річниці Конституції України. Участь взяли судді Конституційного Суду України, академічна спільнота та експерти в галузі конституційного права.

15-16 червня 2023 року

Німецько-українська фахова зустріч для обміну досвідом із питань конституційного права. У межах заходу судді Конституційного Суду України та судді Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці проф., д-р Райнгард Гайер та проф., д-р Удо Штайнер обговорили низку професійних питань, зокрема, що стосуються концепції „обороноздатної демократії“, війни, кризових ситуацій тощо.

„З огляду на те, що Україна демонструє відданість європейським цінностям, тисячоліттями укорінена в європейську цивілізацію, саме тому вона впродовж тисячоліття зазнає нищення з боку євразійського диктатора, більшовизму, тоталітаризму і сьогодні путінізму чи рашизму“.

*Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України
Сергій Головатий*

7-12 серпня 2023 року

XI Літня школа „Конституціоналізм і верховенство права в екстремальних умовах: влада, суспільство і демократія“. У літній школі взяли участь судді Конституційного Суду України Оксана Грищук, Василь Лемак і Олександр Петришин.

6 жовтня 2023 року

II Маріупольський конституційний форум „Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції“.

Захід був продовженням I Маріупольського конституційного форуму, започаткованого у 2021 році та проведеного у місті Маріуполь.

Форум, що його організував Конституційний Суд України спільно із Програмою підтримки ОБСЄ для України, був покликаний привернути увагу до актуальних питань захисту прав людини за допомогою інструментів конституційного правосуддя, відновлення та утвердження конституційних цінностей і людських прав на всій території України.

У роботі форуму взяли участь: судді Конституційного Суду України, судді Суду у відставці, члени Науково-консультативної ради Суду, вчені-правознавці, вітчизняні та міжнародні експерти в галузі конституційного права, представники державних, судових, наукових установ, органів місцевого самоврядування, академічної спільноти, вишів-переселенців та громадських організацій, а також представники органів конституційної юрисдикції іноземних держав і міжнародних організацій.

„День початку повномасштабної агресії, 24 лютого 2022 року, назавжди змінив Україну і українців. Ми більше не будемо відкладати на потім вирішення проблем, пов'язаних із національною безпекою. Не будемо сприймати суто декларативно конституційний припис статті 17 Основного Закону України, відповідно до якого захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу“.

*Суддя Конституційного Суду України
Віктор Городовенко*

11–12 грудня 2023 року

Участь суддів Конституційного Суду України у X Національному судовому форумі на тему „Актуальні питання розгляду справ про захист прав громадян в умовах воєнного стану в Україні“. Участь взяли Оксана Гришук, Василь Лемак, Олександр Петришин, Олег Первомайський, Петро Філюк, Галина Юровська та керівник Секретаріату Суду Віктор Бесчастний.

„Право – це не щось об'єктивне, що існує без волі і свідомості людини. Його потрібно сприймати, усвідомлювати, розуміти та застосовувати. У цьому сенсі Конституція, закони і правозастосовні акти – це завжди результат усвідомлення соціальних ситуацій, певного тлумачення“.

*Суддя Конституційного Суду України
Олександр Петришин*

„Війни перемагають саме конституційні демократії, коли демократія опирається на Конституцію, і там, де є дотримання Конституції – влада є сильною. Наше головне завдання – це захистити конституційну демократію. Лише будучи повноцінною конституційною демократією ми можемо здобути членство в Європейському Союзі“.

*Суддя Конституційного Суду України
Василь Лемак*

22 грудня 2023 року

Семинар „Проблемні питання інституту конституційної скарги“, що його було організовано за підтримки партнерів із Програми підтримки ОБСЄ для України. Під час заходу працівники Суду, які безпосередньо залучені до процесу опрацювання конституційних скарг, ознайомилися із сучасною науковою думкою та світовим досвідом щодо застосування інституту конституційної скарги.

У семінарі взяли участь суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко, керівник Секретаріату Суду Віктор Бесчастний, перший заступник керівника Секретаріату – керівник Департаменту організаційної роботи Лариса Бірюк, завідувач відділу попередньої перевірки конституційних скарг Віталій Запорожець, працівники Суду, провідні вітчизняні й міжнародні науковці та експерти.

3.2. Конституційний Суд України та громадянське суспільство

Упродовж 2023 року Конституційний Суд України продовжив свою роботу в напрямі відкритості та прозорості, напрацьовував нові підходи в комунікаційній діяльності та підтримував постійний діалог із громадянським суспільством.

Основним джерелом інформації про діяльність Конституційного Суду України є офіційний вебсайт – важливий інструмент комунікації з громадськістю.

Забезпечуючи відкритість роботи Конституційного Суду України, Секретаріат Конституційного Суду України підготував та розмістив на офіційному вебсайті близько 300 інформаційних повідомлень про судову та позасудову діяльність органу конституційного контролю.

Протягом звітного періоду кількість користувачів офіційного вебсайту значно збільшилася, а також зростає кількість підписників email-розсилки. Активно відстежували сторінку Конституційного Суду України не лише користувачі з усіх куточків України, а й закордонні користувачі, зокрема з Великої Британії, Італії, Канади, Нідерландів, Німеччини, США, Франції, Чехії.

Окрім цього, Конституційний Суд України постійно висвітлював інформацію про свою діяльність і через власні канали комунікації: Facebook, Telegram, Twitter, YouTube.

Зростає кількість підписників на каналах комунікації Конституційного Суду України, користувачі поширювали оприлюднену інформацію та, відповідно, збільшилася цільова аудиторія.

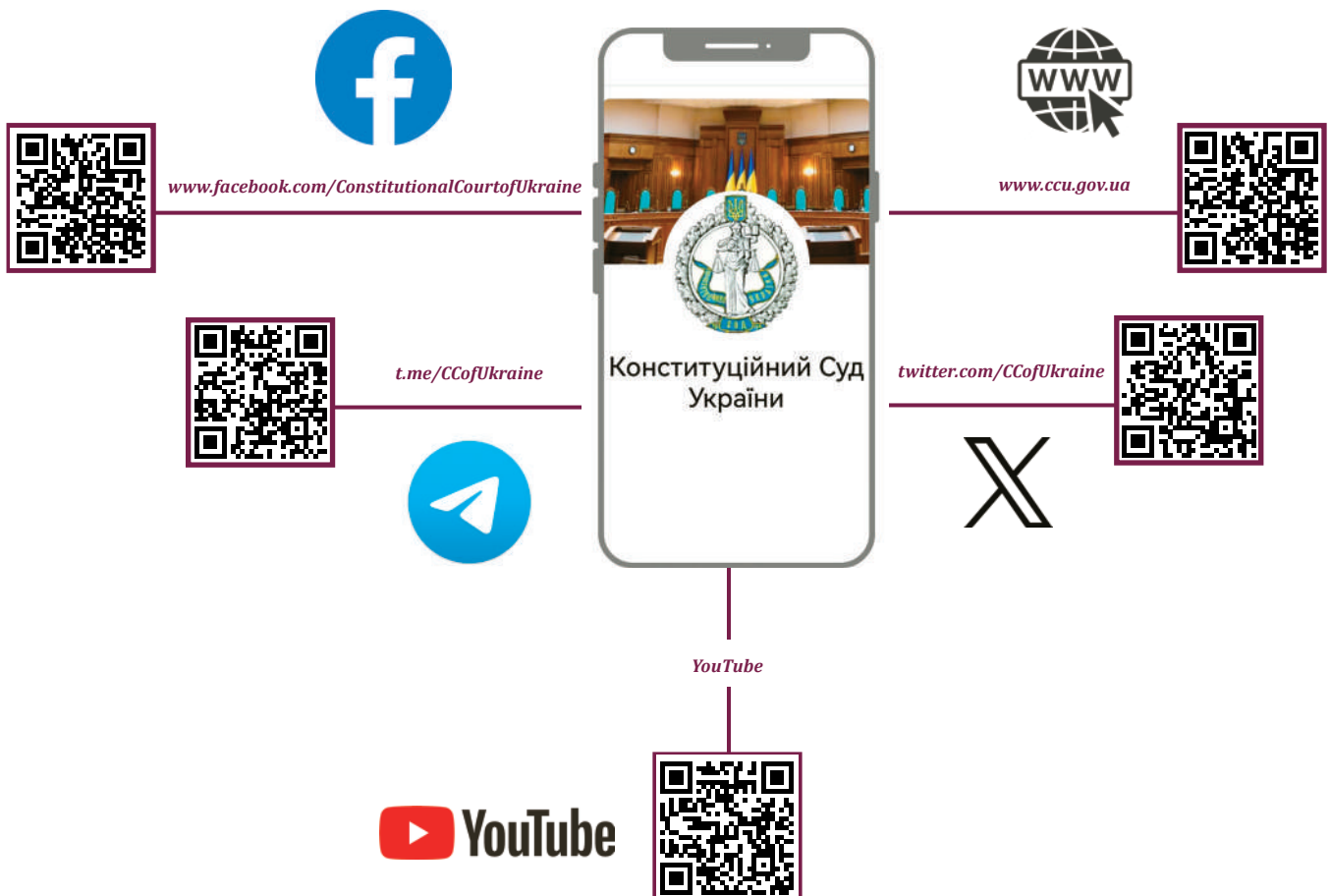
Упродовж 2023 року Конституційний Суд України активно співпрацював із освітніми закладами та широкою правничою аудиторією.

У Конституційному Суді України на постійній основі проходили онлайн-семінари та лекції, що мали на меті просвітницьку місію щодо роботи органу конституційного контролю, яку втілено через безпосереднє спілкування суддів Конституційного Суду України зі студентами, правниками та тими, хто прагне покращити знання у сфері конституційного права.

Проект онлайн-зустрічей започатковано у квітні 2022 року за співпраці Конституційного Суду України з Національною школою суддів України. Кількість слухачів онлайн-лекцій у 2023 році постійно зростала.

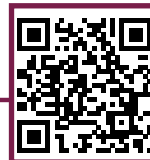
Судді Конституційного Суду України провели 27 онлайн-лекцій. Серед висвітлених тем: історія заснування Конституційного Суду України; додержання фундаментальних прав під час подолання криз; гарантування права на судовий захист у малозначних спорах; людська гідність і свобода як конституційні цінності; поділ державної влади і механізми стримування та противаг: юридичні позиції Конституційного Суду України; порядок розгляду конституційної скарги в Суді; застосування практики Європейського суду з прав людини Конституційним Судом України тощо.

Переглянути всі лекції можна на сторінках Конституційного Суду України на YouTube та Telegram.

Конституційний Суд України задля підтримки студентів та молодих науковців у 2023 році запровадив Конкурс на кращу наукову статтю, пов'язану із захистом людських прав. Конкурс триватиме до 1 червня 2024 року, а його результати оголосять у День Конституції України. Переможців конкурсу відзначать почесними грамотами й подарунками, а найкращу статтю опублікують у „Віснику Конституційного Суду України“.

Положення про конкурс на кращу наукову статтю, пов'язану із захистом людських прав

Наприкінці 2023 року Конституційний Суд України відновив проведення оглядових екскурсій для представників громадськості. Під час оглядових екскурсій студентська молодь мала нагоду відвідати зали засідань Конституційного Суду України, Бібліотеку, Архів, оглянути музейну експозицію, а також взяти участь у вікторинах та інтерактивних вправах. Гостей знайомили з історією заснування органу конституційної юрисдикції, його повноваженнями та діяльністю. Також вони мали можливість зустрітися і поспілкуватися із суддями Конституційного Суду України та представниками окремих структурних підрозділів Секретаріату Суду.

Конституційний Суд України за ініціативи суддів Конституційного Суду України підготував та надіслав до низки закладів вищої освіти, а також до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Національної історичної бібліотеки України книгу **„Сягнувши вершини, продовжують путь...“**, видану до 70-річчя від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України, судді КСУ у 2008–2017 роках, Голови КСУ у 2014–2017 роках Юрія Бауліна.

Ця книга містить акти Конституційного Суду України (рішення та ухвали КСУ), у яких Юрій Баулін був суддею-доповідачем у справах, а також тези доповідей і виступів, інтерв'ю та вибрані статті за роки його роботи у Конституційному Суді України. Вона стане корисною для здобувачів освіти, а також у роботі провідних бібліотек України, які обслуговують найширші верстви населення.

„Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2021–2022“

Задля кращого сприйняття ролі Конституційного Суду України, значущості його діяльності у забезпеченні правовладдя (the rule of law) та захисті основоположних прав і свобод людини і громадянина створено відеоматеріали до річниці Конституційного Суду України про підсумки його роботи в 2023 році, а також про першого Голову Конституційного Суду України Леоніда Юзькова.

- 27-ма річниця з дня заснування Конституційного Суду України <https://youtu.be/bdmnOjFHLrM>

- Про підсумки діяльності Конституційного Суду України та рішення, які були ухвалені в 2023 році <https://www.youtube.com/watch?v=H48a-ViDbA4>

- Пам'яті першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Юзькова <https://youtu.be/NhjNEBlio0Q>

Конституційний Суд України не залишав поза увагою й інші пам'ятні історичні дати, створював інформаційні відеоматеріали про вшанування подвигу Українського народу, його визначного внеску у перемогу проти нацизму у Другій світовій війні та нині у війні проти російського агресора, а також про події в Україні початку XXI століття, віддання шани мужності громадян, які постали на захист демократичних цінностей, національних інтересів нашої держави та її європейського вибору.

- День пам'яті та примирення <https://youtu.be/sowVCAvlu2M>

- День гідності та свободи <https://www.youtube.com/watch?v=DNEQsRizQTM>

На вшанування багатовікової історії українського державотворення, державної символіки незалежної України в Конституційному Суді України відбулися офіційні церемонії підняття Державного Прапора України з нагоди низки важливих державних свят України.

Українська вишиванка – неповторний витвір мистецтва нашого народу. Вона є символом родової пам'яті, краси та естетичного смаку. Підтримуючи національні та культурні традиції Українського народу, судді та працівники Конституційного Суду України у Всеукраїнський День вишиванки вдягнули вишиті сорочки, адже для кожного українця вона є своєрідним оберегом та символом нерозривного зв'язку між поколіннями.

Кожна дитина потребує любові, ласки та піклування. Особливо гостро це відчувається в нелегкі періоди, і війна – це найважчий час для усіх.

На жаль, війна залишила без батьків багато дітей. Прихистком для них у часи війни стали українські громади, окремі родини, дитячі будинки.

До Міжнародного Дня захисту дітей і Всесвітнього дня батьків судді та працівники Секретаріату Конституційного Суду України організували збір коштів та придбали для вихованців дитячих будинків Київщини спортивний інвентар та інші гостинці (<http://surl.li/hobsf>).

До Дня Української Державності працівники Конституційного Суду України долучилися до добровільної акції, організованої Благодійним фондом Ukraine Alive 2022 та німецьким Благодійним фондом Stelp. Для діток-сиріт дитячого будинку, що на Київщині, передали гостинці, взуття та інші необхідні для них речі.

У 2023 році Конституційний Суд України долучався до збору книжок для наших військових, які перебувають на лікуванні та реабілітації у закладах охорони здоров'я. Благодійну акцію організувала Муніципальна книгарня „Сяйво книги“. Суд передав до книгарні понад 50 книг, серед яких історичні видання, публіцистичні твори, а також популярні книжки українських авторів сучасності. Серед книжок, зокрема, „Слово о полку Ігоревім“, „Запорізька Січ в останні часи свого існування“, „Доба гетьмана Івана Мазепи в документах“, „Богдан Хмельницький“, „Воєнний щоденник (2014–2015)“, „У вогняному кільці. Оборона Луганського аеропорту“, „Донецький аеропорт. Справжня історія: у 2-х ч.“ та багато інших.

Від початку повномасштабної війни Росії проти України судді та працівники Конституційного Суду України продовжують допомагати Збройним Силам України, їх окремим підрозділам, долучаються до донорства крові і роблять усе можливе задля спільної перемоги над ворогом.

3.3. Міжнародне співробітництво

Упродовж 2023 року Конституційний Суд України продовжив розвивати міжнародне співробітництво. Для зміцнення та поглиблення партнерських зв'язків у ділянці конституційної юстиції Конституційний Суд України співпрацює із зарубіжними органами кон-

ституційної юрисдикції, міжнародними організаціями та неурядовими організаціями іноземних держав. Основною метою такої міжнародної співпраці є обмін досвідом та позитивною практикою у сфері здійснення конституційного правосуддя.

Традиційно міжнародне співробітництво Конституційного Суду України здійснювали за трьома ключовими напрямками:

I. Участь представників Суду у заходах міжнародного співробітництва за кордоном.

Однією з основних цілей такого формату співпраці є обмін та отримання нових знань про актуальні питання конституційного права, практики конституційного судочинства та забезпечення принципу правовладдя. Участь представників Суду у закордонних заходах, як-от: міжнародні науково-практичні конференції, двосторонні зустрічі, фахові візити дозволяє ознайомитися з різними правничими традиціями та підходами і застосувати ці знання у площині вітчизняного конституційного судочинства.

II. Спільна діяльність Суду з міжнародними організаціями, проектами та фондами (ОБСЄ, РЕ, Німецький фонд міжнародної правничої співпраці (IRZ)) для забезпечення взаємного обміну правничою інформацією та участі у спільних заходах, пов'язаних із удосконаленням доступу до конституційного правосуддя.

Така співпраця слугує дієвим інструментом розвитку правничого діалогу та наближення конституційної юриспруденції України до європейських і світових стандартів та практик.

III. Співробітництво Суду з регіональними організаціями в ділянці розвитку стандартів конституційного правосуддя.

Реалізація вказаного напрямку передбачає взаємодію Суду з Конференцією європейських конституційних судів (КЄКС) для вирішення актуальних питань та подолання викликів, що постають перед органами конституційного контролю в умовах стрімкої глобалізації правового порядку.

2023 рік, так само як і минулий 2022 рік, позначився незмінною підтримкою з боку іноземних колег, що дозволило зберегти сталу взаємодію вітчизняного органу конституційної юрисдикції зі своїми багаторічними партнерами навіть в умовах воєнного стану.

Протягом року проведено та взято участь у 40 міжнародних заходах. Судді Суду та працівники Секретаріату Суду разом із провідними науковцями, європейськими експертами, представниками органів державної влади та конституційного контролю, міжнародних організацій та громадськості обговорювали актуальні питання здійснення конституційного судочинства

в Україні та країнах Європи. Основними темами, що їх було обговорено представниками Суду на заходах міжнародного співробітництва, стали питання захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина в умовах війни, вивчення викликів конституційного правосуддя, а також питання євроінтеграційного курсу національного конституційного права.

I. Участь представників Конституційного Суду України у заходах міжнародного співробітництва за кордоном

У 2023 році представники Конституційного Суду України взяли участь у 16 міжнародних заходах безпосередньо за межами України.

1 червня 2023 року

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий взяв участь у 30-му Конгресі Міжнародної федерації європейського права (FIDE).

м. Софія, Республіка Болгарія

8-9 червня 2023 року

Працівники Секретаріату Конституційного Суду України та патронатних служб суддів Суду взяли участь у 6-му форумі Мережі вищих судів (SCN).

м. Страсбург, Французька Республіка

1-3 червня 2023 року

Суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко взяв участь у З'їзді Європейської асоціації суддів у складі делегації Асоціації суддів України.

м. Афіни, Грецька Республіка

21 вересня 2023 року

Працівники Секретаріату Конституційного Суду України та патронатних служб суддів Суду взяли участь у 11-й Літній школі на тему „Незалежність суддів як гарантія права на справедливий суд“.

м. Анкара, Турецька Республіка

21-22 вересня 2023 року

За підтримки зарубіжних колег судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Оксана Гришук, Олег Первомайський, Петро Філюк та Галина Юровська взяли участь у Міжнародній конференції „Роль судової гілки влади у виконанні рішень Європейського суду з прав людини“, що її було проведено 21 вересня в місті Рига, Латвійська Республіка, а також двосторонній зустрічі з колегами з Конституційного Суду Латвійської Республіки 22 вересня, під час якої обговорили актуальні питання, що постають перед органами конституційної юрисдикції в нових умовах.

м. Рига, Латвійська Республіка

20 жовтня 2023 року

Суддя Конституційного Суду України Олександр Петришин на запрошення юридичного факультету Університету Миколаса Ромеріса виступив із доповіддю на Міжнародній науково-практичній конференції „Конституційний контроль як засадничий складник демократичної держави“.

м. Вільнюс, Литовська Республіка

2-4 листопада 2023 року

Суддя Конституційного Суду України Ольга Совгіря на запрошення Асоціації конституційного права Перу в форматі відеозв'язку взяла участь у XIV Національному конгресі конституційного права, організованому за участі Конституційного Суду Перу та Ібероамериканського інституту конституційного права.

м. Арекіна, Перу

II. Співробітництво Конституційного Суду України з міжнародними організаціями, проектами та фондами

Багаторічним партнером Конституційного Суду України залишається ОБСЄ, що його наразі представляє Спеціальний представник Голозування – Координатор проектів ОБСЄ в Україні.

У березні 2023 року розпочато втілення заходів у межах трирічного проекту „Підтримка національних стейкхолдерів через покращення доступу до конституційної юстиції“, який триватиме до 31 липня 2025 року.

Усі заходи проекту скеровано на употужнення інституційної спроможності Конституційного Суду України, а також покращення доступу до конституційної юстиції на національному рівні.

28 червня 2023 року

Напередодні Дня Конституції України та протягом року проведено низку заходів для широкої громадськості та правників для просування кращих практик конституційної юстиції в Україні. 28 червня в Конституційному Суді України відбулася міжнародна онлайн-конференція „Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції“.

6 жовтня 2023 року

Конституційний Суд України спільно із Програмою підтримки ОБСЄ для України організував та провів II Маріупольський конституційний форум „Візія майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції“.

Протягом 2023 року Конституційний Суд України отримав юридичні висновки (amicus curiae), підготовлені спеціальними радниками у п'яти провадженнях щодо конституційних скарг:

– у справі за конституційною скаргою Бурми К. А. щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів пункту 3 розділу I Закону України „Про внесення змін до Кодексу законів про працю України“ від 12 грудня 2019 року № 378–IX, частини другої статті 265 Кодексу законів про працю України, статті 51 Цивільного кодексу України;

– у справі за конституційною скаргою Оніщенко Р. І. щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України;

– у справі за конституційними скаргами І. Губка, М. Цимбала, С. Ващенко щодо офіційного тлумачення положення пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України;

– за конституційною скаргою А. Боярова щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису абзацу першого частини п'ятої статті 380 Митного кодексу України;

– за конституційною скаргою С. Бичкова щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 176 Кримінального процесуального кодексу України.

Завдяки проекту ОБСЄ та зважаючи на практику оприлюднення щорічної інформаційної доповіді Конституційного Суду України як одного з елементів забезпечення прозорості функціонування органу конституційного контролю, видано Щорічну інформаційну доповідь Конституційного Суду України за 2022 рік.

2 травня 2023 року

У травні за підтримки ОБСЄ делегація суддів Конституційного Суду України в складі Оксани Гришук, Василя Лемака, Олега Первомайського взяла участь у конференції „Підтримка українського конституціоналізму з боку ОБСЄ: що можна використати зі спадщини Конституції 3 травня 1791 року?“, а також дискусії, присвяченій питанням взаємодії Суду з ОБСЄ в межах проекту „Підтримка національних стейкхолдерів через покращення доступу до конституційної юстиції“.

м. Відень, Республіка Австрія

6–13 серпня 2023 року

Проведено XI Літню школу для аспірантів і студентів вищих юридичних навчальних закладів „Конституціоналізм і верховенство права в екстремальних умовах: влада, суспільство і демократія“. На полях школи з лекціями виступили судді Конституційного Суду України Оксана Гришук, Василь Лемак, Олександр Петришин.

с. Поляна, Закарпатська обл.

22 грудня 2023 року

У світлі співпраці Конституційного Суду України із ОБСЄ належну увагу приділено також і підвищенню кваліфікації працівників Секретаріату Конституційного Суду України та патронатних служб суддів Суду. 22 грудня проведено семінар для працівників Секретаріату Суду з проблемних питань застосування інституту конституційної скарги.

Співпраця Конституційного Суду України з Радою Європи

Конституційний Суд України 2023 року став безпосереднім бенефіціаром та партнером Ради Європи, започаткувавши спільний проєкт „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“, що його впроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи „Партнерство заради належного врядування!“ і триватиме до серпня 2025 року.

Реалізація зазначеного проєкту покликана сприяти інституційному употужненню Конституційного Суду України, забезпечити покращення доступу до захисту конституційних людських прав.

У рамках співпраці та реалізації проєктів Ради Європи, що їх реалізують у межах Плану дій Ради Європи для України „Стійкість, відновлення та відбудова“ на 2023–2026 роки, представники Конституційного Суду України долучилися до участі у кількох заходах та провели низку робочих зустрічей.

Зокрема, судді Конституційного Суду України взяли участь у презентації Плану дій Ради Європи для України „Стійкість, відновлення та відбудова“ на 2023–2026 роки, відкритті проєкту Ради Європи „Посилення соціального захисту в Україні“ та першому засіданні його керівного комітету. Відбулися робочі зустрічі з виконувачем обов’язків Голови Офісу Ради Європи в Україні Оленою Литвиненко та представ-

никами проєкту Ради Європи „Судові та позасудові засоби захисту прав осіб, постраждалих від війни в Україні“, а також презентація, обговорення та погодження Наглядною радою згаданого проєкту.

Суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко взяв участь у роботі конференції „Свобода вираження поглядів суддів та роль суддівських асоціацій у демократичній правовій державі“, що її організували Проєкт Ради Європи „Забезпечення ефективної реалізації права на справедливий суд (стаття 6 ЄСПЛ) в Україні“ та Проєкт ЄС „Право-Justice“.

У світлі актуальних форм співпраці з Радою Європи Конституційний Суд України і надалі активно розвиває співпрацю з Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційська Комісія).

Виконувач обов’язків Голови Конституційного Суду України, член Венеційської Комісії від України Сергій Головатий упродовж 2023 року взяв участь у чотирьох (134–137-му) пленарних засіданнях Венеційської Комісії та засіданнях її підкомісій. З-поміж питань, що постали на порядку денному Комісії, були, зокрема, питання подальших кроків щодо попередніх висновків Венеційської Комісії, а також ухвалення її висновків.

Крім того, **20 квітня** проведено онлайн-зустріч виконувача обов’язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого з доповідачами та експертами Європейської Комісії „За демократію через право“ (Венеційська Комісія) Регіною Кінер (Швейцарія), Яном Велерсом (Бельгія), Шнутцом Дюром, заступником секретаря Венеційської Комісії, а також керівником відділу з питань виборів і політичних партій Секретаріату Венеційської Комісії П’єром Гарроном у контексті підготовки Венеційською Комісією висновку на запит голови Моніторингового комітету ПАРЕ від 30 січня 2023 року щодо ухваленого 13 грудня 2022 року Закону України „Про національні меншини (спільноти) України“.

4 травня у Конституційному Суді України відбулася зустріч виконувача обов’язків Голови Конституційного Суду України Сергія Головатого та суддів Суду Віктора Городовенка, Ольги Совгири, Галини Юровської з делегацією Венеційської Комісії на чолі із Президенткою Венеційської Комісії Клер Базі Малорі у межах їхнього візиту до України для обговорення нагальних питань із національними партнерами щодо забезпечення результативних конституційних реформ відповідно до європейських стандартів, зокрема, в аспекті підготовки нового висновку щодо процедури добору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах.

Продовжуючи тему співпраці Конституційного Суду України з Венеційською Комісією, слід зазначити, що Суд звертався до Венеційської Комісії за наданням висновків *amici curiae* з питань, які розглядались/розглядаються ним у конституційному провадженні. Так, **14 березня** Венеційська Комісія на 134-му пленарному засіданні ухвалила висновок *amicus curiae* щодо деяких питань, пов’язаних із процедурою призначення та звільнення з посади директора Національного антикорупційного бюро України та директора Державного бюро розслідувань, а 15–16 грудня на 137-му пленарному засіданні ухвалила висновок *amicus curiae* щодо додаткових стягнень за вчинення адміністративних правопорушень.

Конституційний Суд України продовжив співпрацю з Департаментом виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи.

Виконавач обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий та судді Суду Олег Первомайський, Ольга Совгіря **31 серпня** провели зустріч із представником Генерального директорату із прав людини та верховенства права Ради Європи – начальником відділу Департаменту виконання рішень Європейського суду з прав людини Павлом Пушкарем.

У межах зустрічі сторони обговорили питання щодо стану виконання рішень Європейського суду з прав людини, зокрема у справах, ухвалених щодо України, які наразі перебувають під наглядом Комітету Міністрів Ради Європи. Окремо йшлося про захист соціальних прав громадян в аспекті збройної агресії росії проти України.

Окрім цього, судді Суду наголосили на важливості внесення змін до Закону України, яким ратифікова-

но протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з тим, щоб надати Конституційному Суду України право звертатися за консультативним висновком до Європейського суду з прав людини.

Участь у засіданнях Консультативної ради європейських суддів (КРЕС)

Суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко як член Консультативної ради європейських суддів (КРЕС) протягом звітного року взяв участь у 44-му та 45-му засіданнях робочої групи КРЕС (м. Париж, Французька Республіка, **29-31 березня** та м. Страсбург, Французька Республіка, **21-23 червня**), де члени групи обговорювали питання про переваги сучасних технологій у судовій системі та їх використання.

Також Віктор Городовенко взяв участь у 24-му пленарному засіданні КРЕС (м. Страсбург, Французька Республіка, **29 листопада – 1 грудня**), присвяченому обговоренню сучасних викликів незалежності національної судової системи та актуальних питань підвищення довіри громадян до своєї системи правосуддя.

У звітному році Конституційний Суд України продовжив фахову співпрацю з Німецьким фондом міжнародної правничої співпраці (IRZ).

У цьому контексті **15-16 червня** відбулася німецько-українська фахова зустріч для обміну досвідом із питань конституційного права, що проводилася в онлайн-форматі.

У межах заходу виконавач обов'язків Голови Конституційного Суду України Сергій Головатий, судді Суду Оксана Гришук, Віктор Кичун, Віктор Колісник, Василь Лемак, Олег Первомайський, Олександр Петришин, Ольга Совгіря, Галина Юровська та судді Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці проф., д-р Райнгард Гайер та проф., д-р Удо Штайнер обговорили низку професійних питань, зокрема, що стосуються концепції „обороздатної демократії“, війни, кризових ситуацій та інші.

За сприяння Фонду **27-29 листопада** відбувся робочий візит делегації Конституційного Суду України (міста Карлсруе та Гайдельберг, ФРН).

Судді Конституційного Суду України Сергій Головатий, Оксана Гришук, Василь Лемак, Олег Первомайський, Олександр Петришин, Галина Юровська взяли

участь у робочій зустрічі з суддями Федерального Конституційного Суду Німеччини, а також фахових дискусіях із керівництвом Інституту порівняльного публічного права і міжнародного права імені Макса Планка та експертами Фонду, суддями Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці проф. Райнгардом Гайером та проф. Удо Штайнером. Особливу увагу під час обговорень було приділено питанням, пов'язаним із концепцією „обороздатної демократії“, абстрактним офіційним тлумаченням, відтермінуванням втрати чинності актами, що визнані неконституційними.

III. Участь Конституційного Суду України в регіональних організаціях конституційного правосуддя

У 2023 році Конституційний Суд України брав активну участь у вирішенні робочих питань, пов'язаних із підготовкою та проведенням наступного XIX Конгресу КЄКС, проведення якого планується **22-23 травня 2024 року** у м. Кишиневу, Республіка Молдова. Суд під-

готував національну доповідь на тему „Форми та межі прояву суддівської стриманості: приклад конституційних судів“, яка увійде до Генеральної доповіді XIX Конгресу КЄКС.

3.4. Наукові публікації суддів Конституційного Суду України

У 2023 році за участі суддів Конституційного Суду України було опубліковано низку наукових праць із актуальних питань теорії та практики сучасної юриспруденції, які становлять вагоме наукове та інформаційно-аналітичне підґрунтя в їх професійній діяльності. Інформацію про наукові публікації суддів Конституційного Суду України з гіперпосиланнями на відповідні тексти було розміщено, зокрема, у рубриці «Публікації» та в онлайн-бібліотеці конституційного права на офіційному вебсайті Конституційного Суду України, а саме:

• **Serhiy Holovaty. Promoting the Rule of Law in Ukraine: Hanna Suchocka's Contribution. Między prawem a polityką: księga jubileuszowa dedykowana profesor Hannie Suchockiej / Poznań : Wydawnictwo Naukowe Wydawnictwa Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2023. S. 383–390.**

Ювілейне видання „Między prawem a polityką : księga jubileuszowa dedykowana profesor Hannie Suchockiej” („Між правом і політикою: ювілейна книга, присвячена професорці Ганні Сухоцькій”) містить низку важливих наукових розвідок, зокрема, „Promoting the Rule of Law in Ukraine: Hanna Suchocka's Contribution” („Сприяння правовладдю в Україні: внесок Ганни Сухоцької”), автором якої є виконавач обов'язків Голови Конституційного Суду України, член Венеційської Комісії, доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України Сергій Головатий. У публікації науковець зазначає, що вагомий інтелектуальний внесок пані Сухоцької в експертні висновки Венеційської Комісії вдало поєднано з її практичними здобутками та непохитною прихильністю до створення й розвитку інституцій, діяльність яких покликана сприяти зміцненню правовладдя в Україні. На думку автора, складно уявити Україну як динамічну демократію, якою вона є нині, без Венеційської Комісії, яка тримає країну на „прямому й точному” демократичному шляху. Науковець наголошує, що безальтернативній інтеграції України до європейської сім'ї демократичних держав та її сучасному конституційному розвитку значною мірою сприяють невтомні зусилля Ганни Сухоцької та її колеґ із Венеційської Комісії.

• **Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. О. Первомайський, В. В. Кочин [та ін.]; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2023. Том 3: Право власності та інші речові права. 808 с.; Том 4: Право інтелектуальної власності. 616 с.**

Авторами коментаря є провідні науковці, судді, адвокати, зокрема суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук, доцент Олег Первомайський. У томі 3 (коментар Книги третьої Цивільного кодексу „Право власності та інші речові права”) та томі 4 (коментар Книги четвертої Цивільного кодексу „Право інтелектуальної власності” та глави 75 Книги п'ятої Цивільного кодексу „Розпоряджання правами інтелектуальної власності”) використано сучасну судову практику – правові позиції Верховного Суду, Європейського суду з прав людини та Суду Справедливості ЄС (СЈЕУ). Проблематика, яку розкрито в науково-практичному коментарі, поради, бачення, позиції, що в ньому надано, роблять його незамінним помічником у вирішенні численних ситуацій, які виникають під час застосування Цивільного кодексу України.

• **Віктор Городовенко. Право судді на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві. Слово національної школи суддів України. 2023. № 1 (42). С. 6–21.**

Автор статті, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України Віктор Городовенко, розглядає особливості здійснення суддею права на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві з урахуванням положень, викладених у Висновку КРЕС № 25 від 2 грудня 2022 року про свободу вираження поглядів суддів. Автор аргументує, що за своєю сутністю амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді означає одночасне співіснування у судді суперечливих думок, оцінок тощо, а також обов'язок віднайти необхідний баланс між приватними інтересами та інтересами суспільства у забезпеченні авторитету судової влади. Амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді зумовлює встановлення додаткових обмежень здійснення права на вільне вираження своїх поглядів, крім загальних обмежень, які встановлено Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Автор доводить, що основними критеріями введення правомірного обмеження права на свободу вираження поглядів є законність і необхідність у демократичному суспільстві. Саме такі підходи застосовуються Європейським судом з прав людини при розгляді справ про порушення права судді на вільне вираження своїх поглядів, у тому числі й у контексті публічної критики суддею законодавчих реформ, які стосувалися судової влади, або інформації з питань, які стосуються судової влади, або критики колеґ-суддів.

• **Віктор Колісник. Відкритість конституційно-судового провадження та поінформованість суспільства про діяльність суддів. Права людини та демократія як фундаментальні основи українського конституціоналізму : збірник тез наукових доповідей і повідомлень Міжнародної наукової конференції: XVI Тодиківські читання (м. Харків, 24 листопада 2023 р.) / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2023. С. 47–48.**

Автор публікації, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України Віктор Колісник, наголошує, що до засад діяльності Конституційного Суду України належать, з-поміж інших, такі засади, як гласність та відкритість. Однак після початку повномасштабного російського вторгнення в Україну завчасне оприлюднення інформації про дату і час засідань, про порядки денні припинене з огляду на реальну небезпеку через ракетні удари та артилерійські обстріли, що є виправданим і не може вважатися порушенням вимог закону, адже в період воєнного стану такі конституційні цінності, як життя та здоров'я людини, мають безумовну перевагу над правом суспільства бути обізнаним щодо того, коли, де та з яких питань має відбуватися судове пленарне засідання. При цьому запроваджено одне з небагатьох обмежень стосовно оприлюднення інформації на вебсайті Конституційного Суду – щодо матеріалів справи, розгляд якої триває, а рішення Судом не ухвалене. Проблемним є визначення обсягу інформації про діяльність суддів, що є значущою для суспільства, становить суспільний інтерес та може безперешкодно поширюватися в інформаційному просторі. Автор ставить питання, чи не призведе поширення такої інформації у засіб незаконного впливу на суддів? Так само, на його думку, постає питання про мету, мотиви та прийнятність поширення інформації про те, як саме суддя голосував за певне рішення.

• **Олександр Петришин. Проблеми конституціоналізації судової влади та судової реформи. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м.Чернівці, 27 жовтня 2023 р.).** Чернівці, 2023. С. 46–51.

Автор публікації, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України Олександр Петришин наголошує, що питання про установчий характер Конституції сприймається актуальним внаслідок того, що досить тривалий час Конституція сприймалась у суспільстві політиками та юридичною спільнотою зазвичай як декларація, програмний документ та загальний (абстрактний) орієнтир для системи законодавства. Відтак вимоги до конституційних норм як до діючого права взагалі не ставились. За великим рахунком, конституційні норми формувались у такий спосіб, щоб їх було неможливо і непотрібно практично застосовувати. Усе це обумовлює питання про конституційну ідентичність, яке починає наразі активно обговорюватися у контексті формування конституційної доктрини. З одного боку, Конституція покликана відображати найбільш вагомі, екзистенціальні, і в такому розумінні усталені риси існування та розвитку тієї чи іншої політичної нації. З іншого боку, потрібно бути сьогодні обережними у визначенні таких рис конституційної ідентичності з двох причин: перша – навряд чи на сьогодні можна стверджувати про остаточний конституційний дизайн української держави – нації, друга – напередодні набуття повноправного членства в ЄС неодмінно постає питання про пошук оптимального співвідношення європейських стандартів і національних цінностей. На думку автора, тут скоріше доцільно розглядати питання про конституціоналізацію усєї правової системи України, тобто забезпечити функціонування і законодавства, і судової системи на основі Конституції. Автор також акцентує, що Конституційний Суд України в усіх своїх рішеннях прагне до використання усталених підходів та стандартів діяльності європейських конституційних судів, провідною ідеєю яких є дотримання принципу верховенства права (правовладдя), демократичних засад діяльності державної влади.

• **Віктор Городовенко. Законодавче упущення (legislative omission) у практиці Конституційного Суду України. Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції : збірник матеріалів і тез II Маріупольського конституційного форуму (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.).** Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 75–78.

Автор зазначає, що законодавче упущення (legislative omission) натеper є популярною концепцією, яку використовують конституційні суди європейських країн у їх боротьбі з юридичними прогалинами (legal gap), що порушують Конституцію. Наголошується, що системні законодавчі упущення руйнують „правову безпеку“ в цілому. На думку автора, це явище не просто загрожує порушенню конституційних приписів, воно знецінює конституційний правопорядок в очах суспільства, оскільки підриває довіру людини до цих приписів через її невпевненість у їх дії та застосуванні щодо неї, нівелює довіру до законодавця, яка є першоджерелом усесвітньої захищеності прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави загалом за допомогою законів, які він ухвалює. Резюмуючи, автор стверджує, що оцінення Конституційним Судом України законодавчих упущень на конституційність, спрямоване на захист конституційних цінностей у всіх їх аспектах та корельоване зі сприйняттям у національній правовій системі тенденції посиленого захисту конституційних прав і свобод людини та непорушності конституційних імперативів, є важливою умовою забезпечення „конституційної“ та „правової“ безпеки.

• **Олександр Петришин. Конституційний Суд України в умовах воєнного стану і повоєнне відновлення України. Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції : збірник матеріалів і тез II Маріупольського конституційного форуму (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.).** Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 122–123.

Автор акцентує, що сьогодні Конституція України є документом установчої сили, що організовує певним чином політичне управління в державі, у цьому сенсі засновує державу, її інститути та їх взаємодію із громадянами. Він зазначає, що у низці рішень Конституційного Суду України окремо наголошено на такому установчому для держави значенні конституційних норм. У Конституції України 1996 р., за прикладом конституцій країн ЄС, міститься норма щодо прямої дії конституційних норм, яка передбачає, що вони безпосередньо регулюють відносини держави і людини, особливо коли йдеться про реалізацію конституційних норм. З іншого боку, конституцію сьогодні не можна розуміти лише як сукупність конкретних норм – правил, адже навіть у країнах писаної конституції вона може складатися із декількох „конституцій“ та преамбул до конституцій. У будь-якому випадку конституція прямо або імпліцитно охоплює цінності або загальні принципи права (залежно від термінології). Автор робить висновок щодо особливої важливості захисту конституцій і про необхідність та призначення конституційного контролю в демократичній державі, про конституційні суди, основною функцією яких є якраз захист конституції, які сьогодні обґрунтовано вважаються невід’ємним складником форми державного правління. Підкреслюється, що конституційні суди передусім діють як інституція, що покликана захищати не лише конкретні конституційні норми, а й конституційні цінності: суверенітет, територіальну цілісність, демократію, права людини, верховенство права.

• **Ольга Совгіря. Верховенство права в умовах війни: виклики для конституційного судочинства України. Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції : збірник матеріалів і тез II Маріупольського конституційного форуму (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.).** Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 140–146.

Авторка публікації, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор Ольга Совгіря зазначає, що Конституційний Суд України як орган державної влади впродовж майже 10 років відстоює ключові конституційні цінності в умовах збройної агресії, які є сутністю нашої держави і, власне, однією з ідей, за яку ми боремося в цій війні. Вона акцентує увагу на організаційних змінах у діяльності Конституційного Суду України після 24 лютого 2022 р., а також висвітленні його ключових юридичних позицій, пов’язаних із повномасштабною війною: як до, так і після повномасштабного вторгнення росії в Україну. У висновках наголошується, що Конституційний Суд України прагне показати, чому важливе конституційне судочинство навіть під час війни. Конституційний Суд України оперативно перелаштував свою діяльність у зв’язку із запровадженням в Україні воєнного стану: це стосується як розгляду справ переважно в порядку письмових проваджень, так і тенденції відтермінування втрати чинності визначених неконституційними положень правових актів. Важливою особливістю реалізації принципу верховенства права в умовах війни, підкреслює авторка, став посилений соціальний захист військовослужбовців, які своєю мужньою боротьбою здійснюють захист Української держави та Українського народу.

• **Віктор Городовенко. Соціальний захист людини в умовах воєнного стану: підходи Конституційного Суду України. Соціальні права. Виклики воєнного часу** : збірник тез доповідей Шостої Міжнародної науково-практичної конференції „Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики“ (м. Київ, 6 липня 2023 р.) / Верховний Суд [та ін.]. Харків : Право, 2023. С. 147–150.

Автор зазначає, що рішення Конституційного Суду України, ухвалені в умовах воєнного стану в Україні, зокрема Рішення від 23 грудня 2022 р. № 3-р/2022 (щодо гарантій соціального захисту державних службовців), свідчать, що введення в Україні воєнного стану не змінило підходів Суду до соціального захисту людини; як і раніше, конституційні соціальні права не можуть бути надмірно обмежені чи зазнавати дискримінації, має бути забезпечено баланс між загальними інтересами та зазначеними правами, має залишатися непорушеною сутність цих прав. Водночас Конституційний Суд України розвиває ці підходи, зокрема щодо обов'язку держави забезпечити посиленій соціальний захист та соціальні гарантії високого рівня для захисників та захисниць України, як власне задля захисту їхніх соціальних прав, так і підтримки обороноздатності держави; щодо гарантованості мінімального соціального захисту людини в аспекті непорушності її людської гідності та сутності конституційних соціальних прав. Наголошується, що Конституційний Суд України навіть в умовах воєнного стану в Україні активно й послідовно дотримується у своїй практиці верховенства права (правовладдя) та демократично-соціального вектора розвитку держави.

• **Оксана Грищук. Людська гідність як джерело соціальних прав: розвиток юридичних позицій Конституційного Суду України в умовах воєнного часу. Соціальні права. Виклики воєнного часу** : збірник тез доповідей Шостої Міжнародної науково-практичної „Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики“ (м. Київ, 6 липня 2023 р.) / Верховний Суд [та ін.]. Харків : Право, 2023. С. 151–156.

Авторка публікації, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор Оксана Грищук зазначає, що юрисдикційна практика КСУ є яскравим свідченням забезпечення людської гідності у процесі гарантування прав і свобод людини, у тому числі в умовах воєнного часу. При цьому можна виокремити певну групу справ КСУ, що представляють „соціально-економічний блок людських прав“, „через які насамперед утілюється конституційна цінність гарантування гідних умов життя для кожної людини“ (Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 р. № 5-р(II)/2022), задекларованих преамбулою Конституції України. Закономірно, що такі справи розглядаються КСУ в контексті загальної концепції соціальної держави, у якій людська гідність є „стрижнем формування соціальної політики, яка має здійснюватися задля забезпечення людини від бідності та гарантування їй у зв'язку з цим базового соціального захисту, мінімальним стандартом якого є прожитковий мінімум, що має реально забезпечувати людині достатній і гідний рівень життя“ (Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 р. № 3-р(II)/2023), а також з огляду на умови воєнного часу. Прикладом цього можуть слугувати рішення КСУ про посиленій соціальний захист військовослужбовців, про соціальні гарантії державним службовцям та про соціальні стандарти пенсійного забезпечення. Підкреслюється, що подальший розвиток юридичних позицій КСУ щодо питань пенсійного забезпечення в умовах воєнного часу пов'язано з утвердженням соціально гарантованого життя Людини як істинного „скарбу Природи“, її безпечного економічного середовища. Резюмується, що

КСУ займає активну позицію в питаннях збереження цінності людської гідності та її соціально-економічного забезпечення в умовах воєнних викликів сьогодення.

• **Оксана Грищук. Принципи правовладдя у юридичних позиціях Конституційного Суду України. Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції** : збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.) / Конституційний Суд України. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 49–52.

Одним зі шляхів реалізації принципу верховенства права (правовладдя), зазначає авторка, стала юрисдикційна практика Конституційного Суду України, в межах якої напрацьовано низку юридичних позицій, що втілюють і розвивають зміст означеного принципу. Конституційно-правова еволюція принципу „правовладдя“ свідчить про поступовий перехід від інтегрального до поелементного підходу в його розумінні, що реалізується через визначення основних складників верховенства права і простежується у низці рішень, які аналізує авторка. Наголошується також, що взаємозв'язок принципів „верховенства права“ і „людських прав“ реалізується лише в умовах „правдивої демократії“, яка замикає триаду принципів європейської правової культури. Авторка обґрунтовує, що правовладдя як принцип права має в юридичних позиціях Конституційного Суду України власне, самостійне конституційно-правове обґрунтування та спільне, зумовлене органічною єдністю з іншими ціннісними параметрами сучасної правової думки.

• **Олег Первомайський. Місія та роль Конституційного Суду України у механізмі захисту людських прав. Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції** : збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.) / Конституційний Суд України. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 114–116.

При визначенні місії та ролі Конституційного Суду України у механізмі захисту людських прав, вказує автор, просте перерахування завдань та повноважень національного органу конституційного контролю без вказівки на сутність і зміст цих явищ є малопродуктивним. На його думку, у спробі визначення місії конституційних судів в умовах демократій, що розвиваються, слід виходити не лише з відомої аксіоми стосовного того, що національні органи конституційного контролю є охоронцями конституцій і конституційного ладу в межах своїх держав та суб'єктами розв'язання конституційних конфліктів між найвищими органами публічної влади, а також із того засновку, що національні конституційні суди мають іншу не менш важливу місію та роль – захист людських прав. Правник наголошує, що у дискусії щодо місії та ролі Конституційного Суду України у механізмі захисту людських прав слід виходити з того, що їх визначення має бути здійснено не лише на підставі приписів розділу XII „Конституційний Суд України“ Основного Закону України, а з урахуванням присутнього зв'язку норм цього розділу Конституції України з усіма її приписами, насамперед тими, що вносять засади конституційного ладу та визначають конституційні права і свободи. Пропонуючи продовження дискусії щодо можливих розумних змін в організації роботи Конституційного Суду України, автор зазначає, що складовими таких змін можуть бути: посилення ролі сенатів Конституційного Суду України в розгляді конституційних скарг, більш активна участь Великої палати Конституційного Суду України у розгляді конституційних скарг, забезпечення додержання строків ухвалення рішень у конституційних провадженнях, що були розпочаті за конституційними скаргами, зміна в графіку роботи

органів Конституційного Суду України з метою надання більшого часу для засідань сенатів Конституційного Суду України.

• **Олександр Петришин. Тлумачення конституційних норм у реалізації принципу верховенства права (правовладдя). Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції: збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.) / Конституційний Суд України. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 117–119.**

Автор зазначає, що у Конституційному Суді України неодноразово порушували питання про статус офіційного тлумачення як його функції, адже поза межами діяльності з тлумачення норм права здійснення повноважень Конституційного Суду України є неможливим. Підкреслюється, що відповідно до першого Закону України „Про Конституційний Суд України“ (1992 рік) у Конституційного Суду України не було окремого повноваження щодо тлумачення норм Конституції і законодавства України, тобто тлумачення вкладалось у виконання всіх функцій Суду. Проте в Законі України „Про Конституційний Суд України“ 1996 року з'являється окреме повноваження – офіційне тлумачення Конституції та законів України, тобто склалася ситуація, коли парламент ухвалює закони, але не має можливості їх тлумачити. У Законі України „Про Конституційний Суд України“ 2017 року такого типу повноваження звужено до офіційного тлумачення Конституції України. У цьому контексті автор виокремлює дві проблеми: 1) якою мірою абстрактне тлумачення Конституції України сприяє утвердженню принципу верховенства права (правовладдя); 2) на скільки обґрунтованим є для утвердження цього принципу надання абстрактному тлумаченню значення офіційного, тобто загальнообов'язкового. Щодо офіційності абстрактного тлумачення, вказує автор, наголос робиться на його однозначності розуміння (єдино правильному) та загальнообов'язковому застосуванню з опорою на використання примусових заходів. Невипадково стосовно Конституційного Суду України йдеться саме про „офіційне тлумачення“, на відміну від повноважень інших судів, які мають повноваження щодо абстрактного тлумачення Конституції України. Йдеться, по суті, про надання певних параметрів законодавчій діяльності парламенту і певною мірою втручання в законодавчу діяльність, фактично – про так звану „третю палату парламенту“. Проте принциповим є положення про те, що Конституційний Суд України не наділений правотворчою функцією. У цих випадках, на думку автора, Конституційний Суд України має відмовлятися від тлумачення на заміну певних законодавчих рішень.

• **Ольга Совгіря. Демократія як ключова європейська цінність: загальна характеристика юридичних позицій Конституційного Суду України. Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції: збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.) / Конституційний Суд України. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 124–125.**

Авторка публікації аналізує принцип демократії, до якого звертається Конституційний Суд України, обґрунтовуючи свої рішення. Вказується, що посилення на принцип демократії зустрічається у рішеннях у справах щодо виборів, гарантій соціального захисту державних службовців, непорушності права власності, статусу політичних партій, питань місцевого самоврядування, оподаткування тощо. Авторка наголошує, що у своїх рішеннях Конституційний Суд України виокремлює поняття „правдива демократія“ як складник триади принципів спільної спадщини європейських народів.

Конституційний Суд України також неодноразово розглядав питання народовладдя та форм безпосередньої демократії, завдяки чому сформулював низку відповідних юридичних позицій. Підсумовуючи огляд юридичних позицій Конституційного Суду України щодо принципу демократії, авторка вказує, що демократія є однією з ключових європейських цінностей, а її втілення на практиці в мінливих умовах сьогодення потребує постійного інтелектуального пошуку розв'язання насущних проблем.

• **Галина Юрковська. Роль доктрини Леоніда Юзькова у становленні українського конституціоналізму. Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрН України, першого Голови Конституційного Суду України Л. П. Юзькова (м. Хмельницький, 31 березня 2023 р.). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права ім. Л. Юзькова, 2023. С. 591–594.**

Авторка наголошує, що серед головних проблем українського конституціоналізму особливу увагу Леонід Юзьков приділяв питанню охорони (захисту) Конституції, яку, на його думку, мав здійснювати Конституційний Суд України як орган, до прерогативи якого були б віднесені питання відповідності Конституції законів та інших нормативних актів. Істотна роль Конституційного Суду України в розбудові української правової держави мала бути реалізована через виконання триєдиного завдання: утвердження верховенства права, забезпечення конституційної законності та формування правової культури. Правниці резюмує, що наукові ідеї та бачення Леоніда Юзькова щодо пріоритету загальнолюдських цінностей, концепції незалежної, демократичної, правової держави, гарантії забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина знайшли своє відображення в Основному Законі України, що стало основою подальшого розвитку вітчизняного конституціоналізму.

IV.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

IV. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

4.1. Секретаріат Конституційного Суду України

Відповідно до частини першої статті 44 Закону України „Про Конституційний Суд України“ (далі – Закон) Секретаріат Суду здійснює організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Суду.

Станом на 31 грудня 2023 року загальна штатна чисельність Конституційного Суду України становила 273 штатні одиниці, з них 18 суддів, 54 працівників патронатних служб, 191 державний службовець, 10 працівників, які виконують функції з обслуговування.

Фактична чисельність Конституційного Суду України на 31 грудня 2023 року становила 245 осіб, з них 13 суддів, 41 працівник патронатних служб, 182 державні службовці, 9 працівників, які виконують функції з обслуговування.

Серед працівників Секретаріату:

- у віці до 35 років – 8 державних службовців;
- у віці від 36 до 60 років – 135 державних службовців;
- у віці старше 60 років – 17 державних службовців;
- науковий ступінь кандидата наук мають 18 державних службовців та 11 працівників патронатних служб;
- науковий ступінь доктора юридичних наук – 3 державні службовці та 1 працівник патронатної служби;
- державні нагороди мають 16 державних службовців та 1 працівник патронатної служби;
- почесні звання мають 16 державних службовців та 3 працівники патронатних служб;
- базову вищу освіту – 6 державних службовців;
- вищу освіту – 174 державні службовці (у тому числі 82 магістри), 39 працівників патронатних служб (у тому числі 22 магістри);
- вищу юридичну освіту – 112 державних службовців, 37 працівників патронатних служб;
- закінчили Національну академію державного управління при Президенті України 30 державних службовців, 3 працівники патронатних служб.

У Секретаріаті на виконання пункту 3 постанови Кабінету Міністрів України „Про підготовку до запровадження умов оплати праці державних службовців на основі класифікації посад у 2024 році“ від 23 жовтня 2023 року № 1109 та відповідно до Каталогу типових посад державної служби і критеріїв віднесення до таких посад, а також Алгоритму проведення класифікації посад державної служби в умовах воєнного стану проведено класифікацію посад державної служби Секретаріату.

Усі посади державної служби Секретаріату було класифіковано відповідно до Каталогу типових посад державної служби і критеріїв віднесення до таких посад, а також Алгоритму проведення класифікації посад державної служби в умовах воєнного стану.

У сфері аналітичного забезпечення діяльності Суду Секретаріат забезпечував попереднє перевіряння конституційних скарг, юридичний аналіз конституційних подань, конституційних звернень та конституційних скарг, що надійшли до Суду, а також готував інші інформаційно-аналітичні матеріали.

Попереднє перевіряння конституційних скарг

Відповідно до приписів статті 44 Закону *Секретаріат здійснює попереднє перевіряння всіх форм звернень, що надійшли до Суду. У разі якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам цього закону, керівник Секретаріату повертає її суб'єктові права на конституційну скаргу* (частина третя статті 57 Закону).

Попереднє перевіряння звернень до Суду здійснює Секретаріат згідно із вимогами § 39 Регламенту Суду, зокрема: *конституційні скарги за формою і змістом повинні відповідати вимогам, встановленим статтями 55, 56, частиною першою статті 74 Закону, та вважаються прийнятними за умов, визначених статтею 77 Закону (пункт 4). Секретаріат перевіряє конституційні скарги на відповідність за формою вимогам Закону впродовж одного робочого дня з дати їх реєстрації (пункт 8).*

Відповідно до приписів § 40 Регламенту *керівник Секретаріату повертає конституційну скаргу суб'єктові права на конституційну скаргу, якщо:*

- 1) конституційна скарга за формою не відповідає вимогам Закону;
- 2) конституційна скарга щодо справи, остаточне судове рішення в якій набрало законної сили раніше 30 вересня 2016 року.

Конституційні скарги, які за формою не відповідають вимогам Закону, керівник Секретаріату повертає суб'єктам права на конституційну скаргу, їх між суддями Суду не розподіляють (абзац другий пункту 2 § 41 Регламенту).

Такий механізм законодавчого врегулювання порушених питань та наявні підходи до попереднього перевіряння конституційних скарг не стільки допомагають уникнути переважанню Суду скаргами, які не відповідають за формою вимогам Закону, як надають можливість суб'єктам права на конституційну скаргу усунути формальні недоліки клопотання та привести його у відповідність до вимог Закону, що є необхідною умовою для подальшого розгляду конституційної скарги.

Окремо слід зазначити, що у Суді розроблено та розміщено на офіційному вебсайті у підрозділі „Конституційна скарга“ розділу „До відома громадян“ формуляр конституційної скарги, який має рекомендаційний характер. Суб'єкти права на конституційну скаргу не обмежені у праві доповнювати, розширювати чи видозмінювати його на власний розсуд або звернутися до Суду в довільній формі, проте повинні дотримати вимог, установлених Законом.

Також Суд допускає надсилання конституційної скарги засобами електронного зв'язку на офіційну адресу електронної пошти Суду, підписаною у спосіб накладення електронного цифрового підпису. У такому випадку до конституційної скарги має бути додано остаточне судове рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу, яке він отримав від суду у системі судоустрою України в електронній формі із застосуванням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи за допомогою її підсистеми „Електронний суд“, з електронними цифровими підписами суддів, які ухвалили це рішення.

Статистичні дані щодо отриманих та опрацьованих конституційних скарг протягом 2023 року

За період із **1 січня до 31 грудня 2023 року** до Суду надійшло **412** конституційних скарг, щодо яких Секретаріат здійснив попереднє перевіряння на відповідність за формою вимогам Закону. Усього Секретаріат опрацював **53 743** сторінки матеріалів поданих конституційних скарг.

Із **412** конституційних скарг, що надійшли до Суду протягом звітного періоду 2023 року, **222 (53,88 %)** за формою відповідали вимогам Закону та були розподілені між суддями Суду відповідно до Закону та у порядку, встановленому Регламентом Суду, а **190 (46,12 %)** були повернуті суб'єктам права на конституційну скаргу як такі, що за формою не відповідали вимогам Закону (з відповідними роз'ясненнями із зазначенням, з-поміж іншого, щодо можливості повторного звернення з дотриманням вимог Закону).

Варто зазначити, що у 2023 році надійшло більше конституційних скарг порівняно з аналогічним періодом у 2022 році. За період із **1 січня до 31 грудня 2022 року** до Суду надійшло **248** конституційних скарг, щодо яких Секретаріат здійснив попереднє перевіряння на відповідність за формою вимогам Закону. З цих **248** конституційних скарг **106 (43 %)** за формою відповідали вимогам Закону, а **140 (57 %)** було повернуто авторам клопотань.

У 2023 році суб'єкти права на конституційну скаргу подали повторно до Суду **92** конституційні скарги. Із цих скарг **61** – за формою відповідали вимогам Закону та були розподілені між суддями Суду; за **12** – відкрито конституційне провадження, з них за **2** конституційними скаргами, що надійшли до Суду у 2023 році: Менчинського Сергія Віталійовича (від 13 березня 2023 року вх. № 18/99) та Лужинецького Анатолія Олександровича (від 21 квітня 2023 року вх. № 18/145), ухвалено рішення¹.

У 2023 році Суд ухвалив **12** рішень, з яких **4** рішення за **5** конституційними скаргами, що надійшли до Суду у 2023 році: Ван Колка Фредеріка Йоганнеса (від 22 лютого 2023 року вх. № 18/66), Петричука Олександра Анатолійовича (від 7 березня 2023 року вх. № 18/80), Остапенко Мар'яни Василівни (від 5 квітня 2023 року вх. № 18/131), Лужинецького Анатолія Олександровича (від 21 квітня 2023 року вх. № 18/145), Якіменка Володимира Петровича (від 8 червня 2023 року вх. № 18/188).

Аналіз конституційних скарг, які надійшли до Суду протягом **2023** року, дає можливість визначити типові помилки, які допускають автори клопотань під час оформлення та подання скарг.

Так, зі **190** клопотань, що були повернуті заявникам у зв'язку з невідповідністю за формою вимогам Закону:

– у **95** не дотримано вимог частини першої статті 55 Закону (порушено питання, які не можуть бути предметом конституційної скарги, зокрема: оскарження рішень судів у системі судової структури України та незгода з

ними, скарги на дії державних органів та їх посадових осіб, відповідність приписам Основного Закону України підзаконних актів, положень законодавчих актів, які в остаточному судовому рішенні у справі особи не застосовувались, тощо);

– у **30** не дотримано вимог пункту 1 частини другої статті 55 Закону (не зазначено прізвища, ім'я, по батькові особи та/або адреси зареєстрованого місця проживання особи; у разі звернення юридичних осіб до Суду – повної їх назви та/або місцезнаходження такої юридичної особи);

– у **2** не дотримано вимог пункту 2 частини другої статті 55 Закону (зазначаючи в конституційній скаргі про необхідність участі в його справі представника, суб'єкт права на конституційну скаргу не навів відомостей про таку особу);

– у **103** не дотримано вимог пункту 3 частини другої статті 55 Закону (не наведено короткого викладу остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України, зокрема і у випадках, коли заявники порушували питання, які не можуть бути предметом конституційної скарги);

– у **65** не дотримано вимог пункту 4 частини другої статті 55 Закону (відсутній опис перебігу розгляду відповідної справи в судах);

– у **117** не дотримано вимог пункту 5 частини другої статті 55 Закону (не визначено предмета перевірки на конституційність, тобто не зазначено конкретних положень закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та/або конкретних положень Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України, зокрема у випадках, коли заявники порушували питання, які не можуть бути предметом конституційної скарги);

– у **82** не дотримано вимог пункту 6 частини другої статті 55 Закону (відсутні будь-які аргументи саме щодо неконституційності закону України (його окремих положень) та/або не зазначено гарантоване Конституцією України право людини, яке зазнало порушення внаслідок застосування оспорюваних положень закону; зокрема і у випадках, коли заявники порушили питання, які не можуть бути предметом конституційної скарги);

– у **126** не дотримано вимог пунктів 7 та 8 частини другої статті 55 Закону (не зазначено відомостей про документи і матеріали, на які посилалися особи, не надано їхніх копій, а також не наведено їх у переліку доданих документів і матеріалів);

– у **84** не дотримано вимог абзацу десятого частини другої статті 55 Закону (копія остаточного судового рішення у справі особи не засвідчена в установленому Законом порядку судом, що його ухвалив);

– у **15** не дотримано вимог частини другої статті 56 Закону (конституційна скарга не підписана особою взагалі, підписана її представником тощо);

¹ Рішення Конституційного Суду України від 6 вересня 2023 року № 6-р(П)/2023 у справі за конституційною скаргою Ван Колка Фредеріка Йоганнеса щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу другого частини шостої статті 481 Митного кодексу України; Рішення Конституційного Суду України від 13 вересня 2023 року № 8-р(П)/2023 у справі за конституційними скаргами Стариченка Миколи Петровича, Гарлики Сергія Сергійовича, Петричука Олександра Анатолійовича, Остапенко Мар'яни Василівни та Менчинського Сергія Віталійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу третього пункту 3 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113-IX (щодо винагороди прокурора як гарантії його незалежності); Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023 у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах); Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2023 року № 11-р(П)/2023 у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі).

– у **6** не дотримано вимог частини третьої статті 56 Закону (до конституційних скарг юридичних осіб не долучено їх установчі документи та/або акти про призначення (обрання) на посаду уповноважених осіб, які підписали відповідні конституційні скарги);

– у **8** не дотримано вимог частини першої статті 74 Закону (конституційні скарги подано не державною мовою);

– **3** скарги подано щодо справ, остаточне судове рішення в яких набрало законної сили раніше 30 вересня 2016 року.

Зі змісту поданих до Суду протягом 2023 року **412** конституційних скарг вбачається, що в них порушували такі питання:

– у **302** – щодо відповідності Конституції України (конституційності) законодавчих актів України, які застосовані в остаточному судовому рішенні у справі авторів клопотань;

– у **29** – щодо відповідності Конституції України (конституційності) законодавчих актів України, які не застосовані в остаточному судовому рішенні;

– у **29** – щодо оскарження судових рішень у справі (перевіряння їх на відповідність Конституції України та законам України, правильності застосування судами положень законодавчих актів України);

– у **9** – щодо оскарження підзаконних актів органів державної влади (актів Кабінету Міністрів України, указів Президента України тощо);

– у **62** – щодо оскарження дій органів державної влади та інші питання, які не належать до повноважень Суду.

Аналіз конституційних скарг щодо питань, які порушували заявники

Із аналізу опрацьованих конституційних скарг Секретаріатом вбачається, що суб'єкти права на конституційну скаргу найчастіше оспорювали такі законодавчі акти:

– Цивільний процесуальний кодекс України – **59** конституційних скарг;

– Кримінальний процесуальний кодекс України – **47** конституційних скарг;

– Кодекс адміністративного судочинства України – **45** конституційних скарг;

– Цивільний кодекс України – **17** конституційних скарг;

– Кримінальний кодекс України – **12** конституційних скарг;

– Господарський процесуальний кодекс України – **10** конституційних скарг;

– Кодекс України про адміністративні правопорушення – **10** конституційних скарг;

– Кодекс законів про працю України – **9** конституційних скарг;

– Господарський кодекс України – **4** конституційні скарги;

– Митний кодекс України – **3** конституційні скарги;

– Земельний кодекс України – **3** конституційні скарги;

– Житловий кодекс України – **3** конституційні скарги;

– Кримінально-виконавчий кодекс України – **3** конституційні скарги;

– Бюджетний кодекс України – **2** конституційні скарги;

– Сімейний кодекс України – **1** конституційна скарга;

– Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113-IX – **19** конституційних скарг;

– Закон України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8

липня 2011 року № 3668-VI (далі – Закон № 3668) – **17** конституційних скарг;

– Закон України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII – **10** конституційних скарг;

– закони України про Державний бюджет України на 2015, 2016, 2021, 2022, 2023, 2024 роки – **9** конституційних скарг;

– Закон України „Про державну службу“ від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, у тому числі цей закон у редакції Закону України „Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи“ від 14 січня 2020 року № 440-IX – **8** конституційних скарг;

– Закон України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796-XII (далі – Закон № 796), Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» від 29 червня 2021 року № 1584-IX (далі – Закон № 1584), а також Закон № 796 у редакції законів України № 1584, № 3668 – **8** конституційних скарг;

– Закон України „Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей“ від 20 грудня 1991 року № 2011-XII – **7** конституційних скарг;

– Закон України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058-IV – **7** конституційних скарг;

– Закон України „Про судоустрій і статус суддів“ від 2 червня 2016 року № 1402-VIII – **6** конституційних скарг;

– Закон України „Про судовий збір“ від 8 липня 2011 року № 3674-VI – **4** конституційні скарги;

– Закон України „Про виконавче провадження“ від 2 червня 2016 року № 1404-VIII – **4** конституційні скарги;

– Закон України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року № 2136-VIII – **4** конституційні скарги;

– Закон України „Про валюту і валютні операції“ від 21 червня 2018 року № 2473-VIII – **4** конституційні скарги;

– Закон України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту“ від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII – **4** конституційні скарги;

– Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій“ від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII – **4** конституційні скарги;

– Закон України „Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів“ від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII – **3** конституційні скарги;

– Закон України „Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус“ від 20 листопада 2012 року № 5492-VI – **3** конституційні скарги;

– Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин“ від 1 липня 2022 року № 2352-IX – **3** конституційні скарги;

– Закон України „Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист“ від 24 березня 1998 року № 203/98-ВР – **2** конституційні скарги;

– Закон України „Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин“ від 28 грудня 2014 року № 79-VIII – **2** конституційні скарги;

– Закон України „Про житлово-комунальні послуги“ від 9 листопада 2017 року № 2189-VIII – **2** конституційні скарги;

– Закон України „Про санкції“ від 14 серпня 2014 року № 1644-VII – **2** конституційні скарги;

– Закон України „Про адвокатуру та адвокатську діяльність“ від 5 липня 2012 року № 5076-VI – **2** конституційні скарги;

– Закон України „Про Вищу раду правосуддя“ від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII – 2 конституційні скарги;

– Закон України „Про автомобільний транспорт“ від 5 квітня 2001 року № 2344-III – 2 конституційні скарги.

Заявники найчастіше порушували питання щодо перевіряння на відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) у таких галузях:

- цивільне процесуальне право – 59 конституційних скарг;
- право соціального забезпечення (нарахування, перерахунок пенсій/соціальні виплати) – 48 конституційних скарг;
- кримінальне процесуальне право – 47 конституційних скарг;
- адміністративне судочинство – 43 конституційні скарги;
- трудове право – 41 конституційна скарга;
- цивільне право – 18 конституційних скарг;
- кримінальне право – 13 конституційних скарг;
- адміністративне право – 10 конституційних скарг;
- господарське процесуальне право – 10 конституційних скарг;
- фінансове право (державний бюджет України, податки тощо) – 10 конституційних скарг;
- господарське право – 6 конституційних скарг;
- земельне право – 3 конституційні скарги;
- кримінально-виконавче право – 3 конституційні скарги;
- сімейне право – 2 конституційні скарги.

У 149 конституційних скаргах заявники порушували питання щодо перевіряння на відповідність Конституції України (конституційність) положень законодавчих актів, які не належать до зазначених галузей права, та з інших питань (оскарження судових рішень у справі, оскарження підзаконних актів органів державної влади, оскарження дій органів державної влади тощо).

Таким чином, найчастіше у конституційних скаргах порушували питання щодо права на оскарження в апеляційному та касаційному порядку судових рішень (відсутності можливості оскарження; підстав допуску справ до розгляду, порядку такого розгляду, гарантування права на судовий захист у малозначних справах тощо); звільнення прокурорів у процесі реформування органів прокуратури; встановлення та перерахунку виплат (пенсій, компенсацій тощо) різним категоріям осіб.

Підготування інформаційно-аналітичних матеріалів із питань конституційного провадження

Також у сфері аналітичного забезпечення діяльності Суду Секретаріат у 2023 році підготував:

- попередніх висновків на конституційні скарги – 222;
- попередніх висновків на конституційні подання, конституційні звернення – 4;
- висновків на конституційні скарги – 28;
- висновків на конституційні подання та конституційні звернення – 9;
- інших матеріалів інформаційно-аналітичного характеру – 93.

Під час підготування попередніх висновків до конституційних скарг, конституційних подань та конституційного звернення опрацьовано 22 437 сторінок матеріалів.

Головним викликом для організації належної роботи Секретаріату та його структурних підрозділів у 2023 році стали суттєві ресурсні обмеження та скорочення фінансування Суду внаслідок продовження збройної агресії російської федерації проти України

та потреби концентрації державних фінансових ресурсів на оборонні цілі.

Державним бюджетом України на 2023 рік фінансування Конституційного Суду України передбачено в загальній сумі 270 688,6 тис. грн, що на 65 641,6 тис. грн менше розрахункової потреби. Бюджетні обмеження поширилися на поточні видатки Суду практично по всіх кодах бюджетної класифікації: від заробітної плати з нарахуваннями до видатків на оплату комунальних послуг. З огляду на це в Секретаріаті Конституційного Суду України та Автобазі Суду відбулися структурні зміни та скорочення 40 штатних посад, а також запроваджено режим максимальної економії наявних матеріальних ресурсів.

У таких умовах головні управлінські зусилля спрямовували на організацію раціонального розподілу навантаження на працівників з урахуванням реальних можливостей підрозділів, взаємозамінності спеціалістів та оптимального використання матеріально-технічних засобів.

Незважаючи на зазначені складні обставини, структурні підрозділи Секретаріату забезпечили і продовжують забезпечувати повний цикл матеріально-технічного та інформаційно-технологічного супроводу підготовки і проведення засідань та пленарних засідань Великої палати, засідань та спеціальних пленарних засідань Конституційного Суду України, засідань та пленарних засідань Першого та Другого сенатів Конституційного Суду України, а також засідань шести колегій суддів Суду та п'яти постійних комісій (підтримання у функціональному стані відповідних приміщень та обладнання, тиражування матеріалів, роботу стенографічного комплексу та апаратних комплексів для засідань, здійснення та розміщення відеозаписів відкритих засідань на офіційному вебсайті Суду тощо), здійснення заходів з упровадження в Суді сучасних систем технічного захисту інформації, телекомунікацій, охоронної та пожежної безпеки, забезпечення Суду засобами зв'язку та іншою необхідною оргтехнікою.

Також здійснено програмно-технічний супровід функціонування офіційного вебсайту Суду. Від початку року офіційний вебсайт Суду відвідали понад 400 тисяч користувачів. Відвідування за добу робочого тижня становить у середньому до 1,1 тисяч користувачів.

На платформі ZOOM організовано проведення понад 70 відеоконференцій, вебконференцій та інших дистанційних заходів.

Розроблено та впроваджено план заходів із енергозбереження із забезпеченням зменшення витрат на оплату комунальних послуг. Протягом 2023 року завдяки дієвим заходам щодо ефективного та раціонального використання державних коштів зменшено витрату на комунальні послуги та енергоносії, зокрема зменшено 9,4 тис. кВт/год електричної енергії на суму 48,3 тис. грн.

В умовах воєнного стану роботу підрозділів Секретаріату насамперед спрямовано на забезпечення необхідних матеріально-технічних умов безпеки суддів і працівників Секретаріату Суду, а також на забезпечення життєдіяльності як самої будівлі, так і інженерних мереж і систем для нормальної роботи Суду з урахуванням обмежень і загроз пошкодження інфраструктури Києва.

У Секретаріаті Суду розроблено та затверджено План заходів у разі відсутності (суттєвих перебоїв чи обмежень) електропостачання, водопостачання, теплопостачання, засобів зв'язку (блекаут).

4.2. Науково-консультативна рада Конституційного Суду України

Відповідно до положень статті 41 Закону України „Про Конституційний Суд України“ основна мета діяльності Науково-консультативної ради – це підготовка наукових висновків із питань діяльності Конституційного Суду України, що потребують наукового забезпечення.

Протягом року постійно відбувалась наукова взаємодія суддів Конституційного Суду України з членами Науково-консультативної ради, консультації та їх участь у спільних проєктах, семінарах, конференціях тощо.

Вперше за п'ять років роботи кількість запитів суддів-доповідачів до членів Ради та відповідей становить майже 100 %. Так, у 2023 році було надіслано суддями-доповідачами 87 запитів (з урахуванням запитів до тих справ, які є перехідними від минулого року до теперішнього) та отримано 80 наукових висновків членів Ради. За весь період діяльності Ради на кінець 2023 року всього надіслано 353 запити, отримано 300 наукових

висновків саме від членів Науково-консультативної ради. Члени Ради активно долучаються до наукової дискусії з питань формування доктрини Конституційного Суду України.

До п'ятого засідання Науково-консультативної ради, яке відбулося 22 листопада 2023 року, Суд вніс зміни до Положення про Науково-консультативну раду Конституційного Суду України, які розширили повноваження щодо формування складу Ради; збільшили кількість підстав для припинення членства у Раді, що були продиктовані життєвими та іншими обставинами; а також розширили редакцію Положення, заклавши механізм утворення робочих органів Ради, а саме за ініціативою кого утворюють робочі органи Ради, з якою метою та термін роботи робочого органу Ради.

Проведено фахову дискусію „Європейська інтеграція та національна ідентичність: особливості конституційного правосуддя“, яка містила цікаві доповіді членів Ради.

4.3. Бібліотека Конституційного Суду України

Бібліотека Конституційного Суду України (далі – Бібліотека) утворена відповідно до Закону України „Про Конституційний Суд України“ для забезпечення Конституційного Суду України науковою та іншою спеціальною літературою та є спеціальною бібліотекою.

Головним завданням Бібліотеки є забезпечення інформаційно-аналітичних, науково-дослідних, освітніх потреб суддів та працівників Секретаріату Конституційного Суду України з метою підвищення якості судочинства.

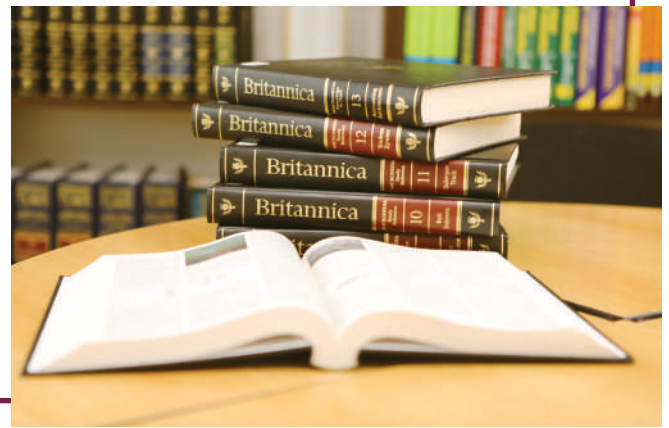
У своїй діяльності Бібліотека керується Конституцією України, Законом України „Про Конституційний Суд України“, „Про бібліотеки і бібліотечну справу“, іншими нормативними актами, Регламентом Конституційного Суду України, Положенням про Секретаріат Конституційного Суду України, актами Суду, розпорядженнями Голови Суду та керівника Секретаріату Суду, Правилами роботи з фондом та інформаційними ресурсами Бібліотеки.

Бібліотечний фонд складається з широкого вибору документів з усіх галузей юридичних знань: конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного, кримінального, кримінально-процесуального права, а також з історії, філософії, соціології, політології, економіки.

Сучасний стан розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів у Бібліотеці Суду характеризується поєднанням традиційних форм обслуговування та застосування можливостей автоматизованої інформаційно-пошукової системи „ІРБІС“, на базі якої функціонує електронний каталог, що забезпечує багатобачний пошук документів бібліотечного фонду. На сьогодні доступ до електронного каталогу став можливий у локальній мережі Конституційного Суду України.

У Бібліотеці Суду представлено необхідну юридичну літературу, енциклопедії, довідники, словники наукового, науково-популярного та прикладного характеру.

Найбільш популярними є енциклопедії. Серед універсальних багатогалузевих енциклопедичних видань найбільш всеохоплюючими є: „Правова доктрина України“ в 4 томах, подарована Національною акаде-

мією правових наук України, „Енциклопедія історії України“, „Велика українська юридична енциклопедія“ в 20 томах, „Юридична енциклопедія“ в 6 томах, „Шевченківська енциклопедія“ в 6 томах, „Україна: антологія пам'яток державотворення“ у 10 томах, „Енциклопедія сучасної України“ у 20 томах; видання словників епохи „Розстріляного Відродження“ 20-х і 30-х рр. ХХ ст.: М. Дорошенко „Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія“, А. Ніковський „Українсько-російський словник“, „Словник української мови“ у 3 томах, упорядник Б. Грінченко, С. Смеречинський „Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою)“ тощо.

Серед великої кількості різних типів лінгвістичних словників популярними у користуванні є: „Словник української мови“ в 20 томах, „Словник української мови“ в 4 томах Бориса Грінченка, надруковані з видань 1907–1909 років фотоспособом, „Великий тлумачний словник української мови“, „Словник скорочень в українській мові“, „Словник іншомовних слів“ тощо.

До уваги користувачів запропоновано наукові видання, навчально-методичні матеріали, автореферати дисертацій, а також нові нормативні акти та наукові статті, опубліковані на сторінках вітчизняних і зарубіжних періодичних видань.

4.4. Фінансове забезпечення Конституційного Суду України

Відповідно до статті 148¹ Конституції України держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності Конституційного Суду України. У Державному бюджеті України окремо визначають видатки на діяльність Конституційного Суду України з урахуванням пропозицій його Голови.

Ситуація із фінансовим забезпеченням діяльності Конституційного Суду України щороку ускладнюється. Показовою є питома вага бюджетних призначень, затверджених Конституційному Суду України, у загальному обсязі видатків загального фонду Державного бюджету України. У 2023 році ця частка є найменшою за десятиріччя (зокрема, якщо у 2014 році такий показник становив 0,0158 %, у 2017 році – 0,0226 %, у 2020 році – 0,0276 %, то у 2023 році – 0,0087 %).

На рис. 1 зображено динаміку надходження і використання Конституційним Судом України коштів Державного бюджету України у 2021–2023 роках.

Законом України „Про Державний бюджет України на 2023 рік“ Конституційному Суду України за кодом програмної класифікації видатків та кредитування 0801010 „Забезпечення конституційної юрисдикції в Україні“ затверджено бюджетні призначення за загальним фондом державного бюджету в сумі 270 688,7 тис. грн, у тому числі видатки споживання – 270 688,7 тис. грн, з них: на оплату праці – 220 173,1 тис. грн, на комунальні послуги та енергоносії – 5 646,3 тис. грн.

Варто зауважити, що у зв'язку із обмеженим фінансовим забезпеченням діяльності Конституційного Суду України, а також внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України та запровадження воєнного стану в країні, у Конституційному Суді України у 2023 році здійснювали фінансування найбільш пріоритетних потреб з урахуванням постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану“ від 9 червня 2021 року № 590 зі змінами (щодо черговості відкриття асигнувань та здійснення платежів за видатками загального фонду державного бюджету).

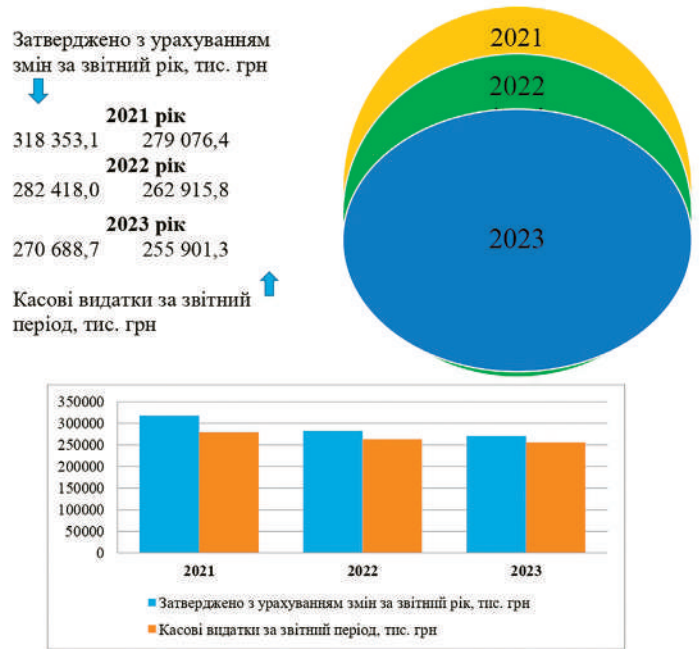

Рис. 1 – Надходження та використання Конституційним Судом України коштів Державного бюджету України у 2021–2023 роках

Згідно з пунктом 7 частини п'ятої статті 22 Бюджетного кодексу України головний розпорядник бюджетних коштів здійснює управління бюджетними коштами у межах установлених йому бюджетних повноважень, забезпечуючи ефективне, результативне і цільове використання бюджетних коштів. Конституційний Суд України як головний розпорядник коштів державного бюджету уживав усіх можливих заходів для оптимізації видатків у межах затвердженого обсягу і неодноразово звертався у 2023 році до Міністерства фінансів України з проханням перерозподілити бюджетні призначення для забезпечення нагальних потреб.

У 2023 році Конституційному Суду України відкрито бюджетні асигнування у повному обсязі відповідно до помісячного розпису асигнувань загального фонду державного бюджету.

Касові видатки за загальним фондом державного бюджету за бюджетною програмою Конституційного Суду України за 2023 рік становлять 255 901,3 тис. грн, або 94,54 % від річного плану.

Інформацію про виконання бюджету Конституційним Судом України за 2023 рік деталізовано у діаграмі (рис. 2).

Основну питому вагу касових видатків склала заробітна плата з нарахуваннями (239 613,1 тис. грн, або 93,63 %).

Видатки на придбання предметів, матеріалів, обладнання та інвентарю у сумі 4 358,7 тис. грн (або 1,7 %) було спрямовано на придбання господарського обладнання та інвентарю, комплектувальних та витратних матеріалів до комп'ютерної техніки, канцелярських і господарських товарів тощо. Також для належного утримання установи проведено видатки на оплату комунальних послуг та енергоносіїв у сумі 5 871,3 тис. грн (або 2,3 %), оплату інших послуг – 5 904,1 тис. грн (або 2,31 %), та інші видатки, у тому числі на відрядження – 154,1 тис. грн (або 0,06 %).

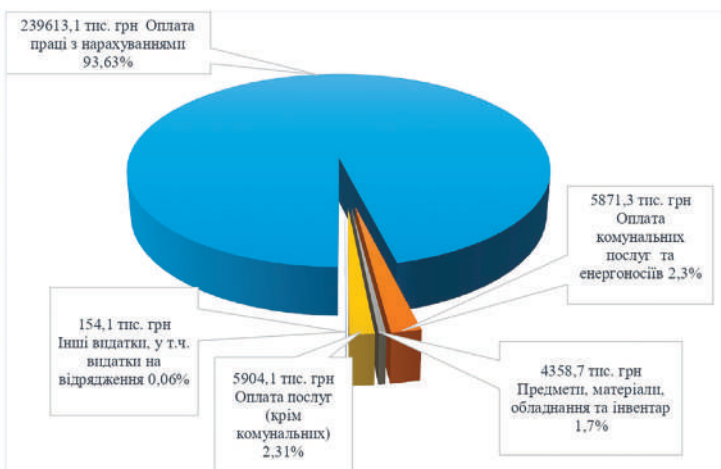

Рис. 2 – Структура касових видатків Конституційного Суду України у 2023 році

V.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ
В ЦИФРАХ

V. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ В ЦИФРАХ

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ТА ЙОГО ОРГАНИ ПРОВЕЛИ ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАнь ТА ЗАСІДАнь: _____

607

пленарних засідань Великої палати Конституційного Суду України _____	114
засідань Великої палати Конституційного Суду України _____	79
пленарних засідань Першого сенату Конституційного Суду України _____	52
засідань Першого сенату Конституційного Суду України _____	35
пленарних засідань Другого сенату Конституційного Суду України _____	100
засідань Другого сенату Конституційного Суду України _____	54
засідань колегій суддів Першого сенату Конституційного Суду України _____	66
засідань колегій суддів Другого сенату Конституційного Суду України _____	61
спеціальних пленарних засідань Конституційного Суду України _____	9
засідань Конституційного Суду України, пов'язаних із організаційною діяльністю _____	37
засідань постійних комісій Конституційного Суду України _____	34

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ УХВАЛИВ АКТИВ: _____

485

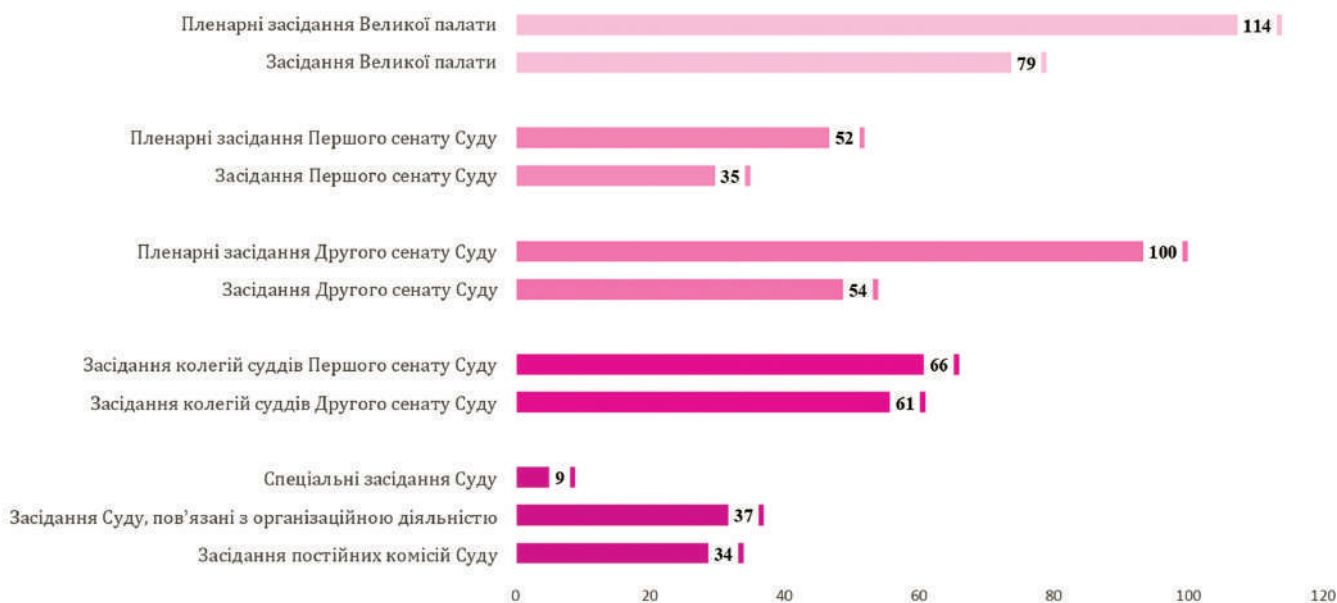
рішень Великої палати Конституційного Суду України _____	1
рішень Першого сенату Конституційного Суду України _____	2
рішень Другого сенату Конституційного Суду України _____	9
ухвал Великої палати Конституційного Суду України, ухвалених на пленарних засіданнях _____	21
ухвал Великої палати Конституційного Суду України, ухвалених на засіданнях _____	121
ухвал Першого сенату Конституційного Суду України, ухвалених на пленарних засіданнях _____	10
ухвал Першого сенату Конституційного Суду України, ухвалених на засіданнях _____	35
ухвал Другого сенату Конституційного Суду України, ухвалених на пленарних засіданнях _____	7
ухвал Другого сенату Конституційного Суду України, ухвалених на засіданнях _____	48
ухвал колегій суддів Першого сенату Конституційного Суду України _____	113
ухвал колегій суддів Другого сенату Конституційного Суду України _____	95
постанов, ухвалених на спеціальних пленарних засіданнях Конституційного Суду України _____	1
постанов, ухвалених на засіданнях Конституційного Суду України _____	22

ОКРЕМІ ДУМКИ СУДДІВ, ДОЛУЧЕНІ ДО АКТИВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: _____

7

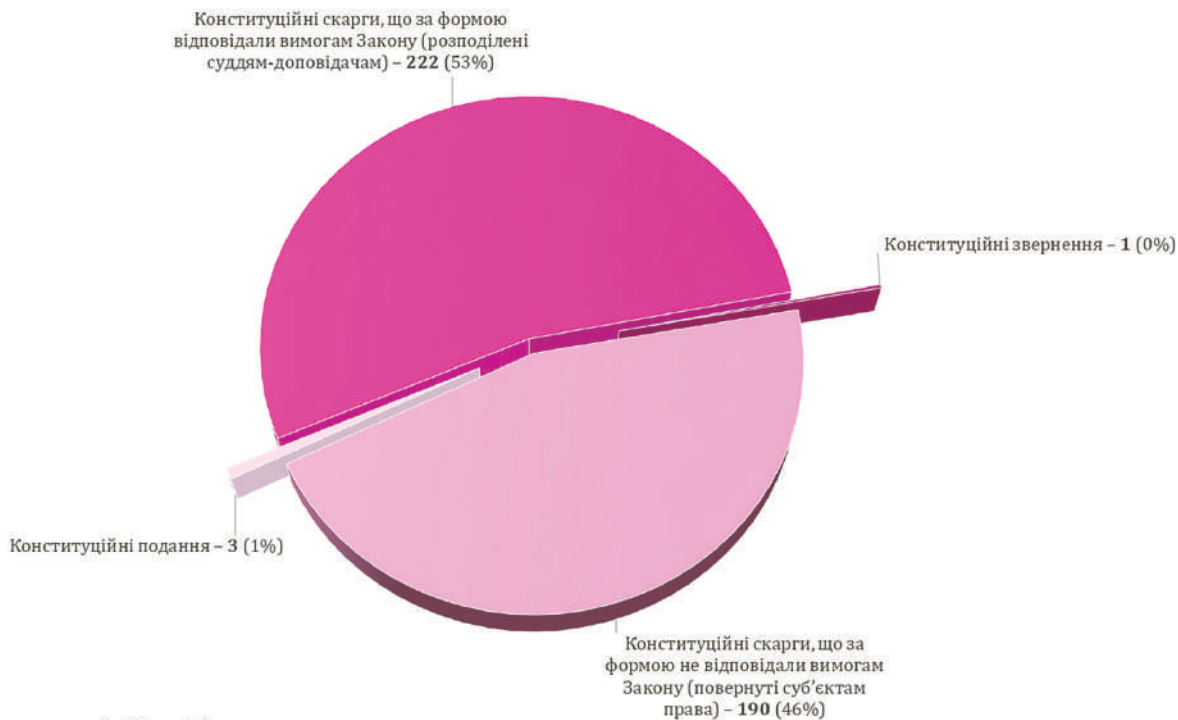
– до ухвал Великої палати Конституційного Суду України _____	2
– до рішень Другого сенату Конституційного Суду України _____	4
– до ухвал Другого сенату Конституційного Суду України _____	1

Проведення Конституційним Судом України та його органами пленарних засідань/засідань з питань конституційного провадження та організаційної діяльності у 2023 році

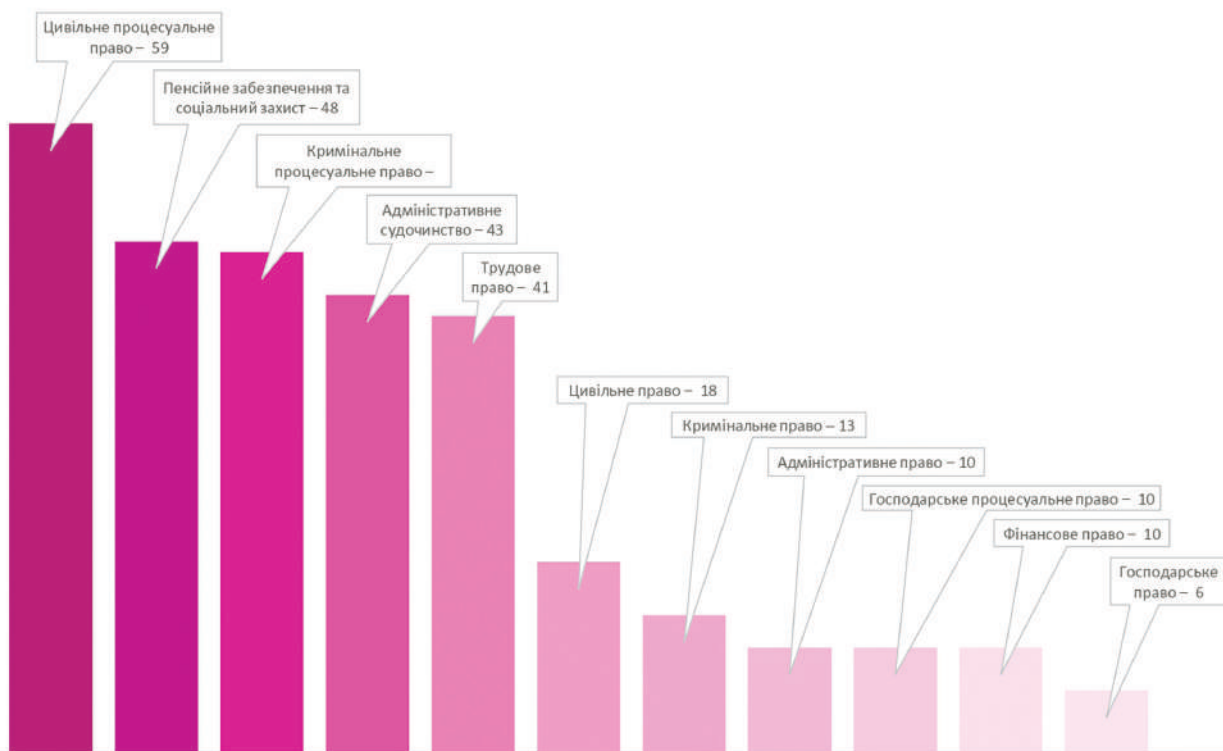
Загальна кількість пленарних засідань/засідань – 607

Інформація щодо надісланих до Конституційного Суду України конституційних подань, конституційних звернень та конституційних скарг (звернень до Суду)

Загальна кількість звернень до Суду – 416

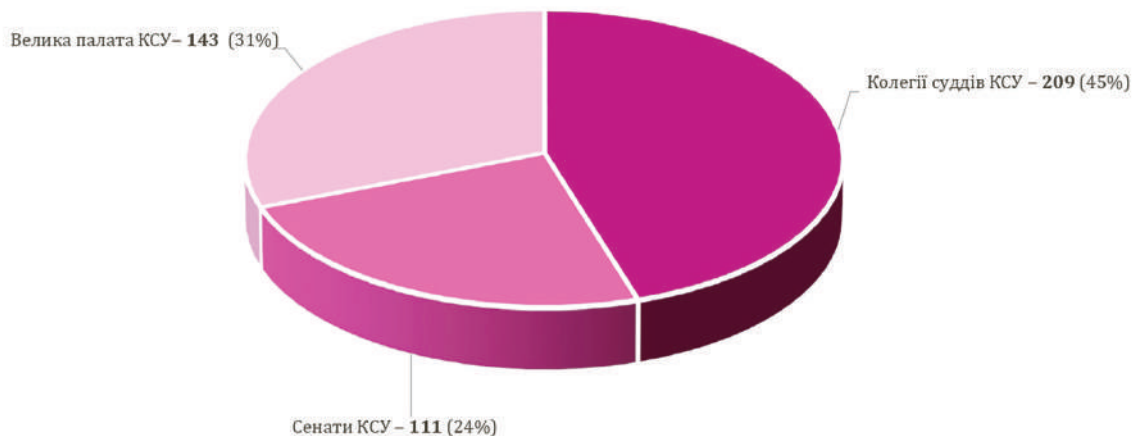
Питання, які найчастіше порушували в конституційних скаргах

Закони України (їх окремі приписи), що їх найчастіше оспорювали суб'єкти права на конституційну скаргу

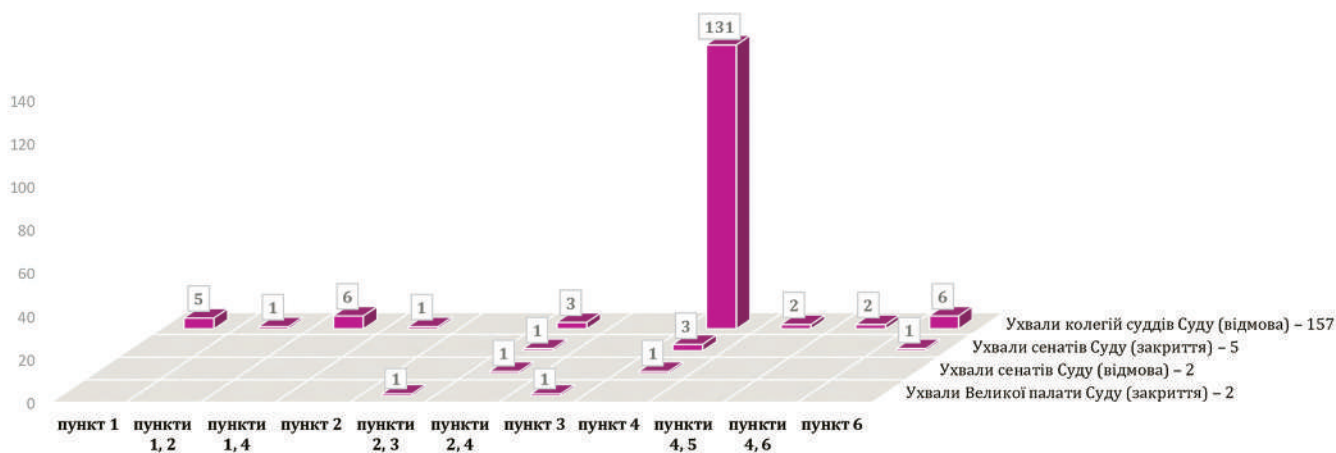

Кількість актів Великої палати, сенатів та колегій суддів Конституційного Суду України

Загальна кількість актів Суду – 463

Інформація про підстави для відмови/закриття конституційного провадження у справах відповідно до частини першої статті 62 Закону України „Про Конституційний Суд України“, наведені в остаточних актах Суду (в ухвалях Великої палати, сенатів та колегій суддів Суду)

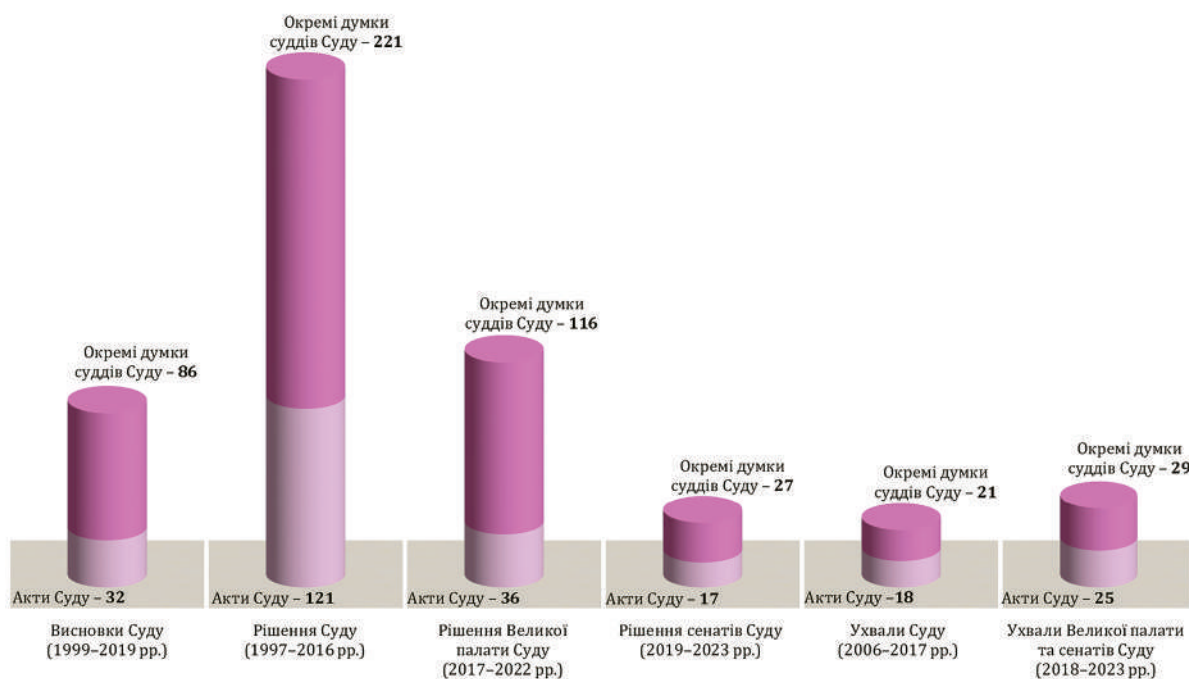

Підставами для відмови у відкритті конституційного провадження у справі є:
пункт 1 - звернення до Суду неналежним суб'єктом;
пункт 2 - неналежність до повноважень Суду питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні, конституційній скарзі;
пункт 3 - невідповідність конституційного подання чи конституційного звернення вимогам, передбаченим цим Законом;
пункт 4 - неприйнятність конституційної скарги;
пункт 5 - втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України, крім випадків, передбачених частиною другою статті 8 цього Закону;
пункт 6 - наявність рішення, висновку Суду щодо того самого предмета конституційного подання, конституційного звернення, конституційної скарги, а також ухвал Суду про відмову у відкритті конституційного провадження у справі або про закриття конституційного провадження у справі, якщо їх постановлено на підставі пунктів 1, 2 цієї частини.

Загальна кількість остаточних ухвал органів Суду – 166

Діаграма 7

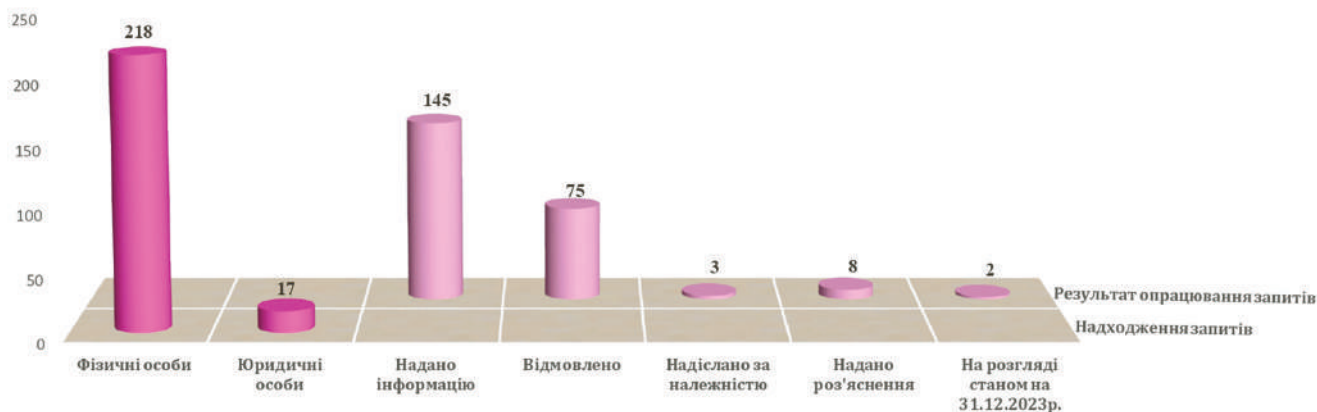
Акти Конституційного Суду України з окремими думками суддів Конституційного Суду України за період 1999–2023 років

Загальна кількість окремих думок суддів Суду – 500 на 249 актів Суду

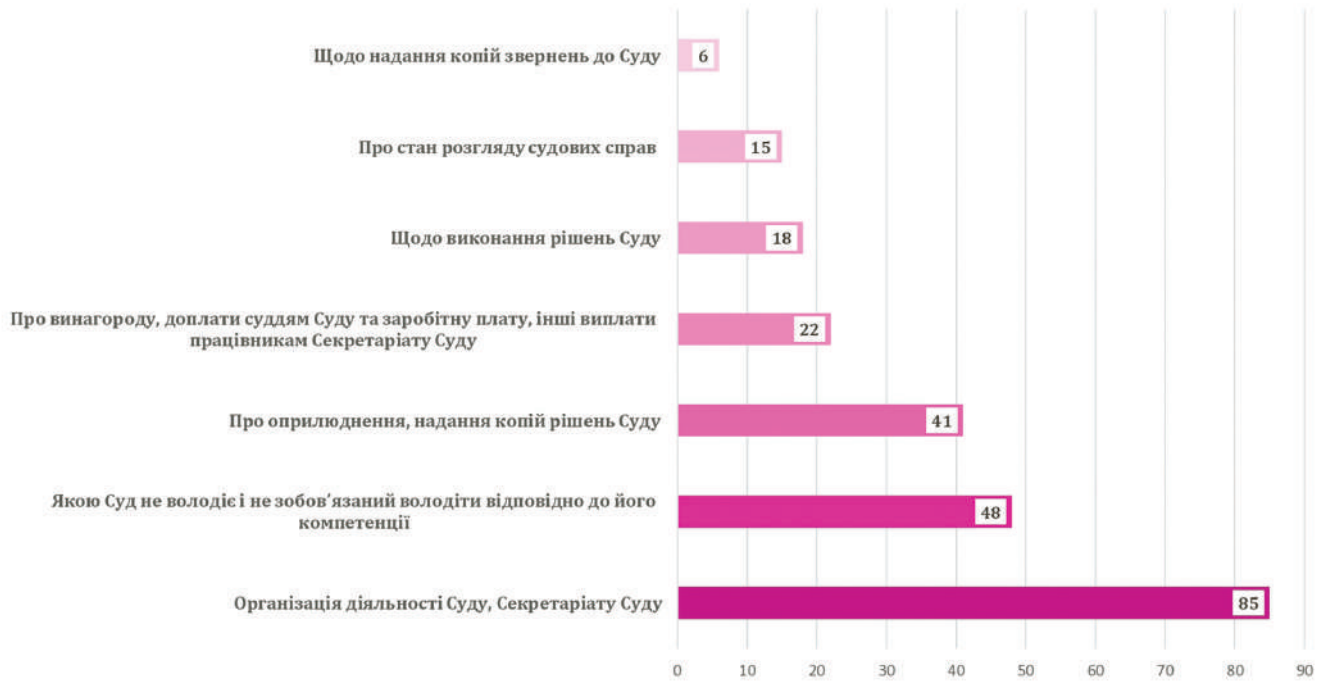
Діаграма 8

Звіт щодо запитів на публічну інформацію, які надійшли до Конституційного Суду України у 2023 році

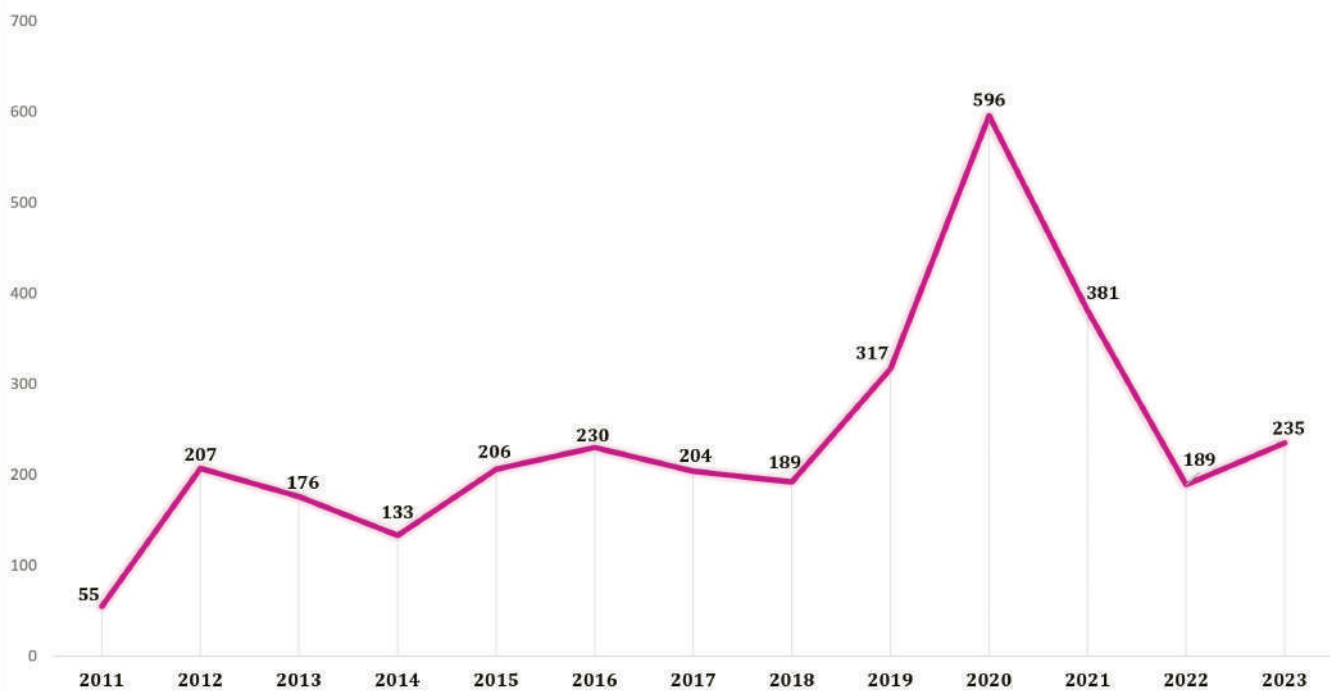
Загальна кількість запитів – 235

Інформація, з якою найчастіше зверталися запитувачі в запитах на публічну інформацію

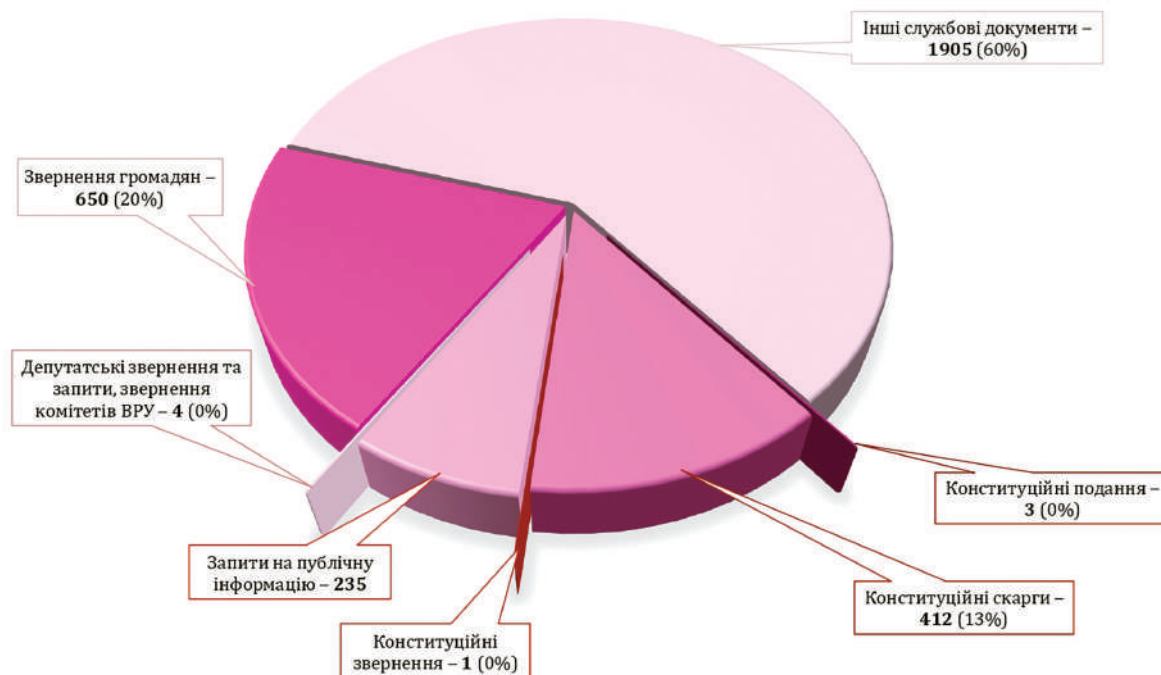
Загальна кількість запитів – 235

Запити на публічну інформацію, які надійшли до Конституційного Суду України у 2011–2023 роках

Загальна кількість запитів – 3 118

Документи і матеріали, що надійшли до Конституційного Суду України

Загальна кількість документів – 3 210

Конституційний Суд України

(м. Київ, вулиця Жилианська, 14, e-mail: inbox@ccu.gov.ua)

**ЩОРІЧНА ІНФОРМАЦІЙНА ДОПОВІДЬ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

2023 РІК

**Затверджено Постановою Конституційного Суду України
від 9 квітня 2024 року № 8-п/2024**

У щорічній інформаційній доповіді Конституційного Суду України висвітлено найважливіші аспекти діяльності Конституційного Суду України в 2023 році. Особливу увагу приділено повноваженням Конституційного Суду України, його складу та організаційній структурі. Важливе місце в доповіді належить огляду судової діяльності Конституційного Суду України, зокрема аналізу ухвалених Конституційним Судом України актів за конституційними поданнями, конституційними зверненнями та конституційними скаргами, а також питань їх дотримання. Крім того, доповідь містить інформацію про міжнародне співробітництво, взаємодію Конституційного Суду України із громадянським суспільством, забезпечення його діяльності.

